ANTON NIZETEO

NEVJESTA NA OTOKU

60 -

14712

10 —

SUVREMENA KNJIŽNICA »MATICE HRVATSKE«
KOLO IV. — KNJIGA 20.

ANTON NIZETEO

NEVJESTA NA OTOKU

NOVELE

TISAK »TIPOGRAFIJE« D. D. U ZAGREBU

ANTON NIZETEO

NEVJESTA NA OTOKU

NOVELE

ZAGREB 1939

IZDANJE »MATICE HRVATSKE«

NACRT ZA KORICE IZRADIO OTON POSTRUŽNIK
UVEZ: KNJIGOVEŽNICA BOGOMIL ŠOBAN

ZAVJET

Svake druge subote doplovila je »Gospa od Pojišana« u malu otočku dragu. Usidrila se predvečer, noćila u mandraću, a nedjeljom poslije podne digla bi sidra i maistralom otplovila put Splita. Kad nije bilo vjetra, brik je plovio na pogon motora. Stroj je tada bučno i šumno brenčao, a drvena kabina, masna i čađava, u kojoj se nalazio motor, drndala je teško, jednolično kao natovarena kola po strmu kamenu putu...

»Gospe« je došla... — istrčali su iz sela.

— Arivali su naši! — klicao je otok...

Ljudi i žene i mnogo seoske zapuštene, musave dječurlije prilazilo je briku, promatralo ga, kao da je uplovio novi, nepoznati, nikad viđeni brod.

Jedne subote čekali su, a »Gospe« nije stigla. Ni sutra, u nedjelju. Prošla su još dva dana i još tri, a »Gospe« nije doplovila. Lučka je vlast dojavila otoku: nasukala se »Gospa«. Brodolom. Brik je bio pretovaren. Oluja... Potonula je »Gospe«... Utopili se Mato Rakelić i Luka Cvitanić mornari, a drugi se spasili. Pod krovom kuće Rakelić čula se te noći kuknjava smrti i naricanje stare majke i mlade Matove udovice; a za Lukom Cvitanićem nije nitko zakukao, nije ga nitko oplakao, ožalio: bio je samac i mornar od rođenja. Utopio se i utopio, pa Bog!

Otok je čekao žive. Otok je čekao povratak brodolomaca: kapetana Vida Carevića, noštroma Mikulu Mladinića i još dvojicu mornara, dva brata Martića, te malog od kuverte i jednog crnog oniskog kudrova, kojega je otok slušao kako laje u subotnjim noćima, kad je usidrena u mandraću počivala »Gospa od Pojišana«.

Stigoše u nedjelju prije podnevne mise. Cijeli ih je otok dočekao.

Dok se još iz daljine približavaše lađa, koja ih dogna iz Splita, oči onih, koji su čekali na obali, bile su zamućene

strepnjom susreta i nemirom radoznalosti. Strepili su, da li će se svi živi na broju vratiti, ili ih je možda više nastradalo, a nije se od straha javilo.

Kad se lađa približi, nasta klicanje. Otok je klicao, otok se veselio.

— Zdravi, kapetane!

— Živjeli, da Bog dâ!

— I Sveti Mikula!

— Veseli, noštromo!

— Zdravi i veseli, naši!

— Mali, mati te zove i kuka. Mali! Jesi li živ!

— Evo me, živ sam! Zdrav sam! I on je zdrav — pokaza na pseto, što je kraj njega drhtalo kao šipka, prozeblo i gladno.

Kad se iskrcaše, izljubiše se, ogrliše. Netko reče, da je stari kapetan Vid prosuzio. Nošeni zanosom otoka, praćeni klicanjem, odoše brodolomci domovima, željni topla ognjišta i počinka.

Noštroma Mikulu Mladenića dočekao je na pristaništu mlađi brat i snaha Nevenka, a kod kuće ga izgrlila stara majka. Stupio je na kućni prag zamišljen i mračan, kako ga nikad u životu mati nije vidjela, jer je za danâ, kad je boravio kod kuće, uvijek živio u ushitu domaćinske miline i voljkosti, one za kojom je čeznuo i radi koje se veselio, dok je »Gospe« plovila od Gruža do Rijeke, a on brojao dane, kad će druga subota, da se kući vrati.

— Što si tako mrk. Niko? Veseli se, što si živu glavu izvukao, — šapnu mu Nevenka, snaha. Bila je to mlada žena, visoka, tanahna i nekud pretanjena u pasu, odmjerenih bokova i skladna držanja, te joj prilika bijaše mila, a osmijeh ljubak. Imala je čudesnu ljepotu, tako rijetku kod dalmatinskih žena, kad su svijetle i plave. Bila je ona mlada, jer je Martin, noštromov brat, bio mnogo mlađi od njega: kad se oženio, prije pet ljeta, bilo mu dvadeset godina, a njoj istom prošla sedamnaesta. U davnim ranim danima djetinjstva ona i Martin bili su drugovi, jer je djevojčicom živa, al nevesela, najvoljela dječake, njihovu divljost, surovost i bezglave trke, a zazirala od djevojčica, svojih vršnjakinja, što su bile vične suzi, vrisku i osvadi, a strane mahnitoj muškoj igri. Kuće su im bile blizu,

a međašila im polja i vinogradi. Djecom bili su uvijek skupa i pred kućom i u sutonu kraj mora i zajedno se skitali po samotnim, dalekim žalovima, dok su njihove majke okopavale vinograde, a oci ribali u tamnim noćima. Kad poodraste, Martin ne htjede ni u ribare ni u mornare, nego ostade kod kuće upravo zarad nje, Nevenke. Mladcem osjeti još silovitije težnju, da bude vječno uz nju, ljepojku, i bio je najsretniji, kad se sav predao toj žudnji. Njihove kuće ne samo što su živjele u miru, nego im dani protjecahu u ribarskoj slozi: u jednoj su im družini ribali djedovi i u toj istoj družini su im i ocevi dijelili dijelove. Kad ih oženiše njih dvoje premlade, da bi se preteklo zlu i sramoti, vjenčanju se nitko na otoku i ne uščudi. Prvih dana u braku, učini se Nevenki težak i nesnosan nov život: radila je u kući čitav dan sa svekrvom, a muž je odlazio rano ujutro u polje i vraćao se kasno pod večer, a poslije, kad izminu godina, obilazio je i krčme, da se ženi vrati istom pod noć. Novi dani donesoše joj neveselost dosade i jednolikost težačke kućanice na otoku, od čega je trpjela njena nesmirena narav. Sanjala je i nadala se, da će sve biti veselije i nekud vedrije, a sve je bilo prazno i pusto. Kad joj poginu svekar, kuća još više opustje. Nevenka se uvijek živo sjećala te smrti, onog dana, kad su starog donijeli mrtva, pa one kuknjave i žalosti svekrve i muža joj Martina. Sjećala se dobro te smrti, jer je tad prvi put upoznala svog djevera Niku, Mikulu noštroma, koji se vratio s daleka mora da oca sahrani. Sjećala se: bila je dijete, kad je Mikula otplovio na more i tek se sad vratio, a ne bi ni sada, da nije smrtan slučaj. Znala ga je uvijek jakim, kršnim, silnim; glas mu je bio rezak i oštar, pogled prodiran, te je Martin njoj, djevojčici pripovijedao, kako se on strašno boji brata Mikule, jer da je strog i zločest. Sve je to Nevenka upamtila. Nije nikad muškoga upoznala osim Martina svog muža, plahog i krotkog dječaka, koji je uvijek pobožno slušao, što god je ona pripovijedala i povinjavao se i najbezumnijim joj željama. Ona je snivala, da muško mora biti surovo, zločesto i grubo...

Mikula noštromo došao je onog dana i nujan stupio pred odar mrtva oca i snuždeno, dugo gledao ono izobličeno i blijedo starčevo lice, što je imalo nakreveljena usta i začepljene nosnice. Promatrala ga je iz prikrajka u polumraku i vidjela: nije ni okom trenuo, a ruke, njegove teške, velike i

rutave ruke visjele su bespomoćno uz tijelo, a u plave i nabrekle žile slilo se mnogo, mnogo krvi... Ukliještena, krhka u njima, ožali sebe, u mašti, kao mučenicu... Kosa mu je bila crna, kovrčava i stršila je oštro u zrak, te se pod njom one oči činile strašnije i nesmiljene. Ni u snima ne bi pomislila, da će te iste noći krotiti onim svojim mekanim prstima divlju raščešljanost tih vlasi i da će biti dragana na onim rutavim mornarskim prsima... Kad mu se bezumnom strasniku bezumnica, grješnica, preda, te iste noći, znalo je oboje, da im je grijeh strahotan i zbog ploti i zbog rodooskvrnuća, a najviše, najcrnje radi nazočnosti mrtvaca...

Vijest o brodolomu uznemiri je zaljubljenicu, te tri dana nije jela okusila i istom, kad sazna, da je on, noštromo, živ, odahne, i kad dozna, da će doći, obradova se. Dugo ga je izglédala, a kad ga ugleda nujna i zamišljena, kakva ga nikad nije vidjela, ponovno se stuži:

— Zašto si tako tužan, kad si, hvala Bogu, i svetom Mikuli, živ i zdrav? — šapnu mu Nevenka, a oči joj sinuše.

— Tako... Umoran sam... I žao mi je drugova i naše »Gospe« i svega, što je osuđeno, da na moru živi bez doma, bez Boga... kô pas...

— A mene? Je li ti, Mikulo, mene žao?

— Tebe? Zašto? Ti imaš muža, kuću, što bi tebe žalio?...

Izbjegavao je, da joj nešto još i više kaže i tuđio je se tih dana. Umna, sve je vidjela i bila sjetna, nemirna. Mučilo je, što ne iznađe tome razloga. Plakala je obnoć i mučili je sni, a u mašti je gledala lik neznane žene: lijepe, pakosne gradske gospoje, što joj ote noštroma.

On je turoban i zamišljen šetao tih dana po otoku i klonio se živa čeljadeta, a najvolio je skitati se žalima, obilaziti vinograde i polja...

— Što je tebi, Mikulo moj! — pitala ga je zabrinuta mati.

— Ništa... Tako... dosadilo mi more i navegat, žao mi je ljudi, što ih je progutalo.

— Ostavi, Mikulo, more... imaš polje i vinograde... Okući se, ženi se... da ne izumre rod...

Nije odgovarao: najvolio je, da mu u samovanju i šutnji dan mrzak proteče. Mislio je uporito za tih dana (a još ga je to više mučilo u noćima) jedino o onom, što se zbi nedavno, a što jedino on, mučenik zna, i više ni živa duša. Već je

dvadeset godina bio na moru. Na palubu je zakoračio djećakom, kao »mali od kuverte«, zatim je dugo bio mornar, dok nije postao noštromo. More je dobro on znao, kao što je poznavao i smrt, ali mu se nikad nije zbilo kao onomad. Noć pred brodolomom, dok je »Gospe« plovila put Rijeke, on usnu san mučan i neobičan. Prije je rijetko katkad snivao: umoran od mornarske službe spavao je čvrstim snom od mraka do rana jutra. Nije on nikad snivao, nije nikad odveć razmišljao, i život mu je bio vedar: tekao je uporedo sa životom »Gospe od Pojišana«. Njezini odlasci i povratci iz luke u luku, plima i osjeka njegove sreće, bijahu za njega ostvarenja nadanja i čekanja: život, kojim on bijaše sretan i zadovoljan. Napuštajući Rijeku radovao se Šibeniku, a kad je sve ostalo za »Gospom«, on je sanjao noćne pjesme u gostionicama ispod starog splitskog »Volta«... Tako odmicahu dnevi i godine... More je bilo uvijek isto, a »Gospe« se valjala, plovila... Onda je Mikuli umro, poginuo otac, i on se poslije mnogo godina vratio kući. Nakon susreta s Nevenkom život mu se je odvijao od subote, preko subote na onu drugu žuđenu subotu, kad se je »Gospe« vraćala na otok, da prenoći u starom mandraću, iz kojeg je prvi put otplovila na more. Već nije sad sanjao o raspusnim djevojkama u noćnim gostionicama jadranskih luka, jer je svaka »Gospina« navigacija nosila u njemu san o Nevenki, o žuđenoj »drugoj« suboti, o povratku... More je bilo uvijek isto, i »Gospe« se valjala, plovila: bilo je bučno i veselo, jedrenjak je bio prenatovaren teretom, drvljem; pod punim, nadutim jedrima fijukali konopi i užeta, a daske su škripale, pjevale: ide subota... subota... subota...

Sad je sve to uspomena, što boli, grize i muči i ne da mu mira. Onaj san ga sasvim osupnu, obezumi. Noć prije brodoloma usnuo je (zapravo on ni sad ne vjeruje, da je to bio san, ali možda je ipak i bio!) usnuo je san čudan i strašan. Vidio je u tom snu, kako je »Gospe« udarila o hrid i kako tone. Uto (i sad pritom on ne umije sebi iskazati, jeli to bio san ili je san tu prestao, pa je bunovan gledao rasanjenim očima) uto se pojavi na vratima kabine sam on zaštitnik njihov, sam on svetitelj, sveti Mikula.. Ugledao je svog imenjaka onakva, kakva ga je zamišljao. Ugleda ga isto onakva, kakav je bio na svim onim šarenim slikama njihovih kuća, pa i njegove. Bio je taman, visok; oči su mu bile dobre i svijetle, a

brada duga, gusta. Vrh njegove blistave glave lizao je treptav plam nebrojenih svijetla, kao oko sunca, kad ga hoće oblačak zastrijeti. »Mikula« — reče mu — »Mikula, ustani! Lađa ti tone... pokaj se za sve zlo, što si dosad počinio, pokaj se skrušeno i iskreno, jer si velik grješnik! Odreci se grijeha, Mikulo, ustani i spasi se... Lađa ti tone...« Nesta svijetla, iščeznu svetitelj. Uzalud on prekasno osupnut skoči, da mu rub svijetle haljine izljubi. Još nije svanulo. U kabini je bio polumrak, a »Gospe« je polako odmicala po bonaci. Uzađe na palubu.

— Što si tako poranio, noštromo! — upita ga pokojni Luka Cvitanić.

— Ne dâ mi se spavati — odgovori noštromo sanjivo i trlja oči, ali mu svetačko viđenje ne pada s njih. I kao što mu to viđenje drži oči, pa ih onda uzalud trlja svojim krupnim čvornatim prstima, strašan mu nemir drži ukliještenu dušu: — Je li bio san ili stvarna, opipljiva istina? Dan sviće, a more je mirno, kao ulje mirno, kao što davno nije bilo, te je »Gospe« spustila i jedra.

Cijeli taj dan, šutljiv i strašljiv od strepnje nevidljivog, živio je sa svojim nemirom.

— Što si zlovoljan, noštromo? — pitao je kapetan Vid Carević.

— Ustao sam na lijevu nogu, kapetane! Ali dobro nam se ne piše... Bit će večeras burineta...

— Kad to tvrdiš, noštromo, znam da si zbilja loše spavao.

— Proroštva mi kažu...

— Bablje priče s otoka, noštromo...

— Ja u njih vjerujem, kapetane!

— Ja ne, noštromo!

Veče se spustilo brzo na moru... Noštromu ni sada nije jasno, kako je došlo do brodoloma. Možda su udarili u pličine kraj nekoga rta, i oštar udarac nije podnijelo »Gospino« osjetljivo, pokrpljeno dno. Doista tog dana kasno pod veče zaduvao je i burinet...

Sat nakon toga noštromo je gledao beznadno i bespomoćno, kako je upetljana, ukliještena u užetima nestala u dubine lijepa i kovrčasta glava Luke Cvitanića i upamtio samrtnički očajan izraz očiju Mate Rakelića, dok je kraj sebe

čuo, kako »mali od kuverte« bespomoćno kriči i stravično zavija pas Moro. Sad vjeruje, da je njega čudo spasilo. Dok se gušio i topio u onim valovima, u času kad je između njega i smrti trebalo manje nego okom trenuti, sjeti se svog sna i svetitelja, imenjaka svoga, svetog Mikule: — Znam, da sam grješnik, sveti Mikulo, zaštitniče i imenjače moj! Grješnik sam najcrnji — šaptao je i osjećao u ustima slanogorki okus mora, dok mu se tijelo od studeni grčilo i treslo kao prut — grješnik sam najgori, ali poštedi me! Spasi me! Otkupit ću sve... Evo, zaštitniče, zavjetujem ti se, da ću prvu, koju sretnem pred oltar izvesti, da ću je domom i mirom podariti... Prvu, koju sretnem, kakva god bila... pa i najgora... Zavjetujem ti se... sveti moj Mikulo!

On već nije ni govorio, nego je tek pomicao pomodrjele usne, a sleđena mu od užasa misao na razrogačenim očima bijaše jedini izraz nedorečenih riječi i neiskazanih prošnjâ...

I zbi se čudo.

Spasi se. Spasi ga on, svetitelj, najveći božji i mornarski ugodnik, kojem se nikad za pustopašna života i ne pomoli, nego mu tek znaše ime spominjati, jer je bilo isto kao i njegovo...

Eto, njemu se zavjetova, a sad je već pet dana prošlo, a zavjeta nije ispunio. Bojao se grijeha, što ga se onda odreče pred svetiteljem i zato se klonio Nevenke.

A ona ga progonila, ona mu se jadala:

— Niko... Mikulo moj, što me se kloniš? Što sam ti učinila, da tako od mene bježiš, kô od furije... Noštromo, oči sam isplakala, kad sam dočula za nesreću. Noću sam te u snu dozivala, a danju sam s otoka more pitala, da li si živ... Niko, zašto bježiš od mene? Ja ne mogu bez tebe!

Noštromo je šutio.

Mati pogrbljena, drhtavim ga je rukama znamenovala. Brižna u strepnji šaptala je za njim:

— Od te nesreće nešto ga uzmuti, uznemiri... Nikako da dođe k sebi, moj Mikula. Prije s njim u kuću dođe smijeh i šala, a otoku pjesma i veselje, a sad... šuti, zamro... A katkad te gleda, kao da je umom šenuo... Bože prosti i ovo more...

Htjela ga je obradovati, oživjeti:

— Mikulo — šaptala je stara — Mikulo, kapetan Vid Carević otišao u Split. Primit će, kažu, asikuraciju i kupit novi brik... novu »Gospu«.

Noštromo šuti i ne odgovara. I vidi: sve se odjednom kao rukom oko njega izmijeni. Ono, što mu prije bijaše veselje i naslada, sad je grijeh i sramota. I dokle može svojim okom dogledati oko sebe, svagdje nasluti i predusretne: zlo. Pa i ona Nevenka i mati i brat i kuća i more. Svuda, kao more: zlo i grijeh.

Jednog jutra reče materi:

— Grem u Split... Ako pođem navegat, pisat ću...

I ode težak i mučaljiv, isto onako, kako bijaše prije pet dana stupio na kućni prag.

Nevenka ga je promatrala s balature, kako odlazi, i nije smogla ni riječi. Htjela mu je mahnuti svojim crvenim facolom, što ga zbunjena skide s glave, ali se noštromo i ne okrenu. Grčila je bespomoćno rubac u svojim rukama i blijeda gledala netremice za njim, kako odilazi i kako mu se pod modrom, mornarskom majom tresu orijaška ramena, dok mu prvi dah maistrala vijori kovrčav čuperak njegove crne, vječno raščešljane kose...

*

Za sve te dane, što je besposlen i neodlučan lutao po vinogradima i sjedio po zadimljenim krčmama, nije ni časa — Bog mu je svjedok! — zaboravio svoj zavjet. Mislio je o tome neprestano: i danju i obnoć i uvijek, i u krčmi i kraj mora i noću, kad je preko susjednog zida iz druge sobe čuo plaho Nevenkino kašljucanje i njene prigušene osvade s Martinom, njenim mužem. Nije nikada ni pomislio, što bi se dogodilo, kad ga ne bi ispunio, jer mu je od prvog časa bilo bjelodano, da on to mora izvršiti, kao što mora iza noći osvanuti dan, a iza života nadoći smrt. I što je više o tome razmišljao, to je bolje znao:da mu je sve to sudbina odredila i da je to možda udesna kazan za njega, što ju je, grješnik, i zaslužio. Jednakom silinom, kao pomisao na zavjet, tištala ga je ljubav za Nevenku i osuda zaborava na nju. Bilo mu je drago, što je glavu i dušu spasio, ali je bio nesretan, što je za navijeke izgubio Nevenku. Još jednom, možda i posljednji put za ove vožnje, on se sjeti onog ljupkog lika i njene dobrote. Možda

bi bolje bilo, pomisli, da joj je sve, što se s njim zbi za posljednjih dana, iskreno iskazao, njoj se skrušeno ispovjedio i možda bi ona, čarobnica, našla pravu riječ utjehe i smirenja. Slutio je, da ona to zna i umije, i u strepnji, da joj ne će moći odoljeti, pobjegnu. Sad je već sebe bio duboko uvjerio, da je sve to sveta, udesna božja kazan za sve zlo, od čega su živjeli njegovi dosadašnji dani. Kao teški bolesnik na pragu smrti, koji se u stravičnoj žurbi svoje posljednje ispovijedi ne može sjetiti svih svojih grijeha, pa se smjeran skrušeno moli za sve, čega se sjeća, jednako kao za ono, što je bilo, tako i za ono, što nikada počinio nije — tako je i noštromo teško i mučno ispitivao svoju savjest... Iznađe mnogo zla, mnogo grijeha. Sjećao se osramoćene djevojke, svog prvog zavodništva, one, koja je zbog njega ostavila rodni otok i krenula u svijet. Zatim, kad mu poginu otac, on se požudom dotakao žene svoga rođenog brata: mjesto tugovanke za dragim mrtvacem on je izvio pjesmu strasti i gadnog neoprostivog grijeha... Tako sve redom.

Prenu se iz razmišljanja, trgnu se u času, kad mu je bilo najstrahotnije: bili su pristali uz splitsku obalu. Bilo je već pred sumrak, kad se već pale prva večernja svijetla, a ribari odlaze na noćna ribarenja uz pozdrave zdravomarijinih zvona.

Bliže no ikad svetom cilju, koji će mu donijeti žuđeno smirenje, iskrca se bodar. U tom času osjeti zadovoljstvo.

Sad je bio odlučan i spreman. Izaći će i ravno otići obalom, tamo put poznatih krčmi, gdje je često pio sa svojim drugovima. Tamo su dolazile i »one«, koje su bile drugarice svačije radosti, a najviše mornarske. On ih već dobro zna, jer zalazi već petnaest godina u te male, čađave krčme. Otići će tamo i prvoj, koju sretne (tako se zavjetovao) prvoj, koju sretne, kazat će ozbiljno i hladno: — Ti! Hej, ti (svejedno: Ana — Tina — Tea), hoćeš li biti — mojom ženom. — Ona će ga dobro promotriti, on to zna, da se uvjeri, da li je on, noštromo, pijan, bezuman — i što će mu onda ona kazati? Noštromu to nije stalo. Ako ne pristane ta neznana prva, on će to isto pitanje, istu prošnju, uputiti drugoj, pa trećoj, i tako dalje.

I zna: doći će ona, doći će prava.

Već na početku luke on je mogao pokazati svu svoju odlučnost i nepokolebljivost pobožna vjernika, koji ispunjava

svetitelju zadanu riječ: istom je zakoračio obalom, kad sretne Tinu, ženu, koju je davno poznavao. Tina je prije bila konobarica, a onda jedna od onih, koju je volio svaki mornar.

— Tino, dobra večer, Tino! Otkud ti?

— Zdravo bio, noštromo! Dobra večer!

Žurila je, hitala. Htjela se odmaći, ali je on potegnu:

— Kamo tako juriš?

— Kući... Čeka me...

— Tko?

— Pa — muž!

— Muž? Tvoj muž, Tino? Ti — ti si udata?

— Tako je noštromo! Moj muž! Zar ja ne zaslužujem muža? Što se čudiš? Udata sam već godinu dana... On je zasad šofer, ali možda postane i činovnikom kod tvornice... Što veliš na to, noštromo?

— ? ? —

— Da, čudiš se, noštromo, a ipak je tako...

— Drago mi je, gospođo Tino, da je tako, drago mi je! Zato te valjda i nisam dugo vidio. Drago mi je, Tino... Sretno!

— Zbogom noštromo!

— Zbogom, Tino!

Pogledao je tužno za njom, kad je hitra i čila odmaknula. Bila je lijepa, zamamna i obla. Nekad je ona bila mršava i vitka od neuredna života, od gladi i razvrata, a sad je u sređenosti obiteljskog života, nesmetano dogorijevala njena pozna, ocvala ljepota...

Noštromo je žurio. Po mračnim, zabačenim kutićima luke, kud je on sad prolazio, bilo je mnogo od onih, koje tražaše.

— Noštromo — zovnu netko, i u isti čas osjeti jak udarac na plećima. — Noštromo, nema te već dugo...

— Do vraga, ti si to, Margarita ili Rita, kako li...

— Molim: Mar-git! Samo tako: Margit... A ti! Govorili su, da si umro, slavno se utopio, a evo si se utovio kao..

— Dakle, Margit!... Dobro, Margit, ti si mi vrlo potrebna... Važan posao...

— I ti meni...

— Ne, Margit, ostavimo šalu na stranu! Tako mi očiju, ovo, što ću ti sad kazati, to ti je ozbiljno i istina, kao što

je Gospa na nebesima... Bi li se ti, na primjer, vjenčala... recimo odmah sutra. Naprosto bi li ti pristala, da budeš mojom ženom... da se odmah, recimo sutra vjenčamo...

— Noštromo?!...

Žena je kriknula, i smijeh, veseli, zvučni, puni smijeh gušio je riječ na njenim mesnatim usnama. U mraku je noštromo vidio, kako joj se tresu široka i obla ramena, dok je u tišini lučke noći stravično odzvanjao grohot njena raspusna smijeha i hihotava pokliča:

— Ha... ha... hhhi... noštromo... noštromo... što vama mornarima sve ne pada na pamet... Udati se. Ja da se udam!...

Zatim se najednom uozbilji, i kad se posljednji osmijeh skameni na onom hrapavom, našminkanom licu, reče:

— Noštromo, davno je to bilo... noštromo... davno...

— Zašto, Margit? Dok smo živi... Razmisli dobro... ja ti ozbiljno govorim. A kad bi ti zbilja i pristala, mogli bi se vjenčati, velim ti, već sutra ujutro... Nemoj se smijati, ja ti to ozbiljno govorim, Margit...

— Noštromo, opet ti kažem: što vama mornarima sve ne pada na pamet! Uzmimo, da je to i ozbiljno, dobro: meni je sad prošla četrdeseta... Morala sam se udati u četrnaestoj... Sve je bilo spremno... a on pobjegao tik pred oltarom... A bio je, noštromo, i on mornar... Ja sam mu davno oprostila, ali možda Bog nije... čula sam za rata, da se utopio u podmornici... Onda je došao drugi, ljepši nego prvi i zaručio me i govorio: »Uzet ću te... pa je i on otišao... Pa treći... deseti... pedeseti i mnogi, a sada ti — noštromo. Govoriš kao prvi, ali... zakasnio si...

Nego hajdemo večerati skupa...

— Žao mi je, Margit. Imam posla. Žao mi je. Zbogom, Margit!

— Zbogom, noštromo!

Otišao je suprotnim pravcem put mora. Putem je šaptao samom sebi: »Ovo je druga... Druga... Sad će treća...

Pred samim ulazom stare mornarske krčme sreo je Cvitu Rošin. Bila je nekad lijepa ta Cvita, ali tome je, sjećao se, davno: tad je on bio »mali od kuverte« i odlazio u njezinu krčmu, da je gleda. Sjećao se na onim crnim premazanim vra-

tima pisalo je: GOSTIONICA DOBRIH VINA — NAJAM KREVETA, Vl. Cvita Rošin. — Svi su mornari, žandari, financi, a katkad i po koji gradski gospodičić svraćali u tu Cvitinu gostionicu tobože na vino, a svi su dolazili samo zbog nje, Cvite. Tada je jedne noći, sjećao se, bio u Cvitinu svratištu priklan neki bogati sinjski trgovac, i vlasti joj zatvoriše radnju. Otada je Cvita svoje goste sretala samo na ulici... Takvim je životom živjela već dugo godina i ljepota joj davno bijaše ocvala. Sada, kad je ugleda šćućurenu i prozeblu kraj vrata gostionice, jedva je prepozna. Ugledavši je on protrnu, ali je istog časa bio svijestan, da ne smije uzmaknuti s kobne staze:

— Cvito!

— Noštromo!

— Kako si, Cvito?

— Evo, noštromo, zima je. Zebem... Povedi me na jednu rakiju, da se ugrijem.

— Stegnula mu je čvrsto ruku i gledala ga umolnim pogledom. Nagnut nad njom, mučaljiv noštromo ju je zamišljeno gledao. Još začas osta neodlučan.

— Cvito!

— Što je, noštromo!

— Znaš li, ja sam dugo o tebi razmišljao za mojih navegacijâ... Na one dane, kad si ti držala krčmu, kad smo pili i kartali se, a ti pjevala...

— ... prošli zemani...

— I mislio, mislio sam pa i promislio: kako bi bilo, da se ... recimo ... ti i ja ... vjenčamo.

— Nošt... tromo!...

Žena je ciknula.

Pogledala ga je zatim uvriježeno, ali u tom pogledu ne bijaše ni prezira ni gnjeva: samo prošnja samilosti.

A noštromo je nastavio sumornim, uvjerljivim glasom:

— Cvito ... vjeruj mi, ozbiljno ti govorim! Tako mi očiju i života. Eto, pomislio sam, dosadilo mi more, otac umro, majka ostarjela, a brat sâm sve ne može i u vinogradu i kod kuće. Odgovori, Cvito! Dobro promisli! — Sad mu je glas već drhtao od strepnje bliska odgovora i sudbonosne odluke. — Odgovori: Bi li se za mene, Mikulu noštroma, udala?

— Za noćas?...

Noštromo se razgnjevi i oči mu sinuše ljutinom.

— Cvito, ne šalim se ... ozbiljno ti kažem, tako me Gospa od Pojišana pomogla! Govori ozbiljno, reci: hoću ili ne ću...

Žena osta osupnuta i uplašena pred srditim izgledom onoga, koji je oštrim glasom zapovijedao. Jedva čujno, krotko šapnu:

— Hoću, noštromo ... hoću...

Ponovila je te riječi u nijemom čuđenju nekoliko puta, ali on ih kanda nije čuo.

— Dakle hoćeš li?

— Hoću...

— No... all right... onda idemo...

On duboko uzdahnu i onda istog časa, šutljiv i mračan, zgrabi svojom čvrstom rukom iznenađenu ženu i povede je šutke za sobom pod ruku u obližnju tamnu ulicu.

*

Vjenčali su se nakon dva dana u splitskoj crkvi sv. Antona, rano u jutro, i istog dana, u podne, otplovili put otoka. Nasmijana i vesela, žena se teško snalazila u tijesnoj gajeti iznad vesâlâ, užeta i sprtva. Slušajući onaj vreli, bučni žagor nepoznate joj i strane otočanske čeljadi, čuvala se pomno od vjetra u strahu, da joj ne odnese krilati pernati šešir, ili ne razmrsi marno dotjerane i naličene vlasi. Kraj nje je sjedio mračan, zamišljen noštromo. Noćašnjeg zanosa zbog izvršena zavjeta sad već nesta. Približavajući se sve više otoku, razmišljao je, zagledavši se u pučinu, kako će čudno izobličeno biti lijepo Nevenkino lice, kad joj dovede i pokaže tu krupnu i našminkanu gradsku ženu i šapne: — Nevenka, ovo je moja žena. — I ne će ona od njega nikada saznati, da joj ga nijedna žena na svijetu nije preotela, nego da se tek i on povinuo volji silnih božjih zakona, da spasi dušu i njoj i sebi.

TROJE

I.

Svako jutro oko deset sati dolazio je Don Keko Ivićević u dućan Marina Palunka. Uputio bi se pola sata prije iz svoje vile, koja bijaše udaljena od sela, visoko iznad mora u otočkom proplanku između krša i šume. Spuštao se lagano i oprezno, obilazeći strme stramputice i puteljke, koje nađe mlada i hitrija noga, a koji su opasni po njega, sedamdeset-godišnjaka. Putem je silazio pažljivo i zamišljeno, pognute glave, kao da traži nešto na cesti, a onda, kad bi stigao do raskršća putova, sjeo bi na kamen, otro znoj sa čela i nekoliko časaka promatrao znanu mu ljepotu mora i zavičaja. Takvim hodom trebalo mu je točno pola sata, da stigne u selo do one kamene kuće, na kojoj je stajao natpis iskrivljenih, nespretnih slova, što se bijeljela na velikoj crnoj dasci: MARIN PALUNKO — TRGOVINA MJEŠOVITOM ROBOM.

Od onoga dana, kad se vrati iz daleke prekomorske zemlje, a s njim i glas o njegovu neizmjernom bogatstvu, već su protekle tri godine. Podigao je onu vilu na obronku rodnog otoka i redovito svako jutro silazio do Palunkova dućana. Ni oštra morska bura ni srpanjska zapara ne bi ga od toga odvratila. Siđe u dućan, kupi potrebne namirnice za svoje skromno domaćinstvo i onda se vrati. Od toga — umovao je on — imao je dvostruku korist: našetao se, protegao staračke umorne noge i sam izvršio najteži posao; a što je glavno, kad sam kupuje, znatno uštedi, jer ga ne okrade i služavka i trgovac. A sad je čas, da se štedi više nego ikada. Istina, on je bogat, silno bogat, ljudi i ne sanjaju, koliko je blaga nagomilao, možda kao nijedan od onih, koje s divljenjem i zlobom nazivaju »Amerikanac«. Ali ljudi ne pitaju, kako je on to stekao, i kada. Koji mu zavide, koji ga mrze, — jer on dobro zna, da je tako — svi oni i ne sanjaju, kako je teško bilo doći u strani svijet kao petnaest-godišnji dječak, obijati tuđa vrata

ispruženih dlanova i ne moći ni riječi iskazati, jer je i jezik bio tvrd i stran, kao i ljudi, kao kuće, kao sve... Ali radilo se, radilo neumorno, zarađivalo na stotine načina, privređivalo se stisnutih zubi i sticalo se, sticalo... Kad je u svijet otišao, nitko nije znao za njega, a kad se nakon mnogo godina vratio bogat, dočekaše ga, domorodca, glazbom i rodoljubivim govorima. Slušao je on sve to i gledao, ali nije ništa rekao, nego je otišao nesmiljeno nijem. Sada je vrlo bogat, ali i vrlo star i iskusan. Sve je prozreo, sve mu je bilo kao na dlanu: lukavost, zloba i laskanje ljudi, a poglavito tajanstvena moć novca, čarobna moć zlata, dolara, dinara. Svi su ga pozdravljali, dočekivali najljubaznije: »Don Keko ovo... Don Keko ono... gospodine Ivićeviću, ovako... gospodine Ivićeviću onako...« Malo da nisu zaplakali od ganuća. Tako su radili i oni, kojih on nikada dotad nije vidio u životu, a tako su isto postupale i njegove dvije kćeri i njihovi muževi. Sretan, što je sve to davno prozreo i znao, on je šutio. Sve je on dobro spoznao iskustvom sedamdeset-godišnjaka, i bio je tvrđi, nemilosrdniji, nego da je gvozden oklop navukao na se. Uzalud su spočetka dolazile deputacije njegove rodoljubive općine, jer je bijela vila na obronku otoka bila bešćutno zatvorena za riječi samilosti i prošnje. Općina, zadužena i nesretna njegova mala općina, jedna od najsiromašnijih na cijelom otoku, nije dobila ni pare od ovoga svog rodoljubivog sina, kojega je slavila industrija Južne Amerike kao velikoga i zaslužnog magnata. Znao je, da ga jednodušno osuđuju, da ga mrze, da mu zetovi i sumještani žele smrt, kao što je znao, da oni ne mogu razumjeti, da on ipak nije zao, niti škrtac. On im to nije nikada ni pokušao razložiti. Kad se jednom razboljela njegova mala unuka po mlađoj kćeri, koja življaše udata za siromašna kipara u Zagrebu, i kad je zatražila pomoć od »nona«, on ju je uskratio. Došla mu je kći na sam Badnji dan, Estera, njegova nekadašnja ljubimica, jedino dijete iz njegova drugog braka s nekom Kubankom, koja preminu mlada od »španjolke«. Tražila je jadovita i očajna pomoć za dijete, koje umire.

— A muž? Što ti on radi, Estero? — zapitao je otac zlovoljno i jetko.

— Kipove... a od toga se slabo živi, papa!

— Nisi se smjela udati... ja sam ti govorio... ne mogu ti, vjeruj mi, ne mogu ti pomoći... Vjeruješ li, da ti ne mogu pomoći?

— Vjerujem, papa... Vjerujem...

Sutra, kad je otputovala, dao joj je ipak pedeset i sedam dinara i rekao joj, da će se pješke morati spustiti do parobroda, jer je njegova mazga ranjena, a da najmi drugu životinju, trebalo bi platiti četrnaest dinara. Estera je ipak otišla manje očajna, nego je bila pri dolasku, jer za nju, koja dobro poznavaše ćud i slabost svoga oca, ne bijaše to razočaranje: došla je samo da utješi glas savjesti majke, kojoj umire dijete. A ipak tada, u to isto vrijeme, imovina njezina oca Don Keka Ivićevića, glavnog člana firme za cestogradnju u Južnoj Americi »Lucano i Ivićević«, računala se preko 300,000.000 dinara... Na rastanku je poljubila oca i preporučila mu zdravlje, a on njoj — štednju. Tog dana nije ni otišao u dućan po namirnice, a sutradan je snizio izdatke i proračunao, da će kroz pet dana nadoknaditi suvišan izdatak od pedeset i sedam dinara.

U dućanu ga je po običaju dočekao sam Palunko prijazno, već sviknutom umilnošću. Bio je to mlad, visok čovjek, orlovskoga nosa i sitnih oštrih, ali bezbojnih očiju, koje su se gubile ispod svijetlo-riđe kovrčaste kose. Ispod uzvita orlovskog nosa padao je neuređen crven brk i pokrivao mu malena, produžena usta, na kojima je uvijek lebdio isti zagonetni posmijeh. Taj isti posmijeh lukav, a katkad prisilan, širio mu je i kreveljio usta i otkrivao lijepo pravilno nanizane zdrave zube, ali požutjele od duhana, jer je Palunko neprestano pušio lulu. Govorio je, da mu je to ostalo iz australskih vremena, dok je radio kao tražilac i kopač kauri-gume. Ali taj svoj boravak u Australiji isticaše više iz taštine, što je i on bio po svijetu, nego radi lule, jer je stvarno u Australiji bio samo nekoliko mjeseci i vratio se kao mladić na zavičajni otok, gdje je naslijedio od oca mali dućan.

— Dobar dan!... Klanjam se!... Sluga ponizan!... Don Keko! Kako ste spavali? Kako vam zdravlje... je li signorina Estera otputovala? — dočeka on starca.

— Jest, sinko, sve je u redu — daj mi pola kilograma riže i pasulja... kruh i mast... A po što je danas pasulj?

— Pasulj?... pasulj je, Don Keko, isto, četiri dinara po kilogramu, a slabija vrsta tri i pô dinara.

— A kako kod tebe, Palunko, četiri, a u Martićevih pet dinara? Imbrolji ili konkurenca?

— Ne znam ja, Don Keko, kako je to kod drugih. Ja mogu davati jeftinije, jer sam solidan trgovac... Od solidne trgovine dvostruka korist: prvo, ima više mušterija, evo na primjer i vi; zašto vi, Don Keko, ne idete k Martićevima, nego k meni? Zašto, recite mi? Dakle, prva je dobit — više mušterija; a drugo, i ja od toga više zaradim. Eto, vidite, što znači solidna trgovina. Zadovoljan trgovac, a još više mušterija!

— Dobro, Palunko. Daj mi sad pasulj, rižu i sve potrebno!

Palunko odskoči i hitro prinese vagi zatražene namirnice. Dade obilatiju mjeru, a onda sve pažljivo i spretno zamota u pristao zamotak, koji preda Ivićeviću...

— Evo, ako vam je teško, Don Keko, moj će vam mali pomoći.

— Hvala, ne treba, sinko. I stari treba da malo ojačaju. A lijepo nam je vrijeme, hvala Bogu... Zbogom!

— Živjeli, sretno, Don Keko, i do viđenja! Zbogom!

Kad ostade sam, uđe Palunkova žena. Bila je lijepa i još mlada, ali njenu dojučerašnju ljepotu nagrdila je trudnoća, već u sedmom mjesecu.

— Je li bio Don Keko?...

— Jest, hvala Bogu, bio je... bio je... Dva dana ga nismo ugledali. Ja sam se već prestrašio, da je otišao, da su ga Martićevi pritegli... To bi bio gubitak, prava propast...

— Koliko do danas? — upita žena zabrinuto.

— Dvije tisuće i sedam stotina dinara do danas, a jutros sedam dinara i pedeset para, ukupno dvije tisuće sedam stotina i sedam dinara i pedeset para. Lijepo bismo prošli. Ali, kažem ti, nema dobitka bez rizika... Samo čekaj. Trebamo biti strpljivi, strpljivi i, kažem ti, strpljivi.

— Dobro ti, Marine, veliš, strpljenje i rizik. Ali, promisli dobro, možemo li mi žrtvovati toliko. A onda, stari je lukav, škrt, jer da nije bio lukav, ne bi danas bio toliki bogatun... Ja se bojim i sumnjam: on zna, čini mi se, da mu ti daješ niže

cijene, a drži se, da tobože ne zna. I tako te iskorišćuje, a mi smo na gubitku za dvije tisuće dinara... Ne znam, Marine, ali meni se čini...

— Ne brigaj, Mare, samo ti mene ostavi, znaš, da ja još nikad dosad nisam pogriješio... — gledao je ženu, a sitne mu se i žmirkave oči krijesile.

Žena je kimnula glavom, a iz njenih širokih, kravljih, crnih očiju Palunko je pročitao zabrinutost i nepouzdanje. Ali nije rekao ni riječi, uvjeren, da će joj samo vrijeme i strpljivost dokazati, da je on imao pravo. Žena je teško stajala na nogama, a po nujnom izrazu lica razabiralo se, da je nošenje umara i da je već u onim danima, kad je sve uzbuđuje. Palunko ju je zadivljeno pogledao: bila mu je draga, mila, kao i onda, kad ju je djevojkom prvi put ugledao prije nekoliko godina. Sjećao se, bila je nedjelja, i on je otišao u drugo selo jašući na mazgi, pijan od nekoga neznanog veselja, što će je sresti na »balu«, u onoj maloj gostionici, gdje je nedjeljom čitav otok plesao uz svirku harmonike. I sve se to lijepo svršilo: stari otac umro, ostavio mu trgovinu, on se s Marom oženio, i eto, sad je gleda trudnu i misli o nošenju prvoga sina.

— Onda, što misliš — reče ona — još davati Amerikancu ispod cijene?

Žena je izgovarala namrštena lica, a u očima joj sjala sjena gnjeva. On ju je gledao zažmirivši još više onim svojim sitnim očima, a onda je bez riječi skinuo iz usta crnu lulu, položio ju na sto, približio se ženi i pomno, da je ne ozlijedi, ogrlio joj rukama vrat i stao je cjelivati. Milovao ju je nježno i lako po nabubrenim grudima već potpuno obrvan nježnošću, što je kod njega bila i neobična, i dok se žena osupnuta i umorna prepuštala, počeo joj gotovo tepati:

— Djevojčica ili sin?... Mali ili mala?... Svejedno, — sve je dobro. Bit će dva sina; ako bude djevojčica, bit će jedno muško, jedno žensko... Još bolje.

Onda ušuti, pa se zamisli. I opet kao očaran ili kao da sanja, svejednako milujući je po tijelu, šapne začuđenoj ženi:

— Svejedno, Mare... muško ili žensko, bit će milijunaš... milijunašica... Kažem ti, upamti to!... Smiješ se? Ne vjeruješ? Dobro, vidjet ćemo!...

Žena se blago nasmiješila, a onda ga lagano, kao tetošeći uhvatilą za kosu i trgla ga za crvene čuperke.

On je znao: ne vjeruje mu.

II.

Kroz sve zimske dane, što nigdje jednoličnije ne protječu nego na otoku, Don Keko je dolazio redovito svakoga jutra u Palunkov dućan. Sad je ostajao duže u razgovoru s njim.

Već su tri godine, kako se vratio u rodno mjesto, ali ono mu je tuđe i strano, kao i onome, koji je prvi put ugledao ili pohodio Brač. Njegovi vršnjaci, koje je znao iz blijeda sjećanja na davne najranije dane djetinjstva, pomriješe ili se izgubiše svijetom, a od ono nekoliko njih, za koje je slutio, da žive u rodnom mjestu, Don Keko se klonio s nepovjerenjem i pretvarao se, kao da ih ne pozna, jer bijahu siromašni i k tome, koliko je pamtio, još i zli, osvetljivi drugovi u djetinjstvu. Ali se zato raspitivao neumorno i živo kod Palunka, koji je, čini se, sticao sve više njegovo povjerenje:

— A Cvitanići, što je s njima, Palunko? Je li se onaj najstariji vratio? A jedan se ubio, utopio, što li?

— Propali su, Don Keko. Propali su, kao mnogi drugi naši pošteni ljudi. A bili su Cvitanići i bogati i moćni... i ugledni ljudi. Sjećate li se, Don Keko, Stipe, kapitana, a poslije i pomorskog časnika?... Ja sam bio dijete, kad se je vratio poslije rata. Imao je plavu austrijsku časničku odoru, a preko cijelih grudi visjele su medalje i odličja. Računali su ga, kažu, jednim od najboljih časnika. Jest... a Šime... a ona... Rožina...

— Dobro... a zašto su propali? Što ti misliš, zašto su propali oni Cvitanići, bogati i ugledni ljudi?

— Ima tu, Don Keko, mnogo razloga... Bog bi to znao. Bili su nerazumni, rastrošni, a malo, ako ćemo reći, i prebahati... preoholi...

— Eto... eto... eto... vidiš. Pogađaš, — gotovo uskliknu Don Keko, a izraz njegova lica bijaše osobito veseo, slavodobitan — eto, vidiš, propali su, jer u onoj porodici ne bijaše mjere, ni štednje, ni petka, ni svetka... Tu se trošilo, rasipalo, kao da si

u kući engleskog admirala, a ne u ubogoj familiji bračkoga pilota... E, moj dragi, ne može se tako — ne može... ne može. Dobro da su živi, dobro da su živi...

— Isto kao i Krstulovići, — doda Palunko tiho, gotovo bojeći se svoga glasa, dok je oštro gledao u starčevo lice, kakvim li će pokretom on odgovoriti na ovo prezime.

— Kao i Krstulovići!... Pravo imaš... kao i Krstulovići... Ti si mlad, sinko, pa ne možeš znati, koliko je bilo njihovo bogatstvo i moć, ali da ti je otac živ, on bi ti najbolje o tome znao pripovijedati, jer je on kod njih radio... A danas? Da nema one mirovine, umrli bi od gladi... Prosili bi. I zaslužila bi takva čeljad i goru sudbinu... Zaslužila bi, i ja ih prvi ne bih sažaljavao... Kad nešto imaš ili stečeš, štedi, štedi i opet štedi! Je li tako?

— Drugačije i ne može biti, Don Keko... To su svete riječi. To ja sto puta ponavljam ženi: Prije nego dinar potrošiš, stavi ga pred oko, pa ga dobro razmotri i reci: ovo je dinar... za ovo se radi, muči i umire... ovo je dinar...

Dok je izgovarao posljednje riječi, Palunkovo je lice bilo naročito ozbiljno i svečano. Pogled svojih sitnih oštrih očiju uperio je u starčevo lice, koje sad bijaše odnekud blago, umiljato, kako ga kroz ove tri godine njihova poznanstva još nikada nije vidio. Starac ga je požudno slušao, gutao svaku njegovu riječ i odobravao mu odlučnim klimanjem glave. Onda se zadovoljan podigao sa stolice, uzeo svoje stvari, namirnice i bakalar, koje je Palunko vještom rukom ukusno zamotao.

— I bakalar je kod tebe jeftiniji za dva dinara, Palunko, a kod onih drugih je skuplji. Kako to?

— Ja ne plaćam najma, Don Keko. Moja žena sama pere dućan, a kad idem u Split, ja ne plaćam ni mazgu, ni drugi razred na parobrodu, i ne stanujem u hotelu. Ja štedim. Eto kako, Don Keko! A to je milo i mušteriji i dragom Bogu!

— Tako je, sinko. Nego, slušaj. Još sam ti jutros htio kazati, i gotovo sam zaboravio. Ako budeš imao vremena, skoči do mene poslije podne, pa ćemo se porazgovoriti. Zbogom!

— Vrlo rado, Don Keko. Do viđenja, Don Keko!

Kad je ostao sam u dućanu, Palunko je otvorio svoju poslovnu knjigu i kod Don Kekina prezimena upisao još pet dinara gubitka. Zatim je zbrojio i sračunao, da je dosad na gubitku tri tisuće i petnaest dinara. Čas se zamisli nad knji-

gom, a onda ga obradova misao, da ga je Don Keko pozvao, i bio je radostan i sretan u zanosu čovjeka, koji razabira prve plodove uspjeha u planu posla, u koji je uložio mnogo truda, muke i rizika. U prvi mah htjede do žene, da joj to javi, ali je znao, da se njoj ne smije odviše povjeravati, jer se nalazila nekoliko dana pred porođajem i možda bi zlo mogle djelovati na nju takve sretne iznenadne vijesti. No ne potraje dugo, i Palunka opet obuze sumnja i malodušnost, a ostavi ga predašnji zanos. Zapravo, čemu se i zašto se on veseli, i ne veseli li se prerano? I da li će se uopće moći radovati tome, da je on Palunko, bio pametniji od njega, staroga prokušanog lukavca, koji je umio u stranom dalekom svijetu steći milijune, da sad na njima, kao na raspretanu žaru, grije svoju starost? Zar nije, eto, i njemu u ovo kratko vrijeme oduzeo tri tisuće dinara — njemu, golom siromahu? Palunko se naslonio na lakat i stajao nad dućanskom klupom. Crne ga misli nisu ostavljale, a na čas bi ga podilazio očajan gnjev na lukavog starca. Tako je razmišljao sve dok ga nisu pozvali na objed. Ručao je zamišljen i šutljiv, a odmah po objedu uputio se vili Don Keka. Putem se razvedri i pokolebano samopouzdanje vrati mu se: sjećao se živo riječi i razgovora s Don Kekom, njegova odobravanja i konačno njegova poziva da mu dođe u pohode. I što bi on, Palunko, sada još htio? Već tri godine živi Don Keko u svome rodnom mjestu, a osim župnika, nekolicine iz grada i uže rodbine, nije nikad nikoga k sebi pozivao...

Put, koji je vodio do Don Kekove kuće, Vile Argentine, bio je vrlo strm, uzan, uz šumovit brežuljak. Palunko, već umoran, čudio se i divio starčevoj upornosti, kojom svaki dan silazi i prevaljuje toliki put. Nije mogao vjerovati, da bi on zbilja bio toliko škrt, lakom, nepovjerljiv i zao, i bilo mu je čudno, što ima na svijetu i takovih ljudi; nikako se nije mogao pomiriti s mišlju, da taj isti Don Keko posjeduje, kako se priča, nekoliko stotina milijuna dinara. Ali sve ga je to upozoravalo, da on, Palunko, mora biti još mnogo oprezniji, umniji, a u zgodnom času i odlučniji. U takvim mislima on se približi maloj građevini, sagrađenoj čvrsto od bijela kamena. Podno rujnih opeka bijelio se na bračkom čistom kamenu natpis od pozlaćenih slova: VILA ARGENTINA. Otvorila mu je služavka, otočanka, stara usidjelica, koja je služila

kod Don Keka još u Americi i upoznala obje njegove sad pokojne žene. Ona je upravljala Don Kekovim kućanstvom, a u tome ju je pomagala još jedna mlada djevojka i jedna pralja, koja dolažaše, kad su je trebali. Oko Vile Argentine bio je uređen mali perivoj i posađene neke biljke južno-američke kulture, koje je Don Keko donio iz onih krajeva.

Služavka ga je uvela u sobu, u kojoj je Don Keko, nagnut nad pisaćim stolom, punim papira i poslovnih knjiga, provodio čitav dan, utonuvši u teškoj naslonjači. Vrlo ukusno i vrlo raskošno bijaše uređena ta soba, te se Palunko, ušavši zbunio, grčio kapu u rukama i nespretno se klanjao Don Keku, koji ga pozdravi prilično hladno, smrknuta lica i ne podigavši se iz svoje velike crne naslonjače, u kojoj se starac zbunjenom pohodniku učini sitnim, jedva vidljivim. Na podu su bili prostrti tamni, gusti, raznobojni perzijski sagovi, dok je cijeli zid prostrane sobe bio prekrit mnoštvom svakovrsnih fotografija i velikom umjetničkom slikom Isusa Krista, koja je već prvog časa privukla svu Palunkovu pažnju.

— Sjedni, sinko, što si se zagledao, kao da si u crkvi — progovori Don Keko, a u glasu mu titraše izraz sreće i ponosa, što je netko zadivljen njegovom raskoši.

— Evo, tako, gledam, lijepo ... lijepo, Don Keko... — mucao je Palunko, sada već potpuno srvan sumnjom i podgrizan opet prvašnjom malodušnošću, pošto je sve ovo vidio. Pogled mu pade na staklen ormar, u kojemu su se bijeljeli poređani različni srebrni i zlatni predmeti. Ali te oči, koje radoznalo i požudno gledahu oko sebe, najednom zastre tamna misao i briga za izgubljene tri tisuće dinara, jer ga je ova raskošna soba uvjerila, da je sve propalo, i prosto ga opsjela misao, da je njegov plan djetinjski besmislen, kao što je uvijek tvrdila njegova razumna žena. Sada se sjeti nje, troškova za porođaj i onoga malog dućana, koji će ostati prazan, neimaštine, dugova, skore propasti, i posta mu mučno. Zatim se digne sa stolice i priđe k zidu, na kojemu se redahu fotografije nepoznatih ljudi i žena, neviđenih kuća, naselja i tvornica: Amerika... Ispod slika su slova na španjolskom jeziku tumačila pojedini snimak. On ih pomno stade razgledati: Prvo, velika tvornica salitre Lucano & Ivićević... Veliko poduzeće za cestogradnju južnog Chilea i Perua sa sjedištem u Santiago de Chile, opet Lucano & Ivićević. Tiskara Lucano & Ivićević...

Škola u Antofagasti — Lucano & Ivićević, itd. Razmotri sliku mlada čovjeka oštroumnih crta i prodirna pogleda, i pročita: Don Keko Ivicevich, el proprietario, a do njega naslikan drugi lik: Nicolas Lucano, el proprietario. Začuđeno je Palunko gledao čas u sliku, a čas u Don Keka, koji je bio nagnut nad stolom i nešto računao, zbrajao...

— A koji su ovo? — usmjeli se upitati Palunko pred slikom, koja je predstavljala skup ljudi ozbiljna izgleda u crnim salonskim odijelima?

— Ovo je Narodni odbor za oslobođenje i ujedinjenje u Južnoj Americi...

— A ovo?

— Ovo su prvi naši mornari, koji su doplovili u Južnu Ameriku i ondje ostali kao prvi naši iseljenici... Tu su oni, Palunko, ostavili i kosti, i oni i mnogi drugi...

— To se onda ne vrate svi, Don Keko?

— E, moj mladiću, svi? svi? Malo ih se vrati! Teško se vratiti! Teško je i poći... Teško je i steći. To ti je krvava borba, koju poznaje jedino onaj, koji se poput mene i borio. Treba, mladiću, ići na teren, pa da vidiš znoja i žulja... Vidiš onu sliku. Bilo mi je dvanaest godina, kad sam krenuo s ocem preko mora. On, siromah, nije ni ugledao Amerike. Umro je od kapi na putu. I tako sam ti doplovio s rođacima, tobože sa svojima, koji su ti, upamti, stoput gori, nego strani ljudi... A bilo mi je dvanaest godina, moj Palunko. Nisam imao nigdje nikoga... I još vele moji mještani: škrtac..., zločest. Neka oni kušaju ono, što sam ja, pa da vidimo... Radio sam ti kao pikolo u Buenos Airesu po šesnaest sati na dan... Ne znam, koji zanat nisam prošao... Ali Bog mi je ipak dao malo sreće i pameti. Vidiš li ti onu sliku? — i pokaza mu oveću fotografiju na zidu, pod kojom je Palunko na španjolskom i hrvatskom jeziku pročitao: Don Keko Ivićević, vlasnik prvog poduzeća za cestogradnje u Peruu i Chileu. Temeljna glavnica 200,000.000 dinara... Ali da znaš, kako se polako, krvavo i teško stiče... Da znaš! A to nitko ne zna, tko se nije borio i tko u tom paklu nije živio...

— Ja sam bio u Australiji... Don Keko, — usudi se plaho Palunko.

— Dobro, dobro, sinko... drugi put ćemo o tome... Nego, znaš, htio sam te moliti za jednu uslugu... Treba da mi nešto

odneseš u Split: jedno pismo, koje ne ću da ide poštom. Hoćeš li, da mi ga sutra ujutro odneseš?

— Rado, Don Keko!

— Dobro, dat ću ti ga. A sad ćemo, ako ti nije žao, partiju briškule.

— Samo jednu, jer imam poći u dućan. Znate, Don Keko, posao je posao. Raditi i štedjeti, to je za mene živjeti...

— Tako je, sinko, tako je.

I sjedoše igrati. Palunko je bio sad opet dobro raspoložen, jer mu se vrati pouzdanje u samoga sebe. Ali se držao ravnodušnim i cijelo vrijeme je govorio, kako se nije nikad kartao. jer je kartanje upropastilo mnoge. Poslije drugé partije ustade i reče, da mora otići u dućan, ali da bi drugi put drage volje došao. Don Keko mu preda pismo.

— Vidjet ćemo, kako ćeš ovaj prvi posao obaviti — reče. — Eto, tu ti je adresa. Samo ga predaj i vrati se. Evo ti za put i hranu.

I oprostiše se.

Kad se je Palunko vratio u dućan, bio je već mrak: prve svjećarice odlazile su na more.

III.

Iako je bilo pri moru mjesto, u kojemu su oni živjeli, parobrod ipak nije pristajao. Trebalo je otići u obližnje mjesto, udaljeno od B. nekih dvanaest kilometara. Parobrod je odlazio zimi svaki dan u pet sati ujutro. Palunko krene na mazgi u četiri sata: još je bila noć, ali zvijezde su blijedjele i nebo se plavilo, dok je obzorje bilo bistro na daleko od bure i vjetrina, koje tih zimskih dana duvaju u kanalu. Palunko uze putnu torbicu i malu bocu rakije, te krenu. Gonio je mazgu što brže, tukao ju i bocao šiljastim štapom, ali živina ne izda svojstva svoje pasmine: tvrdoglavoj mazgi nije se žurilo, nego je laganim dostojanstvenim korakom postajkivala, a cijelo vrijeme gazila vrtoglavo samim rubom ceste, ispod koje se kao bezdan prostiralo more. Rana jutarnja bura štipala je Palunkove velike crvene uši, i on je osjećao silnu studen po čitavu tijelu, iako je bio dobro i toplo odjeven. Neumorno je gonio mazgu: htio je što prije stići k cilju i zakloniti se na parobrodu. A bio

je gladan, u crijevima mu je krulilo; nije doručkovao, jer nije htio buditi ženu, koja je za koji dan imala roditi. Napokon kad je stigao do obale, otrčao je k poznatom gostioničaru predati mazgu, da je ovaj vrati kući, a zatim je pohrlio na parobrod, kojemu su iz crnog uzvitog dimnjaka sukljali crni kolutovi dima. Bilo je već i putnika, među kojima sretne i neke poznate ribarske mlade žene s drugoga kraja otoka. Ali još se je tresao od jutarnje oštre hladnoće i zebao. Kod noštroma uze voznu kartu, i to drugi razred, što je noštroma iznenadilo, jer je inače Palunko putovao uvijek trećim razredom, a i to izbjegavaše platiti. Palunko se odmah spusti u salon i naruči topao čaj s rumom i biskvitom. Upravo je tako, doslovce, malko nabusito naredio još sananu mladom konobaru: »Topli čaj s rumom i biskvitom ... što prije« ... Zatim se zavalio u cipelama na udobne naslonjače. Kad se malko stopli, udobrovolji se i osjeti se raspoložen. Mislio je o svojem jučerašnjem pohodu u Vilu Argentinu, o tome, da ga je Don Keko pozvao češće na briškulu i tome, da mu je povjerio tako važnu zadaću.

— Dakle ipak, ipak ide, — mislio je, i trljao ruke. — A znao sam, da mora ići ... Ako si ti pametan, nisam ni ja glup, Don Keko. A vidjet ćeš, da je tako ...

Konobar ga posluži, i on stade žurno srkati topli čaj. Sad mu je bilo posve ugodno, dobro, prelijepo. Ali već mu postane dosadno samom, pa uzađe na palubu: uznemiravala ga je pomisao na one mlade žene. Jednu, ljepšu između njih, udovicu svoga pokojnog druga ribara, Lucu Katića, on je dobro znao, jer je kao djevojka živjela u njihovu selu. Bila mu je odavna draga, a slutio je, da ga ona ima rado. Samo što je bila plaha, pa ga se bojala, jer je oženjen čovjek. Zateče je na palubi u veselu razgovoru sa župnikom, mladim fratrom, koji je također išao u Split. Palunko je poznavao polovicu Brača. Čuo je i za ovoga fratra, koji da je bio vrlo učen, ali sklon ženskinju, te da je zbog tih i sličnih sklonosti imao već smetnja i teškoća.

— Nije ni on kriv, — pomisli Palunko, — kad je zbilja lijep kao prilika.

Osjeti u tom priznanju istovremeno i žaoku ljubomore, jer kad im se približi, Luce se nešto smijala, te joj se tresla ramena, a bokovi pomicali. Bjelodano, fratar ju je zabavljao, a ohola mlada seljanka bila je sretna, što se velečasni upravo s njom razgovara. Palunko odluči vratiti se i počekati, dok se

parobrod ne otisne. Skloni se iza nekih vreća i tereta, i odatle promatraše Lucu kao jastreb plijen. Razabra, da se ona poslije muževlje smrti uljepšala i raskrupnala, kao da je u prvom cvatu. Dok je tako gledao to oblo privito tijelo, od svakoga željeno i žuđeno, stade sanjariti o blagodatima i uživanjima, koje čovjeku pruža bogatstvo. Snovao je o užitcima, koje ima malo njih: u prvom redu neradinost, nerad, slatko ljenčarenje spojeno s nebrigom za mučnu i tešku budućnost i nestaranjem za izdržavanje žene i djece ... I mjesto rada, poslova i svih briga dolaze samo uživanja tih vrsta, o kojima je ovaj veseljak maštao, a kadšto, čim je mogao, i neobuzdano im se predavao ... Na oči mu je padala slatka mrena, a na onom seljačkom platnu, od kojega je bilo skrojeno široko Lucijino odijelo i na kojemu su ležale Palunkove oči s umrtvljenim i otupjelim sanjarskim pogledom, stadoše se nizati naslade života, koje je vidio u daleku svijetu, kojih je danas njegova mladost žedna kao osušeno polje vode. Stade razmišljati o besmislenosti bogatstva i Don Kekova života, o neizmjernoj šteti, što nitko to ne uživa, o silnoj grehoti božjoj ... Ali upravo u tom času Lucija se oprosti od fratra i krene prema prednjem dijelu parobroda. Palunko je hitro zaskoči, ispriječi joj se pred stubištem, koje vodi u prostorije trećeg razreda.

Sada, kad ju je izbliza pogledao u lice, mogao je još bolje vidjeti, kako se poljepšala, sva porumenjela, dok je uvojke crne zanemarene kose puštala, da joj nemarno padaju na čelo iznad očiju.

— Lucijo ... Luce ... što ti u Split ... sama? ... ovakvo stvorenje, pa u trećem razredu ..

— Marine! zdravo, Palunko! — pozdravi ga mlada žena, i činilo se, da je i ona obradovana tim susretom. — Marine, a kamo ti? Oženjen čovjek, pa sam, i to ne valja ...

— Mara će roditi, pa ne može sa mnom ... Nego slušaj, Luce, ovdje duva i zima je, dođi sa mnom u drugi razred, pa ćemo piti kavu, razgovarati se i u zdravlju stići u Split.

Ona se naoko nećkala, ali oči joj sjahu, i kad ju on nestašno gurnu i uhvati za ruku, ona pođe za njim krotko, kao što ide žena za svojim mužem. Kad stigoše u salon drugoga razreda, on ponovno naruči čaj i naglasi:

— S rumom i biskvitom. I dvije čaše rakije.

Zatim su razgovarali srdačno, bučno i veselo.

Ako je Palunko bio lukav s ljudima, on je bio još oprezniji i mnogo oštroumniji sa ženama. Bili su sami, ali Palunko se bojao pred noštromom i konobarom, koji su tu imali svoje kabine, pokazati i najmanje znakove intimnosti prema mladoj ženi. Kad se Lucija napi čaja, u koji je on ulio i svoj rum, pa kad popi i rakiju, pokazalo se, da je mlada otočanka bilo stvorenje raspusno i jedna od onih udovica, zbog koje svijet žali mrtvog joj druga. Palunko ju je opijao lažima, koje je stvarao riječima punim varke, a koje se pričinjahu moguće i vjerojatne u času miline i toplote čaja i putovanja. Osim toga za Luciju, običnu otočanku, sve je to bilo neobično, te je bila zahvalna Palunku, koji joj je bio i otprije mio, a sad joj je postao još draži. Sve je to, svodnik, čitao u njenim krupnim sjajnim očima, pa joj prije, nego su stigli, predloži sastanak u jednom lučkom splitskom svratištu. Govorio je, kako je dobio mnogo novaca i kako će ih u Splitu dobiti još više, pa da treba proslaviti. Ona pristade.

Kad stigoše u Split, Palunku je ipak prva briga bila predati Don Kekovo pismo. Propitivao je za ulicu, u kojoj je stanovao nepoznati mu naslovnik, i onda krenuo označenim pravcem. Put ga je vodio u samotan kraj, udaljen od grada, ali lijepo uređen i naseljen s nekoliko velikih modernih vila, od kojih u jednoj stanovaše i čovjek, kome je Don Keko uputio pismo.

Uđe kroz velika stubišna vrata i na prvom katu pročita ime, koje bijaše ispisano na njegovu pismu. Pokuca.

Otvori mu crnac, koji ga lošom hrvaštinom zapita, koga traži. Palunko se iznenadi crnčevoj pojavi, i kako je znao govoriti engleski, odgovori mu na tom jeziku, koji ovaj, čini se, poznavaše malo bolje, nego hrvatski. Zapita ga za gospodara, i reče mu, od koga dolazi i što nosi. Crnac zatvori vrata i ode, pa se vrati i uvede Palunka u raskošno ukrašenu sobu. Kraj velike zidane peći umotanih nogu sjedio je stariji ćelav čovjek, kojemu je lice bilo izgrizeno od boginja:

— Što je? — upita on Palunka surovo.

— Poslao im je gospodar Don Keko iz Brača ovo pismo.

I preda pismo, a onaj ga uze i pročita, pa ga zatim odloži.

— Pozdravi Don Keka, — reče, — i reci mu, upamti, da još nije vrijeme. Kad bude, javit ću mu... A ti, što služiš kod njega?

— Ne... tako, učinio sam mu ljubav...

— A kako Don Keko, tuži li se na bijedu i neimaštinu?

— Ne.

— Je li škrt?

— Ne.

— Oh, što se onda pred smrt preobratio? Lijepo, tamo svi pričaju, da je škrt, da ni zvona ne će da plati, da mu smrt oglasi... Škrt je malo. Ipak, što se vama čini?

— Onaj, tko štedi, gospodaru, nije škrt.

Ćelavi pogleda Palunka, omjeri ga od glave do pete, pa ga upita:

— Je si li ti, mladiću, bio u svijetu?

— U Australiji, iseljenik.

— E, vidio sam, da znaš cijeniti novac. Tako i treba, tko štedi, taj i ima. Tome imamo zahvaliti Don Keko i ja, da možemo mirno starost provesti... Tako i treba.

U taj čas uđe u sobu mlada djevojka, vrlo visoka, u pasu tanka, plave obojene kose. Sve je zapravo na njoj bilo bojadisano, i kosa i usta i oči, a lice joj bijaše bijelo od pudera. Palunku se učini lijepa kao prilika.

— Papa, telefon.

— Pozdravite Don Keka... Mnogo... Zbogom...

— Zbogom.

Dok je odlazio, Palunko vidje, kako crnac i djevojka podupriješe starčevu naslonjaču, koja kliznu, jer je imala točkove. On se pokloni i izađe.

Do sastanka s Lucijom trebalo mu je još tri sata, i kad osjeti glad, krene prama gradu k jednom buffetu, koji se nalazi u luci. Naruči doručak s vinom, i kad se nasitio, ode šetati. U jedan sat ode u svratište, gdje ga je već čekala Lucija. Zatim je opet tečno ručao i mnogo pio kraj žene s krupnim očima.

IV.

Istom sutradan o podne vratio se Marin Palunko parobrodom iz Splita. Nije uzeo mazge, nego se pješke uputio prema rodnome mjestu. Zacijelo nije dobro spavao, jer mu oči bijahu upale, a putem je pješačio lagano, te se činilo, kao da je šepav, a raščupana i neuredna kosa, što je stršila iznad blijeda lica,

činila se još crvenijom. Napokon, kad je stigao do dućana, rekoše mu, da mu je ženi slabo i da ima trudove. Potrčao je u gornju sobu, gdje je ležala rodilja. Bila je blijeda, a opet se učini Palunku, da joj je lice otečeno i nekako zgusnuto, kao da se sva nečista krv tijela prelila u glavu. Na blijedo čelo pala joj crna kosa, a kad je Palunko pozdravi smjerno i poljubi, osjeti, da joj je čelo vlažno, mokro od znoja.

— Hoće li brzo, Marine? — upita muža.

On je stajao nagnut, neodlučan, ne znajući, što da kaže, a izraz lica otkrivaše potištenost i umor prošle noći.

— Brzo će, brzo...

Opet je naglo poljubi i stade joj pripovijedati o svom boravku u Splitu. Bez sjene truda umio je lagati i te laži izražavati spretno i spremno nađenim riječima, da se žena veselila slušajući njegov glas, od kojega nije znala milijega.

— Posao sam uredio... sve je u redu kao u Beču. I zaradio više, nego u petnaest dana ovdje. Ali sve ću ti ispripovjediti, a sad trčim k Don Keku. Je li dolazio jučer?

— Nije.

— Dobro je, idem do njega.

I spusti se šumno niz drvene stare stube u dućan. Tu zastane: nešto je tražio. U ladici banka bilo je suhog tvrdog kruha, što je on brižno spremio u džep i otrčao put Vile Argentine.

Don Keko je sjedio u naslonjači kao prvi put, kad ga je Palunko pohodio.

— Dobar dan, Don Keko.

— Zdravo, Palunko. Dobro došao. No, kako je, što je onaj poručio? Kako mu crnac?

Palunko je stajao pred njim pognuto, skrušeno, i kao da nije ni čuo starčeve riječi, najednom lakomo segnu u džep od hlača i izvadi onaj komad suhog hljeba i stane ga požudno gristi i žvakati, a onda zadihanim glasom počne:

— Don Keko... bio sam... i... — ali nije mogao govoriti, jer mu usta bijahu prenatrpana kruhom, koji je gutao i jeo, kao da je upravo iz tamnice izašao.

— Ali, koji ti je đavo, sinko? Što si gladan?

— Znate, Don Keko, htio sam vam nešto uštedjeti, pa sam jučer u Splitu samo kruha jeo, i došao ovamo pješke, mjesto na

mazgi... Malo sam se umorio, ali sam i uštedio. Treba štedjeti, Don Keko, treba. Evo, žena će mi roditi...

— Ali, sjedi, sinko. Jakice, podvorite ovdje našeg Palunka. Hajde, odmori se, sinko. Pravo imaš, štedjeti, štedjeti... Pričaj, kako je bilo, što je onaj rekao?

— Dakle, on je samo ovo rekao, to jest on je, gospodaru, pročitao vaše pismo, onda se je zamislio, pa je izgovorio ove riječi, koje sam ja u sebi za njim ponavljao i dobro ih upamtio: »Još nije vrijeme, kad bude, javit ću Don Keku«.

— Tako je rekao dakle? A ja ti velim, Palunko, da mu je djed morao biti gori Žudija, nego je on... Tako je rekao... da još nije vrijeme...

— Tako je rekao, Don Keko, da još nije vrijeme.

— I da će javiti, kad bude, je li — nastavi Don Keko.

— I da će javiti, kad bude...

— Je li te još štogod pitao?

— Da, kako vam zdravlje.

— A ti?

— Bolje ne može.

— Dobro, sinko! Još?

— Da, kako vam poslovi.

— A ti?

— Nikada bolje.

— Baš si dobro!

— Još?

— Da li štedite.

— Hm... eto, eto... A što si ti rekao?

— Gdje je štednja, da je ondje i blagoslov božji...

— Ma bravo, Palunko; jesi ti vidio staru bolesnu nakazu! A tko je bio kraj njega?

— Crnac i kći, lijepa cura, samo sva našminkana.

— Kći? Mogla bi tako i meni i tebi biti... Samo Bog ga je kaznio... oduzeo mu noge, pa ga vuku sakata. Uzalud mu njezina blizina. Više mu je para pojela, negoli je more slano. Sve bi on dao za žensko...

— To je zlo, Don Keko. Početak svake propasti su žene, — govorio je moj pokojni otac. A kojega će im vraga, Don Keko, onaj crnac?

Don Keko se lukavo i zlobno nasmija: Sav ovaj izvještaj je slušao zlobnim osmijehom, ali sad mu se usne prota-

njiše, a oči zlobno zažmiriše, pa se nagne nad uho Palunka. koji je lakomo jeo srdjele i pio vino:

— Crnca više treba ona našminkana... haha... razumiješ me... Doveo ga je iz Amerike, a mora da su skupa pljačkali, jer su kao braća. Sve mu on povjerava...

Palunko prestade najednom jesti i pobožno se prekrsti, a onda zažmiri:

— Don Keko, vjerujte, ja sam u onoj kući proveo samo nekoliko časaka, ali sam vidio, nema tu reda ni blagoslova božjega. Mora propasti. A čini se, da niti ne štedi previše.

Zatim se diže, da će otići.

— Koliko si potrošio za hranu i stan?

— Ništa, Don Keko, jeo sam nešto kruha, što sam odnio za put, a spavao sam kod nekog prijatelja... Ništa, drugi put... Osim toga imao sam usput i svoga posla, naručio sam novi bakalar i kavu... Ove će godine bakalar biti još jeftiniji kod Palunka, da znate... A sad se žurim, jer mi žena svaki čas može roditi.

— Hajde, zbogom, mladiću. Dobro si ovo izvršio, a drago mi je, da si onoga lijepo prosudio. Zbogom!

— Zbogom!

Kad Palunko ode, Don Keko stade prelistavati svoje poslovne knjige. Nad jednom stranicom stade i dugo razmišljaše. Zatim se stane po staroj navici razgovarati sam sobom:

— Dakle, još nije došao čas, da platite, gospodine Justiću?! Mislite, da ću papke otegnuti, i onda — kvit. Ali ne! Ovdje ću još jedamput tvoje ime zapisati, i prije ili poslije — platit ćeš!

Skoči sa stolice kao bjesomučnik i poviče par puta glasno i jetko:

— Platit ćeš... platit ćeš... jer svoju muku i svoj trud ne praštam ni momu pokojnom ocu, da mi iz groba dođe... Platit ćeš, platit ćeš, razumiješ li, da ćeš platiti... Pla..ti..ti!

Palunko je u to isto vrijeme stajao također zamišljen nad svojim malim trgovačkim knjigama. Počeo ga je moriti neki nemir, pomiješan grižnjom duše i zabrinutošću. Putovanje u Split, žene, hoteli, vino, sve ga je stajalo toliko novaca, da se je bojao i pomisliti, da bi se o tome usudio i riječ kazati ženi.

U stanju, u kakvom se je ona sad nalazila, moglo bi to značiti — usmrtiti dijete. Čas ga ipak, bludnika, sladila uspomena na boravak u Splitu, na vino, svirku i sastanak s Lucijom u hotelskoj sobi... Nalazio se je sad u velikoj, bezizglednoj nestašici novca, a svaki čas se mogao očekivati porođaj, i novi troškovi. Razmišljao je, da li ima smisla tjerati i dalje komediju s Don Kekom, opasnu igru, u kojoj on od svoje siromaštine već gubi gotovo četiri hiljade dinara. Ali Palunko je bio jedan od onih ljudi, kod kojih jako razvijena tvrdoglavost nikad ne popušta, pa sad nije htio prekidati započetu osnovu. Nikad ga više ne svlada sumnja u ovom pothvatu nego sada, te posta malodušan do zlovolje. Ostade neko vrijeme u dućanu. a onda ode u obližnju krčmu: htio se malko vinom okrijepiti i razveseliti, jer nije htio tako tužan otići k ženi. Popije pola litre vugave, i kad osjeti onu dragu milinu voljenoga vina, vrati se kući. Sad je već opet bio veseo i osjećajan, te je nježno milovao ženu i pripovijedao joj o »svojim planovima sa starim«. Ona je ležala i na njenim se očima vidjelo, da očekuje ono, čega se možda i plašila, ali što joj sad i nesvijesno bijaše neizrecivo drago. No to se nije dogodilo ni te noći, iako je Palunko napeto čekao i odjeven spavao, a u dvorištu je bio osamario mazgu, da, ako ustreba, odjaše u Supetar po babicu.

Sutradan poslije podne o zapadu sunca Palunko se penjao k Vili Argentini. Ujutro toga dana zaželio je Don Keko da dođe k njemu na partiju karata, a mogli bi se — pridometne stari — i malko razgovarati. Kao svaki put, Palunka je ovaj poziv obradovao, ali naročito sada, kad se i sam spremao, da ide k Don Keku. Nakon duga mučna razmišljanja s ogorčenom zabrinutošću odluči, da ne će odustati od onoga, što je naumio. Toga poslijepodneva dočekao ga je Don Keko kao obično. Po njegovu licu nije se dalo prosuditi, da li ga pohod raduje ili ga čini posve ravnodušnim. Ali Palunka sad već to nije smetalo, jer je bio uvjeren, da je starca prozreo do dna, da mu pozna dušu i da ga njegove kretnje i vanjsko držanje ne mogu omesti u naumljenoj nakani. Ali je ipak bio uzbuđen ovaj put na poseban način. To se, zahvaljujući njegovoj hladnokrvnoj naravi, nije moglo razabirati na njegovu licu, a još manje mogaše to primijetiti Don Keko, kojemu bijaše još neznan cilj njegova smišljenog pohoda. Kad se pozdraviše i sjedoše, otpoče Palunko. Trudio se, da mu glas bude

čvrst i uvjerljiv, dok je uporito i otvoreno gledao svojim sitnim očima u nešto neodređeno:

— Došao sam vas nešto najljepše zamoliti, Don Keko. Vi znate, da mi žena može svaki čas roditi i da sam se uza svu svoju štednju toliko istrošio...

— Pa?... — izlane Don Keko, a pogled mu bijaše pun ljutitosti, kao kod onoga, koji je gnjevan na ljudsku drskost. — Pa?...

Ali Palunko izdrža taj pogled hrabro, otvorenih očiju.

Znao je, da je to odsudan čas, koji će pokazati, da li je njegov dosadašnji trud i novac bio dobro uložen ili je sve bilo bačeno u vjetar i dim. Je li doista stekao povjerenje starca oblesavjela od škrtosti, koji mu je dosad izvukao preko tri hiljade dinara iz njegova siromašnog dućana, ili se njemu, Palunku, to samo činilo, pa je na toj krivoj pretpostavci gradio kule u zraku...

— Pa... pa... pa... — ječao je Don Kekov glas u Palunkovim ušima, i on je uporno gledao starčeve zlobne oči i još uvjerenijim, sigurnijim glasom nastavio:

— Toliko sam se istrošio, da bih vas molio, da mi dadete u zajam dvije hiljade, ali tako, da vam uz kamate svakog mjeseca pomalo vraćam. A ugovor ćemo načiniti pismeno.

Don Keko je za čas oklijevao u odgovoru:

— Dobro, — reče, — mogu, ali upamti, da to nikomu ne činim, jer ja sam, Palunko, krvavo svoj novac zaradio. Ali vidio sam, da ti znaš cijeniti novac i štedjeti. Dat ću ti ga uz najniže kamate.

— Hvala vam, Don Keko, — uzvrati srdačno Palunko. Lice mu prosja zanosom pobjednika, a njegove sitne oči okrupnjaše, sjajne od zadovoljstva.

Poslije, kad ispisaše priznanicu, vraćao se Palunko kući razdragan i sretan.

Ono, za čim je najvećma žudio, vidio je večeras, da je postigao, da su mu se planovi barem djelomično ostvarili i da je sad još upornije, neumornije, ali i opreznije trebalo ići utrtim putem, koji mu je kazivala nevidljiva sila. On je davno vrebao toga starog bogatuna, Amerikanca, čuo je o njegovu nepovjerenju i nepristupačnosti, i od onoga časa neprestano je sanjao, kako da to nepovjerenje on, Palunko, razbije i postane njegov prijatelj... U tome, mislio je, leži ključ svakoga daljeg

uspjeha. Večeras je prvi put vidio stvarni plod duga, mučna napora i rizika; ali je bio svijestan, da je ovo početak i da još dugo treba do cilja, o kojemu sanja. Taj je cilj bilo bogatstvo, taj je cilj bio silan Don Kekov novac. A novac je za Palunka značio zemaljske naslade, o kojima je sanjala njegova nezasićena mladost...

U takovu raspoloženju on je stigao k ženi.

Ležala je nepomična i blijeda na velikom krevetu, a kraj nje su sjedjele dvije žene, od kojih je jedna bila njena sestra. Preskromna soba bila je sad vrlo neuredna, jer su ruke, koje su je redile, sada klonule na bijelu plahtu. Palunku je bila nemila nazočnost tih dviju žena, ali kad se one doskora oprostiše, on ih ljubazno otprati, jedva čekajući, da ispripovjedi ženi svoj uspjeh.

— Jesi li bio? — upita ga ona, a glas joj je drhtao.

— Da, bio sam, bio sam, i gotovo je. Jesam li ti rekao, da će ovaj naš novi (i on je lagano pomilovao po izbočenoj utrobi) biti bogat. Jesam li ti rekao?! Dakle, bio sam i dao mi je dvije hiljade dinara u zajam.

— I ti se tome toliko raduješ? — iznenadi se žena.

— Eh, vidiš, još ti sve ne razumiješ. Ti znaš, da meni taj novac nije potreban. Ali u tome leži mudrost. Ja sam od njega posudio novac samo zato, da mu ga točno na vrijeme vraćam i da se tako još više učvrsti njegovo povjerenje i prijateljstvo, a onda, kad stari ne bude više ni mrve u mene sumnjao, ... onda, razumiješ li?

Žena je slabo odgovarala, jer su je spopali grčevi i trudovi blizog poroda. Palunko zovne iz susjedstva svoju svastiku i ostavi je kod žene, a sam na mazgi odjaše u Supetar po babicu.

Jahao je ludo i vrtoglavo kraj mora u zvjedanoj noći. Tjerao je i tukao tvrdoglavu životinju, pijan od sreće i zadovoljstva, koje se odjednom spusti na nj raskošno, u mlazovima. Na povratku jahala je za njim na crnoj slabašnoj životinji babica, debela, ali mlada žena. Obijestan je bio Palunko i bocao šipkom mazgu, što je glavinjala pod teškim teretom. Klicao je nezgrapnoj jahačici vesele nerazumljive riječi, što su odjekivale u turobnoj otočkoj noći.

V.

Žensko dijete rodila je Palunkova žena. Porođaj je protekao u redu, i Palunko je bio sretan.

Jednoga dana Don Keko pohodi rodilju, koja se oporavljala. Sjeo je do kreveta i pripovijedao, kako se dvaput u životu ženio, i kako je porođaj teška i opasna stvar za žene. Palunko mu je sve odobravao, kao i inače, a ovaj put još više. sav ushićen njegovim pohodom, kojemu se nikad ne bi ponadao. Toga dana rekao je Don Keko ponovno Palunku, da ga pohodi, da mu ima saopćiti važnih stvari. Zatim je otišao. U polumraku spustio se lagano i oprezno niza stube. I žena je čula starčevo kašljucanje i muževlje riječi, kojima je opominjao Don Keka, da pazi, kud nogu meće. Zatim je sve utihnulo, i rodilja je ostala sama u sobi. Palunko je otpratio Don Keka, jer je već bila noć, pa je smatrao, da je bolje, da Don Keko ne ide sam.

Kad su unišli u kuću i ušli u Don Kekovu radnu sobu, starac je rekao Palunku:

— Odsad ćeš mi pomagati u vođenju knjiga, a ja ću te za to nagraditi. Hoćeš li?

— Vrlo rado, Don Keko, ako imate u mene povjerenja. Knjige voditi znam.

— Dobro, doći ćeš k meni svaki dan, recimo, podvečer.

— Hoću, Don Keko.

Dok je to govorio, starac ga je gledao dugim pronicavim pogledom, kojemu se Palunko uklanjao. On stajaše skrušen s kapom u ruci, i da je poslije toga pogleda mogao zapaziti starčeve oči, mogao bi se veseliti čitavu noć. Tako i ne opazivši svoj uspjeh, Palunko je zaželio Don Keku laku noć i požurio se kući, jer mu je žena bila sama.

Dani su zatim protjecali jednolično i dosadno, kao što samo na otoku može biti. U Palunkovu dućanu bilo je sve kao i uvijek: netko je nešto kupio, porazgovorio se i otišao. Don Keko je svako jutro dolazio, izražavao svoje čuđenje Palunkovoj trgovačkoj vještini, što može u bescjenje davati, a onda se žurio kući, naglasivši prije toga Palunku, da ne zaboravi doći k njemu poslije podne.

Palunkova se žena već bila oporavila i dojila dijete, a navečer se znala često posvaditi s mužem radi poslovanja s Don Kekom, koja ona nije htjela razumjeti. On je šutio, a tek je katkada pokušao predočiti ženi svoje planove, ali se ona nije dala uvjeriti. Sad je svaki dan predvečer odlazio k Don Keku, pisao mu i bilježio u knjige, razgovarao s njim, i u njihovo prijateljstvo je sve više ulazilo ono povjerenje i pouzdanje bez kojega nema umješne poslovnosti. Jednoga dana, mnogo prije utanačena roka, Palunko je vratio Don Keku onaj posuđeni novac s točno izračunatim kamatnjakom. Čini se, da je time starca potpuno predobio. Onaj čvrsti oklop sumnje i nepovjerenja, kojim se on štitio od ljudi, bio je sada, možda prvi put u njegovu životu, slomljen.

Palunko je klikovao.

Dok su radili jednoga poslijepodneva, iznenada reče Don Keko:

— Da imaš kćer, Palunko, kao što i imaš, pa da ti se uda za ništariju, koji joj sav miraz pojede, bi li je ti pomagao?

— Ne bih, dok ima muža živa i zdrava, — odgovorio je ne premišljajući se ni časa, jer je znao, o kome se radi, i znao je, kako treba odgovoriti.

— Imaš pravo, ne ću ni ja.

Toga dana starac je primio pismo iz Zagreba od svoje mlađe kćeri. Tužila se, da joj je kćerka bolesna, da joj muž, kipar, slabo zarađuje i tražila je potporu od oca. Starac je ljutit razderao pismo:

— Tako je, kad se ne slušaju roditelji, — govorio je gnjevan Don Keko, — i kad nema reda i štednje u kućanstvu...

Palunko je šutke odobravao, neprestance nagnut nad onim knjigama, koje su velikim zamršenim brojevima govorile o Don Kekovu bogatstvu. Palunko je sada već znao, gdje se nalazi novac, poznavao je banke i druga utočišta Don Kekovih milijuna.

Svakim danom raslo je Don Kekovo povjerenje u Palunka. Sad je gotovo čitav dan boravio kod starca, dok je žena ostajala u dućanu. Palunko je ujutro dolazio Don Keku i donosio mu potrebne živežne namirnice uz točno napisane snižene cijene.

Kad su novčani zavodi obustavili plaćanje, Don Keko je uputio Palunka u Zagreb, izdavši mu neograničenu punomoć.

Don Keko je Palunku naložio, da pohodi tamo njegovu kćer, ali da joj ne govori o svrsi svoga putovanja.

*

Stigavši u Zagreb, u kojemu dotada Palunko nikad nije bio, odsjeo je u najraskošnijem hotelu. Mora da je već tada bila unosna njegova zarada, jer je već drugi dan kupio dva crna odijela, podigao kod nekoliko banaka velike svote novaca, a onda pohodio Don Kekovu kćer.

Don Keko je imao dvije kćeri. Mlađoj, Esteri, bilo je oko trideset godina, ali bol i teške materijalne prilike urezale su u njeno nelijepo lice izraz sumornosti. Bila je nesretna u braku, neljubljena žena kipara-umjetnika, koji je živio od danas do sutra uz nju samo zato, jer mu je živa nada bila bogato nasljedstvo. Njezin je život bio bezbojan i tužan. Patila je osim toga od čežnje za morem i zavičajem, od neke bolne nostalgije, koju je ispočetka gušila ljubavnim plamom za svoga sadašnjeg muža; ali kad se u posljednje vrijeme i taj plam zgasi, osjećala je život kao dosadu i tegobu, koju trebaše snositi samo zbog ona dva ljupka stvorenja, dvije drage kćeri. Znala je, da od oca ne može očekivati nikakove pomoći, bila joj je poznata njegova prirođena bolesna škrtost, a osim toga u posljednje vrijeme vijesti o njegovu tijesnom prijateljstvu s Palunkom oduzimahu joj posljednju nadu. Stara služavka njezina oca redovito joj je potajice pisala sve, što se događalo u Vili Argentini, sve ono, o čemu je sad već cijeli otok pripovijedao i naslućivao, a samo se Don Keko nije htio o tome uvjeriti. Čuvši, da će Palunko doći osobno u Zagreb, bila je Estera vrlo radoznala, da vidi toga čovjeka, kojemu je pošlo za rukom steći povjerenje i naklonost čudaka, kakav je bio njezin otac.

Palunko je došao pred sumrak, odjeven u crno odijelo i pomno dotjeran. Imao je štap i lulu, a crvena mu kosa bijaše marno počešljana. Mlada ga žena dočeka s mužem vrlo ljubazno. Palunko im izruči tople pozdrave Don Keka. Reče, da je starac zdrav, ali vrlo zabrinut za sigurnost svoga novca u vezi sa zabranom plaćanja kod banaka.

— Znate, njemu je glavna misao novac — reče Palunko nekako sažalno i u isto vrijeme samosvijesno. — Novac i novac... O novcu misli danju i noću. A ima i pravo, jer je novac danas sve...

— Mislite — reče odjednom trpko čovjek visok, koštunjav i ćelav. Bio je to Esterin muž, kipar. I onda nastavi povišenim, gotovo strogim glasom: — Mislite, da je novac sve? Vi se varate, gospodine, novac nije ništa...

— Da... ali... kako se kaže... — zbuni se Palunko, i nemoćno se zapetlja.

Čim je taj čovjek progovorio, Palunko je osjetio nešto čvrsto u njegovu dubokom glasu, a oči su mu gorjele plamom gnjeva. Palunko osjeti prirođeno poštovanje primitivna čovjeka pred intelektualcem, umjetnikom, pred čovjekom, o kojemu je čuo, da mnogo zna i umije, i da nije kao drugi obični ljudi.

— Ne, kažem vam, novac nije ništa... — nastavi kipar.

— Ali se njime, gospodine, može mnogo toga... usudi se ipak primijetiti Palunko.

U tom času munjevitom brzinom pomisli Palunko na sve ono, što je vidio i zapazio posljednjih dana po velikim bankama i kod onih novčarskih ljudi, od kojih je dobio mnogo novca za Don Keka.

— Kako starom zdravlje? — upita žena, jer se je bojala, da ne dođe do prepirke između njena muža i Palunka.

Kipar je bio nepopustljiv, a mogao je samo sebi naškoditi kod tasta, ako bi zlo postupao s ovim čovjekom, za kojega su joj pisali, da je Don Kekova sjena.

— Dobro, vrlo dobro.

— Je li vam drag Zagreb?

— Neobično!

Zatim se žena uklonila, a Palunko je ostao sam s kiparom.

Dosele šutljiv, on je najednom postao razgovorljiv, kao što je običavao, kad mu se je svidio čovjek, s kojim se upoznao. Od žene je za Palunka bio čuo, da mu je pošlo za rukom obogatiti se time, što je smekšao srce i kesu Don Keka, u čemu nitko nikada nije uspio, pa ga je sad zanimalo, da dublje prodre u unutrašnjost tajanstvena dolaznika. Približio mu se riječju, govorio mnogo, pitao ga toplo i srdačno. Gdje je bio? Je li oženjen? Prati li nogometne utakmice? Voli li žene? Igra li karte... s Don Kekom? Drži li Don Keko kakvu mladu služavku? itd. Kipar je tako pitao i smijao se, a Palunko je sad već ohrabren odgovarao, i to većinom kratko »da« ili »ne«, a katkad je tek pridometnuo svoje pitanje »a vi«?

Kipar: — Volite li žene, gospodin Palunko?
Palunko: — Jest, gospodine, a vi?
Kipar: — Kako se uzme...

Poslije pola sata, kad ih je Estera ponudila likerima, ova dva čovjeka bili su već srdačni prijatelji, jer su u naravima i porocima imali mnogo zajedničkoga. Bilo je već predvečerje, i Palunko se usudio pozvati kipara na večeru. Bio je sretan, što je našao društvo i što je tako mogao nekome pokazati, koliko ima i može potrošiti. Nekoliko sati poslije toga već su po bogatoj večeri sjedjeli polupijani u jednom od najraskošnijih zagrebačkih restorana. Utvrdili su, da su obojica voljeli ukusna jela, žene i vina, a Palunko je bio sretan, što je sve to mogao ponuditi ne samo sebi, nego i nekom, koji sve to voli i koji će mu se zahvalan diviti.

— Sve su to Don Kekove pare — reče kipar polupijan u šali poluozbiljno.

— Da — potvrdi Palunko, koji je u tim časovima zaboravljao sebe, svoju opreznost i sve, što ga je okruživalo. — Don Kekove, i još će ih doći... još... samo treba strpljenja... treba umjeti s njim... Zašto vi niste umjeli? Vi samo kipove pravite, a ovamo umirete od gladi, iako ste se oženili kćerkom jednoga od najbogatijih Dalmatinaca-Amerikanaca...

— Palunko... Palunko... razvezao vam se jezik... Sve ću ja to pisati Don Keku... Eh, sad ste dolijali...

— Pišite! Pišite! Ali uzalud, jer vam on ne će vjerovati. Pišite...

Razdragan Palunko sve je više pio. Kipar je također volio piti.

Svu su noć pili, a zatim se bezumno predavali razvratu.

Sutradan, kad se mamuran probudio, Palunko je utvrdio, da je potrošio nekoliko tisuća dinara.

Istoga dana uvečer otputovao je u Split, a odatle brodom na otok kući.

Sunce je sjalo nad otokom, malim Palunkovim dućanom i lijepom kamenom »Vilom Argentinom«, kad je Palunko stigao iz Splita. U džepovima je nosio mnogo novaca, snopove hiljadarkâ, čekova i mjenica, mnogo namirnica — sve za Don Keka.

Žena ga je dočekala na vratima dućana: sjedjela je pred kućom i dojila dijete. Pozdravili su se nježno, a onda je Palunko upitao:

— Je li dolazio Don Keko?
— Jest...
— Kupovao?
— Jest...
— Dobro je... Eto, sad vidiš, nešto smo ipak bogatiji...

Veselo joj namignu očima i malo što ne poskoči od radosti, koja je u njemu plamsala pritajena, duboko na dnu njegova bića, i grijala njegovu neizmjernu pohlepu za novcem, za vlašću, zlatom i gospoštijom.

Žena se nije pomakla. Ostala je mirno sjedjeti i dojiti dijete, a hladnoća, s kojom ga je dočekala, uzbudila je i uznemirila Palunka.

— Što je, Mare? Da li te boli? Što si tako mrka, gnjevna? Mjesto da se raduješ sada, kad smo partiju dobili...

— Ti me dobro znaš, Marine. Meni je malo do novca i bogatstva... Meni je više do našega glasa... A svašta se priča po otoku o tebi i Amerikancu... A i meni je, da ti pravo kažem, mrzak taj tvoj stari.

Palunko je stajao nijem, gledao ženu nepomično, kao da je pažljivo sluša, ali ne razabira smisao izgovorenih riječi. U ženi je rastao nemir i gnjev. Grčilo joj se lice i vidjelo se, da s mukom zadržava gnjev, što je htio provaliti. Čas je milovala dijete, čas bi mu podmetnula njedra i onda ih ponovno odnijela i ljutito zakopčala prsluk.

— Prokleti taj tvoj Amerikanac... Gadi mi se taj tvoj Don Keko — govorila je.

— Ostavi ga, Mare, on je ovamo za naše dobro došao. I za njezino... (tu pomilova dijete, koje bijaše usnulo na majčinim rukama). — Ova će biti bogata udavača, zahvaljujući Don Keku...

— Novac... samo da je para, dinara... I to je tebi sve. Prokleti dinari! Proklete pare! K vragu novac, poštenje i čast...

Iskonski je bijes iz žene provalio, i ona je sad ljutito govorila, psovala zažarenih obraza.

Palunko ju je gledao osupnut, ne shvaćajući, zašto je odjednom tako pobjesnila:

— Što ti je odjednom?...

— Ljutim se, Marine, na tebe, na toga tvog Amerikanca i na sve skupa... Ti i ne znaš, što cijeli otok govori... što selo pripovijeda na tvoj i moj račun... Da si me prodao...

— Mare... Što to govoriš?

— Istinu, Palunko, govorim istinu... Eto i ovih dana, dok si bio na putu, stari je došao i čudnovato se vladao...

— Mare, šališ se...

Htio se pritom nasmiješiti, da bi sve to izgledalo kao šala, kao priča o Suzani i starcima...

— Star je on za mladu i jaku žensku — rekao je Palunko i oprostio se od žene, jer mu se žurilo u Vilu Argentinu, da izvijesti Don Keka o svome putovanju. Usput je ipak skočio do svoga dućana i nešto pogledao u knjige.

Zatim se brzim korakom uputi Don Keku.

Putem uz brijeg sreo je Luciju.

— Zdravo, Luce...

— Zdravo, Palunko!

Žurio je dalje, ali ga ona zaskoči i zaustavi.

— Palunko!...

— Šta je, Lucijo!

— Jesi li čuo, što se pripovijeda? Dok si ti bio na putu... Amerikanac...

— Eh, Luce... Luce... — smiješio se Palunko — sve ste vi na vlas jednake... Mislite: muškoj je glavi samo do nas žena... Bježi, molim te, imam posla...

— Palunko...

On nije čuo ili se barem pričinjao, kao da ne čuje njezin zlurad, pakostan povik. Jurio je dalje penjući se uz strm brijeg. Znao je, da sad pri koncu ne smije sustati, kad je već toliko uspio. On je davno spoznao ljudsku zavist, zlobu i sve, što je bilo ljudsko, otočansko, sitno, ograničeno morem, sputano daljinom.

Don Keko ga je dočekao ljubazno kao nikad, kao brata, kao svoje dijete. Zatim su dugo govorili, dugo računali. Don Keko je ponajvećma šutio i slušao, pažljivo slušao, da mu ne umakne ni slovka, ni riječ, ni broj. Trljao je veselo ruke. A Palunko je neumorno pripovijedao, kako se je u Zagrebu napatio, kako su ljudi škrti i »kako ti ništa nitko ne da«, pa da će zato odsada on, Palunko, još više štedjeti. Za zeta Don Kekine kćeri reče, da je običan raspikuća, da voli vino i ženske, i kako mu je kazao, da je u životu najljepše ne raditi, već mjesto toga kipove stvarati.

— Tako ti je rekao... Upravo tako... Lude čeljadi... proklete raspikuće... — srdio se Don Keko.

— Proklete raspikuće — ponovi tiho kao jeka Palunko.

Zatim stane oprezno propitivati Don Keka, kako mu zdravlje ovih posljednjih dana, je li odlazio redovito u dućan, je li zadovoljan robom, jesu li ga lijepo poslužili, itd. Don Keko je kimao glavom.

Kad se oprostiše, Palunko otrča kući.

Ženu je zatekao, kakvu je i ostavio: šutljivu i zamišljenu. Odmah, čim uđe u kuhinju, gdje je sjedjela s djetetom, on joj stane šaptati:

— Hiljade... tisuće... Sjećaš li se, kad si govorila: »Lukav je Amerikanac«... A ja ti velim, da će ovo biti najbogatija cura... Rekao sam ti to prije, nego se rodila...

Žena je i dalje šutjela namrgođena, i ni jedna je Palunkova riječ nije obradovala. A on je govorio neumorno, nježno govorio, sipao riječi, kazujući joj stvari, koje su je mogle najviše obradovati:

— Znaš li, koliko sam donio ovaj put?... Pogodi... Ne znaš... Dvadeset... trideset... više... više... Pedeset... više... više... Sedamdeset i pet hiljada... dinara... S onim od prije sad je preko stotinu hiljada...

Žena se trgnu. Problijedi:

— Palunko... Ti...

Uzdrža se i zašuti.

Uranjao je svojim malim, lukavim, pronicavim očima u one njene krupne, bademaste oči, što su imale dobrotu i krotkost kravljeg pogleda, i kao da je htio prozreti misao, što je ostala skamenjena na njenim rujnim, sočnim usnama:

— Mare!...

— Toliko... Marine!...

Žena je doista bila zapanjena. Promatrala ga je bezizraznom nijemošću ulovljene ribe.

— Još više... još malo, pa će biti još više... još više...

On je dragao ženine svijetle vlasi i šaptao kao pijan, kao bezuman:

— Još više... još više...

VI.

Dani su na otoku protjecali jednolično: nije bilo promjene ni od ljeta na zimu, jer se tu život odvija, kao što se je odvijao lani, preklani, oduvijek.

Palunko je sad cijeli dan radio kod Don Keka. U čemu se sastojao njegov rad, mnogi su u selu i na otoku o tome nagađali, ali osim njega i velečasnog gospodina, koji je također nekoliko puta dolazio bezuspješno Don Keku radi kupovine novih zvona, nije nitko znao. Osim Palunka Don Keko nije nikoga nikad zvao, nikoga k sebi primao. On, koji je bio tajna za otok, bio je za Palunka otvorena knjiga računâ i kombinacijâ, koju je ovaj listao i okretao, kako je želio. Stari je sada toliko vjerovao u Palunka, da ga je ostavljao sama u Vili Argentini, da mu radi oko knjiga i svih onih zamašitih poslova, koji se ticahu njegova golemog imutka, a koje je on cijelog života vodio sam.

Bilo je ljeto, i Don Keko je dolazio rano u dućan, u osam sati, a već je tada Palunko sjedio nad Don Kekovim knjigama u Vili Argentini. U dućanu je Don Keko zatjecao Palunkovu ženu. Polunagih ramena, svježa i ispavana, razgolićena u zasićenoj toploti ljetnoga jutra, — ta je žena već davno zadavala nemir Don Keku. Već je dugo on znao tu ljepotu i sanjao taj lik u bolnom osjećanju ljupkog otpora raskošne mladosti, koja je — barem prema njemu starcu — bila neumolna, nemilostiva do okrutnosti. Kad bi se zagledao u njene gole, bijele, bose noge, Don Keka je prožimao čudan osjećaj beznadnosti i tuge. Spočetka se starac predavao tom osjećaju svom slobodom preostalih životnih moći: milovao ju je u mašti, smatrajući je već napola osvojenom. Gledao ju je kao stvar, koju će doskora posjedovati, pa je već svoja sjetila spremao, da bi bila pripravna za skoru nasladu. Prvo razočaranje doživje, kad je Palunko bio na putu. Jednoga dana kao obično, kad je ujutro došao u dućan, zatekao je Maru. Bilo je to dva dana pred Palunkovim dolaskom. I možda strah, da će doskora biti sve kasno, dade mu smjelosti, kojoj se poslije, poražen i skršen, divio i on sam. Stade joj govoriti o bogatstvu, o svome neizmjernom bogatstvu, o tvornicama u Americi, o velikom novcu po različnim bankama. Ali sve je to iznosio, da bi se mogao potužiti na brige, koje potječu od svega toga mrtvog blaga... Zatim joj se drhtavim glasom stade

ispovijedati, kako je on beznadno sam, žalostan i nesretan... Žena ga je pažljivo slušala i gledala, i načas joj se učini, kao da je starčevo oko zasuzilo. No slušala je i dalje sva pažljivo predana nenadanoj ispovijesti čudnovata starca. A on joj, sad već šapćući, stade govoriti, kako je odavna gleda, kako je žali, što ona, ovako mlada, pati, i kako je pomislio (tu je pogleda blago, umolno i malo što ne zaplaka), da je otme, da je uzme k sebi...

— Don Keko!... — vrisnu žena osupnuta. — Što govorite, zar vas nije strah od Boga?

Zatim, kad vidje njegovo snuždeno, očajničko lice, htjede sve to predati šali, da bi starca udobrovoljila:

— Don Keko... — hihotala je sad — Don Keko... a zar vas nije strah od Palunka... On bi vas, ljubavnika, i mene zaklao. A onda, što će nam vaši milijuni?

— Neka... neka... pusti... sve bih ja za tebe dao.

Ženin dobrohotni smijeh osmjeli zapretanu staračku strast. Hitro, sasvim nenadno priskoči k njoj, i prije nego se žena začudila, on ogrli svojim slabačkim drhtavim rukama njen uzvit i čvrst život.

Iznenađena žena se opirala, ali bešumno i tiho, svijesna svoje premoći i snage. Uhvatila je blago Don Kekove ruke i lagano ih svrgla sa sebe.

Zatim bez riječi izađe iz dućana.

I kad se nakon dva dana vratio Palunko, kad mu je sve to ispripovijedala, začudi se, što se on nije uvrijedio ni razgnjevio. Njegova je ravnodušnost vrijeđala i pekla nju, strasnu zaljubljenicu. Nekoliko dana iza toga nije ni riječi progovorila s mužem, niti mu je iskazivala svoju ljubav.

Jedne noći, pred spavanje, oni su se u tmini svađali:

— Ne volim te više, Marine, makar si već bogat... Što će mi i bogatstvo, kad za mene i onako više ne mariš...

— Mare... Mare moja, što si tako mlada pamet izgubila, a istom si dvoje rodila — šalio se on pokušavši u mraku da je dohvati i pomiluje. Ulagivao joj se na bezbroj načina i s tisuću najljepših riječi, koje je, lukavac, umio uvijek naći.

—Da te ne volim više, veliš... a ja sve ovo zbog tebe radim... Zbog tebe ću i — milijunaš postati...

— Eto vidim ja, tebi su pare bog, one su tebi prije nego sve, nego i ja... Nije ni čudo, da bi i ženu prodao... Don Keku.

— Don Keku! Eh, jadni naš Don Keko! Star je on, da ženu preotme, star. Ali neka te netko drugi dirne. Neka se to usudi koji vrsnik moj. . Volim te, Mare, ko nebeski stvor. A Don Keko, ako se šali i razgovara s tobom, pa šta... Već smo od njega sto hiljada dobili... Samo neka on umre, otići ćemo u Split... vilu sagraditi, a djeca će nam glasovir učiti... Pa što ima u tom zla, ako se jadan Don Keko šali... Za njega me nije strah.

— A svijet? Što će ljudi kazati, Marine! Ti na to i ne misliš. A poštenje i dobar glas... Eto već govore najgore... A ugled...

— Neka oni samo govore... Ljudi su već svi takovi. Ali pitam ja tebe, što će oni govoriti, kad budem milijunaš u Splitu, kad budemo imali vilu i možda auto... kad ti budeš nosila svilu i krzno, a ja crno odijelo... Što će onda, Mare, nesretni taj svijet govoriti!...

— A kako ti to misliš postati milijunaš?

— Vrlo lako, Mare... Tako da dva tri milijuna iz Don Kekova džepa prijeđe u moj džep...

— I zato bi ti mene prodao... Marine?!

— E... vidim, nema u tebe pameti, pa nema! Eto ti bi me također u tome mogla pomoći, a, bože sačuvaj, nema u tome ničega grješna, zla, ni nepoštena... Samo ti jedno treba: malo pameti. Slušaj... ti ćeš biti prema Don Keku dobra, prijazna, znaš onako po žensku... po vražku. On je star, ti mlada... I tako... trebalo bi ga prevariti, preko vode žedna prevesti. Eto to ti je sve... Reci ti njemu, polako, iz daleka... da se ti mene bojiš... da kad mene ne bi bilo blizu... da bi dobro bilo, da me on, recimo, pošalje u Ameriku, da razgledam njegove firme...

— Marine!...

Žena je ostala nijema, zapanjena.

Ali uzalud je htjela duboko razmisliti o onome, što je taj čas slušala: čvrsta Palunkova ruka već ju je u istom trenutku bjesomučno zgrabila, da je privede bezumnosti vrtoglave noćne strasti.

Posljednjih dneva Don Keko je bio znatno oronuo: poblijedio je u licu, hodio je mnogo pogrbljeniji nego prije, a osjećao mučnu slabost u nogama. Bile su mu sedamdeset i tri godine, ali on je to ljubomorno tajio, veseo pri pomisli, da to

nitko ne zna, pa ni ono, Mare. Inače mrk i turoban sa svakim on je tih dana postajao s njom vrlo razgovoran. Sad je hvalio Palunkovu vrednoću, domišljatost i urođeni smisao za trgovinu, a sad bi pripovijedao mladoj ženi, kako je teško u svijetu sticati i kako se mnogo napatio za mladih dana. Ona ga je slušala i gledala u početku tih kazivanja nijema, nenazočna mišlju i tuđa, a onda je sve više i iskrenije ulazila i u ta duga i nevesela starčeva pripovijedanja i učestvovala u njima, i pritom je njen pogled postajao topliji i samilosniji za Don Keka. Sad ga već nije prezirala radi njegove škrtosti i zloće, nego se je većma čudila, što je to pripovijedao onaj isti neumolni, tvrdi Don Keko, koji je prije rijetko kad o sebi govorio. Ili se to možda on trudio i pretvarao, da izazove kod nje samilost? Žena to nije znala. Ali poslije, kad je starac otišao, ona je cijelog dana, a katkad i noću mislila na ta čudnovata, neobična pripovijedanja, koja su je uznemirivala, jer su joj iznosila svjetove i ljude neznane i neviđene. I kasno uvečer, kad se Palunko vraćao kući umoran, sjajnih gramzljivih očiju, žena mu je htjela sve iznova ispripovjediti riječima Don Keka, ali je bespomoćno zastajala već kod prvih riječi: »Pripovijedao je... stari... pripovijedao je...«.

I tako su prolazili dani.

Cijelo to vrijeme sve je selo bilo u pobuni protiv Palunka i njegove obitelji zbog prevlasti i utjecaja, što ga je on imao na Don Keka. Nezadovoljnike i klevetnike predvodio je župnik, koji nikako ne mogaše zaboraviti Don Keku, što nije htio kupiti zvona.

Jedne večeri doletio je Palunko k ženi. Oči mu se sjajile još više nego obično.

— Idem ti, Mare... idem... Putujem... Ostat ćeš mi sama...

— Marine... kamo ideš?

— U svijet, Mare... U Ameriku... Nagovorio sam napokon staroga... Likvidirat će sve, što ima u Južnoj Americi...

— ? —

Zaprepaštena žena nije rekla ni riječi. U tom času padoše joj na pamet sumorna Don Kekova pripovijedanja o teškoći i opasnosti neznanog joj svijeta i tamošnjeg života.

Priđe mužu i poljubi ga.

*

Nakon desetak dana Palunko otputova preko Genove u Južnu Ameriku.

VII.

Već je mnogo vremena prošlo od Palunkova odlaska. Don Keko je redovito dolazio u dućan. Kad je jednoga dana izostao, pa kad se ni idućih dana nije pojavljivao, žena se je domišljala, da je stari bolestan. Ostavljena od muža, koji je otišao gotovo bez njene privole tako daleko u svijet, za koji je znala iz Don Kekovih riječi, da je strašan i okrutan, — ogovarana i klevetana od cijelog mjesta, bila je vrlo zlovoljna i nujna, a bilo je dana, kad je bila i očajna. I sad se ona obradova izostanku Don Keka, sretnog i kobnog starca, koji bijaše izvor svih njezinih zala, jer je i nehotice rastavi od muža i izloži je sramoti i kleveti. Ali kad je zatim prošlo nekoliko dana, a stari nije dolazio, bila je u neprilici, što joj je činiti. Znala je, da je bolestan, i to, kako je čula, teško bolestan. No upravo toga dana došla je u dućan Don Kekova služavka s porukom, da je Don Keko želi vidjeti. Ona je i dosad bila u neprilici, ali ovaj ju je poziv potpunoma zbunio. Nije nikada bila u Don Kekovoj kući, u tom domu, koji je njezin muž poznavao možda bolje nego svoj, u toj kući, koja im je namaknula sve njihovo bogatstvo. Sjetivši se u tom času Palunkove želje, da mora u svemu biti starcu na ruku, ona se zaogrne pletom i krene k »Vili Argentini«.

Don Keko je ležao pokriven, umotan u kožnom ogrtaču. Lice mu bilo blijedo, a rijetka sijeda kosa neočešljana. Njegove oči, uvijek pritajeno žive, sad su se zasjenile, smirile, ukočile. Ali kad ugleda nju, Maru, vitku pod pletom, zarumenjenih obraza i zbunjenu, on se uspravi na svom velikom krevetu i pruži joj ruku. Oči mu sinuše.

— Mare, kćeri...

— Dobar dan, Don Keko!... Kako vam je?...

Žena je govorila smeteno, stidljivo i ogledala se oko sebe po raskošno ukrašenim zidovima, kao nekada Palunko, kad je prvi put koračio u ovaj dom.

— Zlo je, kćeri... Star sam... treba poći... I sâm sam... Eto, nema mi ni tko čašu vode pružiti...

— Ako hoćete, Don Keko, javit ćemo vašima u Zagreb... Ako hoćete, gospođici Esteri...

— Bože sačuvaj... Ne spominji mi ih! Ne spominji mi ih!

Uzrujao se. Prokašljao se. Počeo je psovati i kleti, da se Mare preplašila.

— Nemam ja nikoga... Nikoga, čuješ li, nikoga — vikao je te mu vratne žile nabreknuše. — Pa da platim milijune, da dođu, ne bi nitko k meni došao... Živio sam kao pas, i crknut ću kao pas... Razumiješ li, Mare, kćeri, kao pas... I to ja zaslužujem... Zaslužujem... Beštija sam... I bio sam ti uvijek strašan... grdan... zločest... proklet...

Htjede još vikati, psovati, ali se od hropca zagrcne, i kad ispljune, i nehotice se zagleda u ženu, što je stajala kraj njega bez riječi, mlada i lijepa, ali nedohvatna, daleka... daleka... Imala je crnu i glatku kosu, i vitka je bila, a oči, krupne oči gledale ga sa samilošću. U sobi je bio sumrak i tišina.

— Don Keko, niste dijete... Don Keko, što se uzrujavate... To vam može samo naškoditi...

— Bolje i da crknem...

— Don Keko! Ne ljutite se! Ja ću na vas gledati... Pazit ću vas kao oca. Ozdravit ćete, i bit će još sve dobro, Don Keko!

Bio je naslonjen na jastuk i nije govorio, nego je gledao, a oči su oživjele i katkad bi zasjale čudnovatim, nekadašnjim sjajem.

— Hvala ti... Mare, kćeri... Hvala ti, dobra, jedina... Ali ne znaš ti sve o meni... Ja sam ti najgori... i zato ja sve ovo i zaslužujem... Rekao sam ti, da sam ja beštija... beštija... Bio sam beštija cijeli život, a zaslužujem da i umrem kao beštija. Ti me još ne znaš... Kažem ti, ne poznaš me ti u dušu...

— Don Keko, svi smo mi grješnici... ko veći, ko manji...

— Ali ja sam najgori... ja...

Dok je govorio, opet mu vratne žile iskočiše, a oči mu se razrogačiše.

— Ali što vam je, Don Keko?

— Kažem ti, da me ne poznaš... Da me u dušu znaš, pobjegla bi zavazda i nikad se ne bi povratila. Ne znaš me... Ali kad sam ti rekao, da sam najgori od svih, onda znaš, što sam... znaš, da sam krao, pljačkao, ubijao... da... ubijao i da sad ubijam... Onda znaš, kakova sam ti beštija...

Zagrcnu se i zaplaka. A onda, kad pred zaprepaštenom ženom prestade jecati, poče se bezumno udarati u prsa šakama, dok je kroz plač govorio:

— Ja sam je ubio... Ja, krv moju... malu moju jedinu...

Mare ga sad već nije poimala. Nije znala, da li je uopće priseban ili bunca, i ustane, da zovne služavku, ali je Don Keko spriječi, i stane odjednom sabrano, mirno govoriti, boreći se protiv jecaja i plača, što ga je gušio:

— Da... da... kćeri, ja sam je ubio...

— Ma koga to... Don Keko moj!

— Sjećaš li se, kad je onaj put bila Estera ovdje... kćerka moja, koju je onaj lopov uništio, upropastio... Sjećaš li se, došla je, plakala je, jadala se kô ocu svome, da joj je mala bolesna, da kašlje, da treba promjenu zraka... da je pomognemo... A ja? Ja sam joj dao pedeset i sedam dinara, da izliječi kćer, ja milijunaš... beštija... ja sam je uništio, ja sam je ubio...

Glava mu klone nemoćno na uzglavce. Zaurla. A onda tiho plakaše. Trgnu se odjednom i stade se udarati šakama u glavu:

— Beštija... Beš... ti... ja...

Kasno pod noć, kad se stari malko smirio, Palunkova se žena vrati svojoj kući.

Don Keko pokuša usnuti, ali uzalud. Strašno ga je mučila zaduha. Nije se uopće sjećao, da je ikad teže noći u svom životu probdio. Muka, čemer i jed, što se na dnu njegova bića negdje duboko kupili, rasli i mučili ga, izgrizali već dva mjeseca — te noći kao da uskipješe do vrška i kao da se prevršila mjera. Godine..., starost, koju nije nikad tako oštro dosad osjetio, najednom naglo, iznenada stade ga mučiti, slabiti, oteščavati mu svaku kretnju veći napor ili brigu. Osamu, što ga je uvijek tištila, osjeti još jače, osjeti još više nakon odlaska Palunka, čovjeka, kojega je on na svoj način na mahove i volio. Ali osim toga u toj osami prošlih dana, dok je vječno zamišljen i nagnut visio nad trgovačkim bilancama svoje imovine, dobio je loših vijesti iz Amerike o nekim neuspjelim transakcijama s dalmatinskim buhačem: nadao se velikoj dobiti, a javljali su mu o ovećim gubicima. Pisao je toga istoga dana Palunku, pisao je, iako je očajan znao, da ni te upute ne će spasiti izgubljen novac i propale planove. Gubitak i najmanjeg iznosa ili ludo, beskorisno potrošen novac djelovali su grozno na stara čovjeka, koji je od svoje četrdesete sjedio na milijunima, ljubomorno ih grijao, čuvao i

čuvao... Vijest o najmanjem gubitku bacala ga u teška duševna stanja nekog beznađa, očaja i spoznaje o bespomoćnosti, praćene užasnim strahovima od potpunog osiromašenja, propasti, neimaštine, nakon čega bi morala doći okrutna smrt, pred kojom bi moralo prethoditi nekoliko mukotrpnih godina glada i proganjanja kao kazna, odmazda, kao osveta onih, kojima je nanio zlo, sramotu i smrt. Prepušten beznadnoj osami svoje vile, još k tome bolestan, jer su ga za takovih stanja izdavale i tjelesne moći, te nije mogao hodati ni raditi, — on je užasno trpio, a njegovu patnju pratilo je uvjerenje, da je to početak zamišljenih predsmrtnih muka. Tih je dana primio vijest, da je njegova unuka, jedinica njegove kćeri, preminula u Zagrebu. Ta vijest, javljena plavo obrubljenom osmrtnicom s likom anđela, kako leti put neba, pogoršala je njegovo već pomućeno duševno stanje. Boljela ga je ta smrt i duboko ga dirnula ta vijest, ali još je teže padao taj događaj stoga, što je u njemu vidio žalostiv početak, iza koga će dolaziti sve jači udarci, sve teži, turobniji dani, a onda na koncu, kad mu nevidljivi dušmanin isiše svu krv, onda će ga pustiti, da umre. Beštija! I misao na smrt sa svim tajnama prekogrobnog života mučila ga kao nikada dosad. Cijeloga života nije on nikad o takovim stvarima razmišljao, jer je bio tvrdo i duboko uvjeren, da je sve onako, kako ga je pred četrdeset godina učila mati i vjeroučitelj: da dobre čeka raj, a zle pakao... U selu, a ni na cijelom otoku nije ni s kim razgovarao, a i sa župnikom se je bio svadio radi onih zvona, te je tako za tih strahotnih raspoloženja bio osuđen da u pustoši svoje osame misli samo na ono, što ga je mučilo. Tračak utjehe bila mu je čežnja za Palunkovim dućanom i sjećanja na razgovore s Palunkovom ženom. I kad osjeti, da ga noge još uvijek bole, da mu je teško i da kroz dulje vrijeme ne će ozdraviti i silaziti u dućan, odluči pozvati je k sebi. Dugo se borio. Još mu je od mladih dana ostala u punoj mjeri taština muškarca, da pred ženom bude uvijek jak i smion. Ta je taština i sad rasla i bolesno se razvijala u starčevoj mašti pred onom, koju je kobno zavolio. Prvih dana svoje bolesti bio je zadovoljan, što je mogao one zle misli tjerati već samim sjećanjem na njezin lik, na njene riječi, njeno držanje i kretnje prošlih dana i prošlih mjeseci, otkad ju je bio upoznao. On je cijeli svoj život volio žene: dvaput se

ženio, a osim toga upuštao se u odnose s mnogim drugim ženama; volio je žene toliko, da je često žrtvovao za njih i ono, što voljaše više od sama sebe — novac. Uzalud je u staračkom nemiru razmišljao o tome, što ga je privlačilo k Mari i radi čega je bio sretan i miran, kad je bio u njezinoj blizini. On je bio star, a ona mlada, premlada, dvadesetgodišnja žena. Znao je, svijestan njene ljepote, da ga ipak nije privukla ljepota, nego nešto, o čemu on ne bijaše svijestan. Bila je ona dobra, krotka i nekako mila, te je smjerno slušala sve, što joj je govorio, svaku riječ čula i kanda upamtila, a onda ga dugo gledala svojim kravljim, lijepim očima, u kojima se zrcalila čistoća i dobrota. Kao svetica, oprosti mi, Bože — pomišljao je Don Keko, sjećajući se onih nježnih pogleda. Možda je njezina krotkost, dobroćudna blagost hranila njegove snove i nade, sokolila njegovu nasrtljivost i smionost. Sav je drhtao i srce bi mu uskucalo, kad bi se u mašti, grješnik, sjetio, kako ju je onoga predvečerja zagrlio, a ona, dobra, nije mu ni riječi prijekora kazala i još ga je blago pogledala. Od onda sve pomisli na nju bile su protkane tužnim nemirom, praćene spoznajom vlastite ispraznosti, staračke nemoći i beznadnosti. Ali, kako je bio tašt, dugo se borio, da li bi je pozvao. A kad je došla, izjada se, isplaka se kao dijete. Nikad u životu nije to ni pred kim učinio. Ali, znao je, pred njom to jedino može. Jedino pred njom, kao pred sveticom.

Prođe nekoliko dana, Don Keko se stade pridizati, oporavljati. Za sve vrijeme bolesti Mare ga je njegovala. Bila bi ona to učinila i da joj nije zapovjedio muž, jer joj se smilovao stari. Sad ga na svoj način zavoli još više, otkad joj se one večeri izjadao. Selo je klevetalo i ogovaralo najgore, ali se ona, nedužna, nije obazirala. Jednoga dana zamolila je Don Keka, da bi on ipak otkupio za crkvu ona zvona. On pristade radostan, što je može bar nečim obeseliti, jer nije htjela od njega inače ništa primati. Bila je vrlo pobožna od rođenja i voljela je crkvu, iako je u posljednje vrijeme župnik oštro osuđivao nju i Palunka. Ona sama dobro je znala grijeh svoga muža i skrušeno se molila Bogu i sv. Nikoli, najviše za njega, njegovo zdravlje i život u daleku svijetu, i još više za njegovu dušu. Nije nikad s nepomućenom radošću pomislila na veliko blago, koje on bijaše negdje spremio, niti se

veselila, što je bogata, a dojeći nije nikad pomislila, kao nekad Palunko, da će joj kći biti bogata udavača.

Obradova je Don Keko, kad je kupio nova zvona. I župnik je pozva i zahvali, jer mu je Don Keko rekao, da ga je ona nagovorila. Bilo joj je drago, što je župnik opet prima, jer iako je voljela crkvu, ipak je mnogo patila od strogog postupka velečasnoga s njom, nedužnom. On ju je lijepo primio i kazao joj, da selo govori i naklapa mnoge stvari, koje da su Bogu i svijetu mrske, ali da on, župnik, i Bog znadu, da je sve to sramotna ljaga i neistina. Kad je prestala dojiti dijete, a Don Keko ozdravio, sad je, pomirena s crkvom, češće u nju zalazila i molila se za svog muža, koji je rijetko pisao, a i onda, jer nije znala čitati, činilo joj se, da iz pisma govori onaj, koji čita, a ne njezin Marin.

Boljelo ju, što ju je selo ogovaralo. Mislila je, da će je to mimoići, kad se pomiri sa župnikom, ali dar zvona učini, te su klevete i porasle.

Don Keko se međutim bio sasvim oporavio i kao nekad silazio je svaki dan u dućan, kupovao potrebne namirnice i ostajao dugo u razgovoru s mladom ženom. Pripovijedao je sad stvari, koje je ona bila čula od njega dva i više puta, ali je bila strpljiva i činila se, samo da mu ugodi, kao da ih sluša najpažljivije i da ih prvi put čuje. A onda, kad bi stari završio, onda bi obično pobožno nadometnula:

— Takovi su vam ljudi, moj Don Keko! Što ćete!

Ili:

— Eh, ima nas bogme svakojakih! Amen, Bože!...

Zatim bi ušutjeli, a on je i dalje sjedio promatrajući svaku njenu kretnju. Starčeva nazočnost postajaše joj katkad i neugodna, ali se neprestance pričinjala kao da je silno zaokupljena poslom, i vrzla se po dućanu. Kako je bila nepismena, vodio je nakon Palunkova odlaska male račune u njezinu dućanu sam Don Keko, zadovoljan, što može tako duže ostajati u njezinoj blizini.

Od vremena na vrijeme stiglo bi Palunkovo pismo. Pisao je, da mu je dobro kao nikad, da je zadovoljan, ona neka se strpi, čuva dućan, neka pazi djecu i da ne daje veresije, a svako je pismo preporučivalo štednju, kojom da se jedino stiče.

Tako su prolazili dnevi i mjeseci.

*

Jednoga proljetnog predvečerja sjedjeli su pred dućanom i gledali ribare, kako odlaze na more...

Bila su prošla ravno tri mjeseca, kako žena nije primila vijesti od muža. Već su dvije godine prošle, što je on daleko, u Americi; mala je Anica već hodila i govorila. Žena je bila zabrinuta, umorna od čekanja.

Don Keko ju je tješio:

— Doći će... doći će...

— Kad mislite, Don Keko, da bi se on mogao vratiti?

— Ovoga ljeta, Mare... ovoga ljeta... Budi strpljiva... Doći će... donijet će svojoj Mari štogod... donijet će štogod ... Budi strpljiva...

— Dugo je, Don Keko... dugo...

Starac joj pogleda u oči:

— A da onako... recimo... Mare... nikad ne dođe?... da se nikad ne vrati?...

— ...da umre, ne daj Bože... mislite... Gospe moja draga, što to govorite, Don Keko!?

— Ali ne to, Mare... Nego da ostane zdrav i živ, da ostane zauvijek... da se ne vrati... da sve zaboravi... sve ...da tamo steče... da novu kuću sagradi... da se priženi ...k drugoj?...

— A ja?... Ali što to govorite, Don Keko? To ne može biti... Znam ja moga Marina... nikad on to ne bi učinio... Nikad, Don Keko, velim vam, nikad...

— Mnogi su tako učinili, Mare,... mnogi... I ja...

— Vi... Don Keko... vi... I vi?

Starac nije skidao očiju s njena začuđena lica.

— Što bi ti onda?

— I ja bih njega ostavila i otišla s drugim...

— Dosta je šale, Mare,... dosta...

I Don Keko izvuče iz džepa Palunkovo pismo i stade joj ga čitati drhtavim glasom.

Javljao je, da je zdrav i da će se koncem ljeta vratiti.

VIII.

Kad prođe i to ljeto, a muž joj se ne vrati niti što pisa, žena se doista zabrinu. Uzalud ju Don Keko tješio, uzalud joj govorio, da je njemu, Palunku, dobro, da napreduje u poslu i da sigurno još misli na nju i da će se ove jeseni vratiti sretan, zdrav i bogat. Voljela je svog muža, i zato je proklinjala čas, kad je odlučio otići u Ameriku, zamrzi novac i odjednom joj postade nesnosna blizina Don Keka, uzročnika njene patnje. A on to nije opažao, nego je dolazio sve češće u dućan i ostajao dugo kraj nje, šutljiv, ali nemirna pogleda i nekud nujno zamišljen. Tek katkad bi izlanuo njezino ime, kao da želi početi govor: izraziti joj, priopćiti joj ono, što ga je tištalo već dugo, ali bi mu odjednom mrko držanje žene oduzelo svu smionost, i onda bi ušutio, gledajući je bespomoćno nijem i rastužen. Čudnovato je uopće bilo njegovo držanje tih posljednjih dana! Malo je govorio, a i tada o stvarima, o kojima nije nikad prije, barem s njom, ni proslovio. Govorio je, da se osjeća umoran, sit života i da se zaželio smrti kao sanjiv čovjek spavanja. Tvrdio joj je, da nije nikad ništa od života imao i da je bogatstvo samo muka i jad.

Jedne večeri došao je još mračniji i šutljiviji u dućan, sjeo uzbuđen kraj Mare, ne progovorivši ni riječi. Kad ga je zapitala, gdje je bio, pripovijedao je, da se svratio u groblje vidjeti svoju novu grobnicu. I onda mu odjednom lice čudno zasja, i žena vidi, kako mu se donja usna malko spustila i na licu se pojavio čudan, njoj neznan osmijeh. Govorio je s ushićenjem o ljepoti nove grobnice i o tome, kako ljepotu čine čempresi i kako mu je sva utjeha, što će umrijeti kod kuće. U Americi, bar u kraju, gdje je on živio, i groblja su gola i nekako tuđa, i zato je sretan, — završio je sjetnim glasom, — što će ležati kod kuće. Dok je to govorio, zapravo šaptao, glas mu je bio blag, mekan i plačan. Žena ga je pažljivo slušala, i sva ona samilost, koja je u posljednje doba bila pretvorena u omrazu i prezir, odjednom joj se vrati i obasja joj lice kao svetost.

U dućanu je bio skoro mrak, i bili su sami. Kad je stari završio, uzdahnu duboko i kimnu teško svojom sijedom glavom: »Tako je... tako je...« Žena se približi klupi podno

prozorčića, na kojoj je on sjedio, i učinilo se, kao da će mu pristupiti, da mu nešto kaže, ali tek korak pred njim ustavi se i podigne glavu, kao da je htjela proviriti kroz okance, koje je već bilo u mraku:

— Bože moj — uzdahne — što sad radi moj Marin... naš Palunko?... Gospe moja, misli li on na mene jadnu?

A zatim se opet obrati Don Keku, koji je nepomičan sjedio u mraku:

— Zašto mi ne piše? Što je s njim, Don Keko?

Glas joj uzdrhta. Don Keko je u mraku čuo, kako jeca.

— Zašto mi ne piše? Što je s njim? — šaptala je tiho i grcala.

— Mare... bona Mare, što si dijete... Ne plači... Ne zaslužuje on tebe... Rekao sam ti, ne zaslužuje.. Govorio sam ti, kakav je... Poznam ga...

On se diže i priđe joj plačnoj. Uhvati joj lagano ruku i prinese je svojom drhtavom k usnama:

— Ne zaslužuje — šaptao je — ne zaslužuje... Tajio sam to dosad pred tobom, ali sad ti moram reći: zaboravio te... zaboravio nas oboje... i mene i tebe prevario... Meni novac pojeo, pobjegao, a tebe ostavio... Pisao mi je: oženio se s nekom drugom...

— Don Keko! Don Keko, što to govorite...

— Istina je... istina je...

Osupnuta žena ciknu. Njezin dosadašnji prigušeni jecaj sada provre u otvoren nesuzdržan plač. Sva ona muka, što se kupila na dnu njezina bića, kao da je odjednom prsla, provalila... Plakala je za probdjevene noći, za nadanja i čekanja, za nedočekana i nenapisana pisma, za neostvarene snove i za njega samog, dalekog, dragog i mrskog, voljenog i nevoljenog Palunka. Plakala je i ridala, i nije mislila ni na što, nego se sva predavala samo plaču, nesvijesna već i o tome, zašto plače... Don Keko je stajao kraj nje i s očinskom blagošću milovao je po kosi drhtavim rukama, a kad su jecaji postajali sve veći i češći i bolniji, on htjede da joj nešto rekne, ali ušuti. Tek ponovno odjednom prošapta:

— Mare... Mare...

Ona je jedva nesvijesno osjećala, kako joj njegova staračka drhtava ruka miluje raščešljane vlasi, a u ritmu svoga plača, jasno je čula, kako on ponavlja očajnički njeno ime.

Odjednom posve iznenada provale rastrgani, stravični jecaji Don Keka. To, da i on plače, i da plaču oboje u tom mraku, privede je opet k stvarnosti, koja joj se sad ukaza još strašnijom i beznadnijom...

Njihovu tihu kuknjavu prekine glas male Ane... Žena se trgne i potraži petrolejku, a Don Keko zašuti i utone, kao osuđenik, na svojoj mračnoj klupi.

Zatim opet pri svijeći, još suzni, pretresahu strašnu vijest. Don Keko zapazi, da je žena bila neobično blijeda, a oči, one crne krupne oči iskolačiše se i raširiše, te mu se na mahove pričiniše kao bezumne. Govorio je, da se treba pribrati, da ima zakonskih sredstava, da i »njega« (sad već nikako nije ni spominjao Palunka po imenu) on i ona pozovu na red i odgovornost, ali da je zasad glavno, da o tome u selu nitko ne dozna ni riječi. Ona mu to obeća kimnuvši glavom, dok joj je pogled lutao nekud neodređeno, kao bezumnici.

*

Kroz dane, što su dolazili izatoga, njoj se činilo, da živi životom, kakovim nije nikad živjela, a taj je život bio strašan i očajan. Nije se nikako mogla pomiriti mišlju, da je Palunko zaboravio nju i djecu i da se nikada, zbilja nikada, ne će vratiti, i da živi negdje daleko, a s njim neka druga strana žena, koja ima svu njegovu ljubav, sreću i bogatstvo. Ali koliko joj je i bilo teško i mučno i nemoguće povjerovati, da bi on nju zapustio, toliko joj se to činilo vjerojatnije i moguće, kad bi pomišljala na njegovo držanje spram Don Keka i kako se je ovdje bogatio. U svom očaju čuvala je ipak tračak nade, slab tračak, koji nije mogao osvijetliti te njene patničke dane. Htjela je otići k župniku i moliti ga, da bi on pisao Palunku, ali je Don Keko ustao protiv toga, te je mislila, da je najbolje, da starca sluša u svem i da bude prema njemu krotka i ljubazna, da se ne bi i on rasrdio još većma na Palunka i tako mu još više naškodio. A ona je voljela, da je i na križ propnu, nego da se dogodi neko zlo njemu, Palunku, jer ga je još voljela, kao onda, kad bijaše djevojka. U tim teškim časovima osjećala se sretnom, misleći na djecu, koju je s njim imala, i sada se s njima čitav dan zabavljala, bilo da im je mijenjala opravice ili da ih je u crkvu odvodila, a pritom ih obilnije nego ikad darivala šećerom i slatkišima iz du-

ćana. Samo na časove, kad bi ostala sama samcita, pomislila bi na Palunka i oči bi joj zasuzile. Tih dana Don Keko nije ni dolazio, jer je malko bolovao, i ona je bila sretna, što može u svojoj tuzi biti sama. Odilazila je dva tri puta u crkvu i molila se za Palunkovo zdravlje i sreću još smjernije, još žarče nego prije, da na koncu molitve zaplače. A onda bi se u predvečerje vratila u dućan, u pust stan, gdje je u spavaonici iznad kreveta visjela njihova slika — ona i Palunko na dan vjenčanja.

I njezina je bol bila još strašnija, što ga je svakim danom sve više, sve luđe voljela.

Jedne večeri kasno, upravo što je zagasila voštanicu, da usne, probudi je buka i žamor glasova. Netko je lupao, dozivao na prozor. Uzdrhta, dok joj je od strepnje srce mahnito tuklo. I djeca se probudiše. Bosonoga priđe u tmici k prozoru:

— Tko je?

— Otvorite, Maro... Mi smo...

Prepozna uz stran muški glas i glas Jakice, stare služavke Don Keka.

— Otvori... Brzo... Don Keku je zlo...

Otvori, i njih dvoje uniđoše ogrnuti kabanicama, a u rukama su držali veliki crni kišobran, s kojega se krupnim kapljama cijedila voda:

— Mare... brzo... Obuci se... Don Keku je zlo... Spopalo ga i trese... Pozvao te..

Začas se ona obuče, ogrnu, i odoše. Iznenadi je vijest, da je Don Keku tako zlo, jer ga je još poslije podne pohodila, i stanje bolesti činilo se bezopasnim. Jakica joj uzbuđeno ispripovjedi, da su već iz Supetra pozvali liječnika, da su i kćerima brzojavili, da dođu.

Kad je malo zatim pristupila Don Kekovu krevetu, on je gotovo i ne prepozna. Mahao je rukama i kolutao očima, a onda, kad je napokon prepozna, on se blaženo osmjehne i šapne Jakici, da bi želio sam ostati s Marom. Još se nije bio ispovjedio, a liječnik, krupan debeo gospodin s malim naočarima na vrhu crvena otečena nosa, držao je, da su mu sati odbrojeni. Bila je bolest u vezi sa srcem, možda i kap — on se nije ni trudio, da postavi dijagnozu, zadovoljan, što može svojoj okolini prorokovati sudbinu bolesnika.

Kad župnik i liječnik iziđoše iz sobe, Don Keko zovne kažiprstom Maru, koja je zbunjena i neodlučna stajala kraj vrata. Bolesnik joj stane nešto izlagati, ali kako je mogao tiho, jedva čujno govoriti, ona prigne glavu, a onda klekne kraj njegove postelje, tako te joj je on gotovo u uho šaptao:

— Mare... Mare, kćeri moja, pozvao sam te, jer znam i bez njega (tu pokaza prstom na liječnika), da mi se približuje kraj... Predosjećao sam to i neki dan... Ali moram ti prije neke stvari kazati, da mi bude lakše... Ali ne osuđuj me... kažao sam ti, da sam ja kadar sve učiniti... beštija ..Znaš li... da sam te volio... Znaš li...

On se zaustavi, glas mu uzdrhta, a oči mu zakolutaše od strepnje pred neizvjesnošću odgovora.

— Znaš li?...

— Znam, Don Keko! — ona prošapta i zasuzi.

— Dobro... Ne plači... Ne zaslužujem to ja! Ti kažeš, da znaš, koliko sam te volio, a ja ti kažem, da ne znaš... Znaš li, kako naši mulci izvade oči ptici, samo da im bolje pjeva... da bude još više njihova... Eto tako sam i ja tebi ...Eto, tako sam i ja htio tebe... čuvati te samo za sebe... Lagao sam ti, da te je muž ostavio... sakrivao sam ti njegova pisma... lagao i njemu, i zadržavao ga, da što duže ostane... Ali evo sad je kraj... Oprosti mi... Hoćeš li...

Žena tiho zajeca.

— Hoću — šapnu ona i poljubi ga u čelo, što se podno rijetkih prosijedih vlasi sjalo orošeno znojem. Zatim htjede otići, ali je on zovne kao i prije kažiprstom, a ona se opet nagne do njega:

— Ovo sam ti zaboravio kazati... ako me kćeri ne zateku živa... da im kažeš, kako sam mislio na njih...

Uto uniđe župnik. Mare iziđe iz sobe, jer se je bolesnik imao ispovjediti.

U hodniku usudi se sa suzama u očima upitati liječnika, što će biti s Don Kekom. On se zlobno nasmiješi i doda jetko:

— Umrijet će ti, ljepotice, prije zore.

Žena ode bez riječi u kuhinju.

Bdjeli su zatim čitavu noć kraj bolesnika. Ležao je nepomičan, poluzatvorenih očiju. Liječnik mu je neprestance opi-

pavao bilo, dok je Mare pognute glave sjedjela u kutu do župnika.

Pred zoru im priđe liječnik i šapne:

— Umro je...

*

Ravno dva mjeseca poslije Don Kekove smrti uručen je nakon ostavinske rasprave Palunkovoj ženi i kćerci legat od jedanaest milijuna dinara, a Palunku »Vila Argentina«. Ostala imovina, što je iznosila preko dvije stotine milijuna u novcu, pripala je pokojnikovim kćerima i ostalim zakonskim nasljednicima.

Palunko i žena odlučiše otputovati u Split i tamo se nastaniti. Palunko je zapravo htio da odu u Ameriku, ali se žena usprotivila.

— Što ćemo, Mare, sa dvadeset milijuna, pa u Split... Treba veći grad, da se sve to potroši... — govorio je u šali Palunko svojoj ženi jedne večeri nekoliko dana pred odlaskom, a pritom mu oči sjale kao uvijek, kad je bila riječ o novcu i gospoštiji.

Žena je šutjela. Zurila je začas netremice u njegove lukave, sitne oči, iznad kojih je stršio čuperak crvene, vječno raščešljane kose. Onda reče:

— Palunku nije nikad dosta...

On je poljubi bez riječi.

KONTE

Toga proljetnog kasnog poslijepodneva stigao je konte iz malog talijanskog gradića, gdje mu se kći bila udala za nekoga profesora, sina njegova prijatelja. Već dvadeset godina nije ga bilo na domu, a sad je doputovao gotovo službeno, jer je njegovo putovanje bilo u vezi s likvidacijom agrarnih odnosa na njegovu velikom imanju, pa je on lično trebao biti nazočan. Pisao je sinu, koji je živio u porodičnom kašteletu, molio ga, da bi ga on zastupao uz najširu punomoć, jer je njemu sedamdesetgodišnjaku teško putovati, iako je put kratak, a vremena proljetno lijepa. Sin je odgovorio, da je njegova nazočnost od velike važnosti, jer da on mora lično doći i potpisati. I konte je doputovao.

Doputovao je popodnevnom lađom iz Venecije u Split, a odavde automobilom u Kaštela, gdje se nalazio njegov starodrevni kaštelet, u kojemu su živjeli i umrli svi njegovi, svi Mikeli, osim njega, konte Gina, kojemu je sudbina bila odredila da umre kao beskućnik na tuđem tlu, u stranoj zemlji. Istina, i on je mogao ostati — nitko ga nije tjerao sa zemlje, koju je volio, jer mu bijaše rođena i najdraža, nitko mu nije smetao, da živi i dalje sa sinom u starom lijepom kašteletu kraj mora, podno golema stara Kozjaka, — ali ipak sudbina, zla i luda vremena, kako je konte Gino govorio, odagnaše ga u zemlju, gdje je proveo nezaboravne dane kao mlad đak. Ta zla i luda vremena oduzeše Mikelima sve: zemlje, kolone i onaj prestiž, po kome je porodica bila jedna od najuglednijih u kraju. I konte je, gledajući na sve to svojim očima, vidio tobožnju golemu nepravdu.

Na pristaništu ga je dočekao sin s unukom. Dječak je išao već u gimnaziju i lanjskog ljeta prvi put upoznao djeda, kojega nazivaše »stari nono«, za razliku od majčina oca, koji se, ne toliko vremešan ni tako pogrbljen, činio dječaku mnogo mlađim, radi čega mu se obraćao prosto sa »nono«. Konte sađe lagano mostom s velika bijela parobroda, izljubi se sa

sinom i unukom i zatraži kočiju, da bi se odmah odvezli u Kaštela.

— Jednu zatvorenu kočiju, landô, i da su dobri konji, Marino! — rekao je sinu.

— Ali, papà, radije uzmimo auto ili autobus.

— Dobro, dobro, ti već ovdje bolje znaš — reče konte — i začuđeno gledaše velike lampione, što su rastjeravali prvi proljetni sumrak. Uzalud je tražio pogledom fenjere, kojih se dobro sjećao iz mladih dana, kad bi preko Splita putovao. Ali ne reče ništa. S obale se odvezoše fijakerom do autobusne stanice, a odanle autobusom u Kaštela. Kad stigoše u kaštelet, već je bila crna noć.

Stô je bio prostrt i večera spremna. Na stolu su stajali masivni, ukrašeni, teški kandelabri, za koje se nije znalo, tko ih je od Mikelijevih i odakle donio — toliko su bili stari. Konte ih pogleda i obradova se, kad se sjeti tužne sudbine onih starih fenjera u splitskoj luci, pa zaključi u sebi, da se može sigurno uščuvati tek ono, što pojedinac čuva predajom od oca na sina. Pogledavši svoga Marina sa ženom, do kojih je sjedio njihov sin, njegov unuk Mario, on se u tom času, prvi put nakon putovanja, osjeti sretnim. Ali ne iskaza im to ni kad progovori. Snahu, koja je do njega sjedjela, upita:

— Zar još nemate svijetla, električne rasvjete?

— Sad su uveli u Kaštela, ali kao da se Marinu ne žuri, iako nam to smeta, osobito zbog radija.

I u ugodnu razgovoru jeo je starac svježu ribu, što ju je sin dao uloviti za njega.

Nakon večere, umoran od putovanja konte se je povukao u spavaonicu. Bila je to prostrana, četverouglasta soba, namještena kao nekad: s dva bračna kreveta i sad netaknuta, ista kao onoga dana nakon ženina pokopa. Na noćnom ormariću stajale su dvije uvezane knjige, jer ih je kao strastven čitalac rado prelistavao prije spavanja. I sad, kad leže, on uzme jednu manju između njih i čitaše nekoliko časaka vrlo zadovoljan, što ih je našao na istom mjestu. Sretan i zahvalan Onomu, kojemu se molio prije spavanja, toplo zahvalan, što mu taj dan nije donio očekivanih razočaranja, blaženo usne.

Probudio se rano i ustao. Ali sina nije zatekao. Kao ravnatelj obližnje tvornice, imao je toga dana vrlo rano otići u

ured, radi nekih osobitih poslova. Ocu je poručio, da je pozvao na objed neke susjede i stare prijatelje iz grada, kako bi mu ovdje vrijeme što ugodnije prošlo. Konte se nije osobito obradovao.

Još je bilo vrlo rano jutro, kad je izišao iz kuće. Bio je svibanj, i proljetno jutro osvanulo u suncu i zelenilu travâ, vinogradâ i gajeva maslinâ. Mladićkom se lakoćom popeo na staru kamenu kulu, koja bijaše u njihovu dvorištu, a odakle se pružao veličanstven vidik s jedne strane na Kaštelansko polje sve tamo do Trogira, a s druge na more kaštelanskog zaljeva, na rt Marjana i blijede obrise splitskih kuća. Kad je bio na vrhu kule, prostruji svjež, gotovo vlažan zrak, dah svibanjskoga jutra, a one iskričave maglovitosti i rose, što mu na zemlji smetahu pogledu u daljinu, ovdje u providnosti visine nestadoše. Mali svijetli oblačci oko sunca bacahu osobitu svjetlinu, od koje bijaše sve do beskrajnosti bistro, čisto i prozirno. Konte uzme iz svoje torbice dalekozor i promatraše izorana polja, zelene vinograde i rastrkane masline, koje su te godine obećavale izdašan plod, bogat prinos. Konobe će biti pune ulja, vina, zlatnoga ulja, rujnoga vina...« — konte uzdahne duboko iz grudi. Nije spuštao dalekozor s očiju. Gledao je nekad svoje vinograde, polja i masline, sve samo imanje Mikelijevih, a ipak koliko je dugo trebalo dok se nagleda. Trebao je dalekozor, pa i njime su se jedva raspoznavali ljuditežaci s onih krajnih vinograda, jer je beskrajno veliko bilo nekad imanje Mikelijevih. Konte se sjećao, kako je u ovo doba proljeća volio obilaziti s puškom u ruci kolone, marljive seljake, koji su radili već od rana jutra. Svakoga bi on ponešto zapitao, lijepu mu riječ progovorio, te se radilo složno i zadovoljno. Zatim bi odlazio u lov, a oni su dalje radili. Kad bi se o podne vraćao kući, zatjecao ih je umorne i znojne, kako doručkuju u sjeni masline.

— Godi li vam?

— Dobro je, konte!

— Jeste li zadovoljni?

— Zadovoljni, konte!

Dok ih je pitao, nije ih ni gledao. Nije ni sumnjao, da bi oni takvim načinom rada i života mogli biti nezadovoljni, a kamoli gnjevni na njega, svoga gospodara. A proljeće je onda

bilo upravo kao danas, i te iste masline, koje gledaše onda, vidjet će on i jutros. I onda se okopavali, sumporili vinogradi, kopalo se, radilo i pjevalo. On je bio mlad, moćan i bogat. A danas? Uzbuđen skide s očiju dogledalo i nasloni se na drugi prozor, odakle se vidjelo more... Nekoliko časaka gledao je zamišljen u jutarnju bonacu, a zatim se uz dubok uzdah polako poče spuštati trošnim, drvenim stubištem stare kule. Umoran sjedne na klupu u jutarnjoj hladovini dvorišnih borova, da se odmori od jutarnjeg napora i prvog uzbuđenja. Kad se odmorio, krene običajnim putem prema polju, vinogradima i maslinicima, kao što je radio u davna predratna vremena svakoga jutra. Sad je prolazio kroz poljske stazice, preskačući sitne ograde između vinograda, što je sve pripadalo nekada Mikelijevima, a danas bijaše vlasništvo onih, koji su ta polja i vinograde stoljećima obrađivali u znoju svoga lica, pa je zato bilo određeno, da im se to prosto dade i ustupi uz odštetu, koju će dobiti vlasnici. — Odšteta, prokleta odšteta, prokleti novac i obveznice — mislio je konte, gledajući bogate, sočne, zelene trsove mladih loza u vinogradima, kroz koje prolažaše uzbuđen i ojađen. — Odšteta, novac! Što će to meni?!...

— Dobar dan, konte! — pozdravi ga nečiji glas. I kad se obazre, ugleda priliku, koja se zgrčila između loza i navrtala trs.

— Zdrav bio! — odzdravi konte, ne raspoznajući onoga, koji ga je pozdravio. Istom, kad se ovaj podiže sa zemlje i dođe mu u susret, konte prepozna staroga Matu Grabića, jednoga od najstarijih kolona. Starac mu priđe srdačno s mnogo poštovanja, i oni se toplo rukovahu.

— A gdje ste se uputili, konte? — pitao ga je stari seljak smjerno.

— Eto, malo, da vidim, kako napreduje. Davno me nije bilo ovdje.

Starac mu ponudi, da će ga pratiti. Konte pristade. Prolazili su kroz vinograde poljskim stazicama, zasjenjenima hladovinom smokava i granama maslina.

— Slabo ide, konte! Slabo! Da naši stari ustanu i da vide!

— Kako slabo? Pa barem sada vam je dobro! Država je toliko novaca potrošila, da otkupi ove zemlje, a vi — slabo!

— Kažem vam, konte, slabo! Bar se meni tako čini. Kako misle ovi današnji, mlađarija, to njih pitajte. — Starac je govorio uzbuđeno, drhtavim glasom, i kako ga je konte poznavao kao poštena i čestita čovjeka, povjerovao mu je od prvog časa, sretan što su se njih dvojica, dvije suprotne stranke, dva protivna svijeta, složili. I htio je istaknuti tu suglasnost, pa je tražio razloge i temelje istovetnosti njihove misli. Nakon razmišljanja reče:

— Mi stari vidimo bolje, nego mlađi. Iskustvo nam je veće, pa je zato važno ono, što mi mislimo i kažemo.

— Tako, tako je, konte! — uskliknu starac.

— E kad su Mikeli gospodarili — nastavi on — bolje je bilo! Radio si i znao si, da radiš na sigurnom, da porez ne plaćaš i da umrijeti od gladi ne možeš, jer se za te stara paron. Je li tako, konte?

— Tako je, Mato! — odgovori mu konte očevidno dirnut nepokolebljivom vjernošću i privrženošću starog kolona, koga ni novi poredak nije pokolebao u njegovim starinskim načelima. Konte je bio sretan, što je jutros upravo njega prvoga susreo. Uostalom on nije htio ni s kim da razgovara. Želio je samo vidjeti onu zemlju, koju je gledao kao dijete, zemlju, od koje su vino i ulje pili njegovi stari. Toliko, i samo to želio je konte jutros, a drugo nije ni tražio.

Dođoše do neke šibljikove živice, iza nje bijaše vinograd, preko kojega se jedino moglo doći do maslinika, gdje se konte htio malo odmoriti. Živica je bila visoka, ali malo podalje bila su vratašca, poluotvorena. Konte ih prvi spazi i uputi se, da prođe.

— Stoj! — ču iznenadan, surov povik. — Stoj! kažem ti, ne prolazi! Koga si pitao?! — I konte ugleda nekog mladića, vrlo nabusita i osorna izgleda, gdje mu dolazi u susret. Stari ga Mato prepozna:

— Roko, što se đavla dereš? Ti sigurno ne znaš, tko je ovaj gospodin. To je konte Gino Mikeli, naš paron. Da njega nije bilo, ne bi ni tebi otac ovu zemlju ostavio!

Konte je šutio okrenuvši mu leđa i gledao u zemlju stroga, prezriva pogleda.

— Ne znam ja ništa — odgovori mladić nehajno, ravnodušno. — Okopao sam vinograd, i ne ću da mi itko po njemu gazi. Tamo imate put...

Ogorčen i ne pogledavši u mladića konte prekide svog pratioca, koji se htjede svađati i silom proći kroz vinograd, jer je put bio znatno kraći. Zovne ga i reče mu, da će on poći zaobilaznim putom. Bio je gnjevan, ali je srdžbu i prezir zatomio. I hodao je polagano, bez riječi do maslinika...

Znao je on dobro taj mali gaj maslina! Pamtio ga je još iz mladosti, jer masline su bile vrlo stare, kvrgave, čvornovite, ali (kako je i sad Mato govorio) plod im je još bio dobar i bogat. Između tih mnogih, skoro istih drveta konte je znao jednu maslinu, kojoj je trup bio neobično širok, krošnja sva raspuknuta, te je čovjek na njenom starom, razgranatom korijenju mogao sjedjeti, a kao naslon služila mu je udubina raspuknute krošnje. Između ostalih drveta, među kojima sad bijaše i novih sasma mladih, krhkih, konte na prvi pogled nađe maslinu, koju voljaše. Razgranata, kvrgava i ocrnjela od vjetrova i kišâ, sad mu se učini mnogo starijom. I kad on sjede, umoran, pri prvom dodiru s njom osjeti razdragan svu nekadašnju milinu, koju mu je pružala u davna jutra, kad se je, prašan i znojan vraćao iz lova. I sad, kao i onda, njena raspukla krošnja štitila je od vjetra i promahe njegova potna leđa, a drvo toplo od sunca bilo je ugodno sjedište, dok su zelene lisnate grane pružale hladovinu, kroz koju se prikradala i zraka sunca. Uzbuđena ga je prožimao osjećaj zahvalnosti za vjernost masline, koju je jutros volio više nego ikad prije u životu, jer je ovo jutro nosilo u sebi život svih onih dana skupa. Volio ju je i zato, što je i ona ostala ista, čvrsta, nepromijenjena, a koliko je olujâ prošlo vrh njene stabljike!

Maslinik se je nalazio na uzdignutom mjestu, i konte je sa svoga sjedišta mogao promatrati sav onaj golemi kompleks Mikelijevih zemljištâ, što se je prostirao od planine do mora, kroz koji je on sa svojim pratiocem jutros prošao. A dolje na kraju, odmah kraj mora, stajao je kaštelet Mikeli i stršila stara kamena kula. Sunce, sad već visoko, bilo je pripeklo, i konte zaključi, da je podnevna ura, jer su težaci okolnih vinograda ručali, dok su cestom i poljskim stazama dječaci na magarcu donosili jelo. Doskora se razlegoše zvukovi svečane podnevne zvonjave... Učini mu se, da je to jutro u čas prošlo i bi mu žao, što je tako kasan sat, te se mora vratiti na objed. Kad se uputiše, dvaput se okrene k masliniku: pogledom je tražio maslinu, na kojoj je sjedio. I kad ju je ugledao, nije posumnjao, da je to posljednji put, što je vidi.

Na objedu, osim njegovih, bilo je još gostiju, koje je sin pozvao, da bi mu boravak bio ugodniji. Sto je bio postavljen u starom salonu i osobito svečano okićen i ukrašen. Među gostima konte je zatekao profesora dra Kondića, svoga starog prijatelja, gimnazijskog ravnatelja u miru i poznatog učenjaka, zatim svoje negdašnje susjede konta R-a s gospođom i kćerkom Lavinijom, sad već rastavljenom ženom nekog pomorskog časnika (konte R. je bio materijalno potpuno uništen), te dva mlada čovjeka, Marinove drugove iz Splita, koji su bili namješteni u istoj tvornici.

Ručak je bio raskošan i obilat, a užitak gostiju bila je svježa, netom ulovljena riba, izvrsno priređena, uz dobra stara vina, kojih je još bilo za takve zgode spremljeno u podrumima.

— Da, bili smo, bili smo i mi mladi — šapnu dr. Kondić kontu, svom drugu iz gimnazijskih klupa, i namignu mu prema stolu, gdje je mlada gospođa Lavinija nešto vrlo zanimljivo pripovijedala Marinovim prijateljima, jer su obojica vrlo pažljivo slušali.

— Da... bili smo mladi! Živjela mladost! — prihvati radosno konte, i ne čekajući, da mu prijatelj svrši ono, što je htio iskazati, podigne čašu i kucnu se: — Živjela mladost! — Gospođa Lavinija prva prihvati kontovu čašu i svi se kucnuše.

— Ipak ondašnja mladost...

— ... bila je bolja od današnje, to ćete kazati — upade mu u riječ oštro gđa Lavinija.

— Vidio sam jutros, što je to današnja mladež — uplete se konte. Zamislite, jedan me deran nije htio propustiti, kroz vinograd, koji je od pamtivijeka pripadao Mikelijevima. I još mu veli stari Grabić: — To je konte Mikeli...

— Da, to je duh našeg vremena, u tom konkretnom slučaju posljedica agrarne reforme — reče Marino.

— Posljedica prostaštva... — doda gđa Lavinija.

— I to najnižeg — potvrdi zlovoljno dr. Kondić.

— Da, agrarne reforme, koju ti odobravaš, jer si liberalan čovjek — obrati se konte samo svom sinu, jer ga je najviše žalostilo stajalište, koje on zastupaše.

— Dakle, papà, ja mislim, da je smišljena i, što je glavno, vrlo potrebna bila ta tako zvana agrarna reforma. Sad, nakon

dvadeset godina, kako je provedena, možemo o njoj govoriti, a to s tim prije, što ti znaš moje mišljenje o njoj, ali, eto, kad se već govori...

— O nepravdama nije nikad suvišno ni dovoljno govoriti — umiješa se sad dr. Kondić, gorljiv sumišljenik konta. — Znate li, Marino, za onu Tacitovu, da nepravde gore peku, nego usijano gvožđe!

— Ali tu se ne radi o nepravdi, gospodine profesore! Oni, koji su obrađivali zemlju, dobili su je u trajan posjed. Država je otkupila i platila zemlju. Dakle, princip je dobar.

— Ako je princip dobar, procedura je do zla boga rđava — reče odjednom stari konte R., koji je dosad zamišljeno šutio, utonuo u brige radi palače u Splitu, koja mu je skorih dana morala na dražbu.

— Procedura je sporedna, a glavno je princip. Glavno je, da je ukinut taj sramotni odnos poluropstva. Zamislite, gospodo, kolonat na pragu dvadesetog stoljeća. To ne bi ni pokojna carska Rusija dopustila — razlagao je zanosno Marino.

— A što ti misliš — prekide ga surovo otac — da je sad težacima bolje? Idi, pa ih pitaj! Niti je bolje njima, niti je bolje nama. Onda kakva korist od te reforme, moj Marine?

— Korist, korist? Pa već to, da su slobodni, nezavisni... No, papà, ne uzrujavaj se. Stvar je riješena. Gotovo je!

— Da... gotovo je... gotovo... — gotovo prostenje konte R., kao da se prenuo iz nemila sna. — Gotovo je!

Zatim je stari Mikeli govorio gostima o dojmovima sa svoje jutarnje šetnje.

... Poslije, kad ostadoše sami, Marino obavijesti oca, da je tako uredio s općinom, odnosno sa sudskom vlasti, da će on na temelju »zakona o likvidaciji agrarnih odnosa« primiti i potpisati već poslije podne u općini sve presude, koje njemu pripadaju.

— Onda bih sutra mogao otputovati? — upita konte.

— Sutra, zar tako brzo, papà?

— Moram. Zabrinut sam, jer će ti sestra doskora u postelju, pa moram natrag.

— Kako hoćeš, papà. Morao bih onda nešto s tobom govoriti. Stvar je u ovom: ja mislim, da mi ovaj kaštelet prodamo... Naime... (on se zbuni, videći od čuđenja izobličeno očevo lice) naime jedno turističko strano društvo htjelo bi

ovdje graditi svoj dom, pension, što li... Ponuda je sjajna. Odšteta bi zbilja bila povoljna... Ti više ovdje ne živiš, a meni je nezgodno ovdje stanovati zbog maloga, koji mora svaki dan autom u školu...

Osupnut, konte je šutio. »Gotovo!« — sjeti se on u tom času onoga beznadnog prizvuka turobnih riječi konta R-a i njegova zamišljena izgleda.

— Kako hoćeš, Marino — reče gotovo drhtavim glasom.

Nije se nikad slagao sa sinom: kći bijaše njegova ljubimica. Današnja prepirka na objedu, koja zamalo da se nije pretvorila u svađu, i sad ovaj bezrazložan, nenadan prijedlog, kojemu se i ne pokuša oprijeti, jer je bio bezuman kao i zla dob, u kojoj je nikao — sve ga to potpuno i zauvijek otuđi od sina.

— Kako hoćeš, Marino — ponovi on hladno u nadi, da će mu sin možda u glasu osjetiti, koliko ga to rastužuje, i smilovati mu se; — kako hoćeš...

— Pa, da, dobro, papà! Ja ću te uostalom o svemu pismeno obavijestiti... Nemoj zaboraviti, da pođeš do općine.

— Dobro — reče konte i ode u svoju sobu.

Marino je automobilom već jurio u tvornicu.

Uzalud je toga poslijepodneva, uzbuđen proživljenim dojmovima dana, konte kušao počinuti, usnuti. Zato ustade i pođe k snahi. Zaželio je malo svježega, poljskog cvijeća, jer je htio pohoditi Mikelijevu grobnicu, u kojoj mu je ležala i žena. Spremiše mu stručak oleandra i margarita sa zelenilom, i on se uputi ka groblju.

Put, koji ga je vodio, bio je strm i kamenit, ali njemu drag. Na tom putu pamtio je dobro staru kuću, kojoj je već zide bilo sasvim raspucano. Konte prođe i sad pored nje, i kad je prijeđe, osvrne se za njom dva-tri puta kao za živim čeljadetom. Sjećao se je živo te kuće: davno, još u mladosti, zalazio je tamo noću k nekoj mladoj ženi, kćeri svoga kolona... Često je tu prenoćio, a onda zorom odjahao... Kuća je sad bila pusta i prozori zatvoreni...

— Stanuje li tko u toj kući? — zapita on dječaka, koji je sjedio na kamenu pragu.

— Ne... Svi su otišli... odselili u Ameriku...

Konte se bez riječi uputi groblju.

To je bilo staro, zapušteno seosko grobište, i osim par boljih, uglednijih kamenih grobnica, koje pripadahu starim plemićkim obiteljima, grobovi su bili zemljani, a većina drvenih križeva polomljena.

Kad je položio cvijeće, dugo je ostao nad obiteljskim grobom, u kojemu počivaše i njegova žena Regina Mikeli, rođ. Viduri. Već se hvatao sumrak, kad se vrati, da ode na općinu. Putem je razmišljao i sjetan odlučio izraziti želju sinu, da ga zakopaju ovdje u ovoj istoj grobnici, uz ženu i stare, davno preminule pređe. Sutra će odmah otputovati.

*

Uzalud su ga te večeri sin i snaha nagovarali, da produži boravak. Bio je nepokolebljivo odlučio sutra ujutro otputovati parobrodom u Split, a odanle odmah dalje. Za večere pričinjao se ravnodušan i govorio sinu, kako je sve izvršio u redu i kako se nada, da ne će biti smetnje u isplati. Zatim se cijele večeri razgovarao sa svojim unukom:

— Hoćeš li ovoga ljeta pohoditi staroga nona? — pitao ga je.

— Hoću, ako ne budem morao učiti.

— Kako, pa ljeti su praznici! . . .

— Da, ali dosada sam dva ljeta imao popravni ispit — odgovori dječak ravnodušno.

— To se, Marijo, ne smije više dogoditi. Mikeli su uvijek među prvima bili u školi.

— Ali mene nije, nono, volja učiti . . .

— Govoriš gluposti — oštro ga ukori otac videći, da će to starca još više ozlovoljiti. — Ako ne budeš učio, bit će batina mjesto sandolina i bicikla!

Sutra ujutro trebalo je rano ustati, i konte zaželi, da ode na počinak. Sin ga otprati do gornjega kata, gdje se nalazila njegova soba.

— Slušaj, Marino, — reče mu otac, kad ostadoše sami u sobi, — da znaš, ako mi se štogod dogodi, hoću, da me preneseš ovamo i da me staviš kraj mame. Jesi li razumio?

— Jesam, papà!

— Toliko ti htjedoh kazati. Laku noć!

— Laku noć!

Konte legne, ali dugo nije mogao usnuti.

Dojmovi dana, provedenog u starom domu, bili su ga uzbudili, uznemirili.

Bila je svibanjska, mlaka zvjezdana noć i izdaleka čula se pjesma protkana kreketanjem žaba. Dolje s prvog kata dopirahu zvukovi gramofona. Konte je uporno mislio, kako je mnogo toga bilo isto kao nekada prije u njegovo doba, a ipak kako se sve izmijenilo. Ili se možda to njemu samo činilo, jer se on izmijenio, ostario, otuđio. Zar ga nije jutros onaj stari Mate dočekao prijazno, kao što bi ga bio dočekao prije četrdeset godina? A ona maslina? Zar nije na njoj jutros još ugodnije sjedio, nego kad se je kao mladić vraćao iz lova ili s ljubavnog sastanka? — Sve je bilo isto, zaključi on, sve: i ona maslina, nebo i groblje i vinogradi i ljudi, samo se je on izmijenio, i zato mu se činilo, da je sve, što ga je okruživalo, bilo drukčije . . . Ili zar nije tako? Dugo je o tome razmišljao i nije mogao usnuti. Osjeti se bolan, ogorčen i nesretan kao nikada . . . Spozna, da je sve prošlo, da se ništa više ne da popraviti, i misao, da je sve uzaludno i bespovratno, dovede ga do očaja . . . Ustade i poče šetati sobom gore dolje. Tako nekoliko puta.

Tek pred zoru, očajnik, usnu.

Kad ga je sin malo zatim probudio, bilo se već razdanilo. Kao i jučer, dan je bio krasan, svibanjski. Nebo je bilo vedro, bistro od modrine, a na dalekom horizontu izbijale su prve zrake sunca. Umoran od mučna bdenja, konte ustade zlovoljan.

Sin ga je imao pratiti do Splita.

— Marino, zaboravio sam ti kazati — reče on sinu, kad napustiše dom — dok sam živ, ipak nemoj prodavati kaštelet.

— Dobro . . . — progunđa Marino, neugodno iznenađen tom nenadanom promjenom.

Uzađoše na parobrod, koji je već bio pristao.

Dok se je lađa otiskivala od obale, konte je netremice gledao na kaštelet, polja i vinograde, što se prostirahu za njim. Nije ni časa sumnjao, da je to posljednji put, što sve to gleda svojim očima. I kad mu daljina zastre pogled, on kriomice od sina otre rupcem suzu, što je kanula na njegov uzvit, ovelik nos.

NA PRAGU ZLA

Te nedjelje mjeseca listopada, poslije podne, Zvonko i Stanka otploviše u Trogir, u pohode Bakovićevima. Ovi su ostali na ladanju, protiv svoje volje zadržani bolešću najmlađe kćerke: uzeta i već bolesna djevojčica pod kraj se ljeta razboli od tifusa. Tako Bakovićeve zateče početak jeseni u Trogiru.

Parobrod je odmicao sporo, ali ipak veliki dio puta prevališe šuteći: padala je kiša, i Zvonko je bio zlovoljan.

Bili su se vjenčali ravno pred godinu dana; — upoznaše se tek tri mjeseca pred vjenčanjem: dotad nikad jedno za drugo nije ni znalo. Zvonko nije bio Splićanin; došao je u taj grad umoran i iscrpen više od mukotrpnih sveučilišnih dana, prekaljenih zlom i bijedom, nego od vrtoglavosti velikoga grada, u nadi i želji, da se smiri i obezbijedi kao pokrajinski odvjetnik. Preporukom jednog znanca dobi mjesto perovođe u pisarnici odvjetnika dra Špira Bakovića. Tu mu odmah u početku bi dobro. Još od maloće sviknut na zlo i nepovjerenje prema ljudima, u životu osamljen i neimućan, životne ga mukotrpnosti ukrutiše, ali ne obešćutiše, pa iako je na njegovu životnom putu zlo bilo svemoćno, ono mu ne oduze živu težnju i žudnju za nečim boljim. Sad mu je bilo dobro; tako dobro, te je to bilo prvi put, kako se u njemu uskolebala postojana vjera u uporitost i neumolnost zla. Neko vrijeme nakon što je bio namješten, njegov starješina, s njim očinski blag, dade mu povišicu plaće, a skoro zatim povjeri mu i samostalno vođenje pisarnice, jer on, posjednik i stari političar, nije za to imao ni raspoloživa vremena ni potrebne volje. Tako je Zvonko proživio godinu dana u radu: tiho, jednoliko, pokrajinski.

Početkom lanjskoga ljeta došla je kući na praznike Bakovićeva nećaka i štićenica, Stanka, sedamnaestgodišnja djevojčica, koja je učila u nekom talijanskom internatu. Bila je kći Bakovićeve jedine sestre i udovice, koja umrije od »španjolke« i ostavi Stanku bratu s molbom, da se za nju, siroče, stara. Baković, koji je neobično ljubio svoju sestru, nakon njene

smrti kao da svoju bezmjernu ljubav za pokojnicu prenese na Stanku, tanahnu, plavu djevojčicu. Volio ju je kao svoju rođenu djecu, čak i više posvećivao svoju pozornost njoj nego rođenim svojim kćerkama, jer se djevojčica još zarana očitovala kao stvorenje vrlo osjetljive i fine duše. Osim toga bila je čudno darovita, pronicava i umna, pa je — potjecala je od oca slikara — Baković smatrao sigurnim, da će mala biti umjetnica. Pri toj riječi »umjetnica« ni sam nije znao, u čemu će se zapravo očitovati njena nadarenost, ali zato nije ni časa u to posumnjao. Kad je navršila pučku školu — bilo joj je četrnaest godina — pošla je u Italiju, u neki internat sestarâ Klarisâ. Prva pisma, u kojima su, na način nevjerojatan za njenu dob, bili izneseni njezini putni i drugi dojmovi, samo su u Bakoviću potkrijepili njegovu pretpostavku i vjeru. A kad se nakon dvije godine povratila kući, njen je napredak u učenju glasovira, risanju i slikanju prosto zadivio sretnog ujaka. Ali uza sve to sjetne prirode, kakva je bila, mlada se djevojka uglavnom osjećala nujno osamljenom i turobnom. Radi svega ovoga možda je ujak još više zavoli...

Kad se lanjskog ljeta vrati na praznike, zatekla je novog perovođu dra Zvonka Klarića, svoga sadašnjeg muža. Tri dana nakon poznanstva s njim došla je ujaku plaho i zbunjeno. Zatim je, sasvim iznenada, uslijedila ispovijed prožeta grčevitim plačem i nestašnim trzajima histeričnog, ali nedužnog smijeha. Ta je kriza ustrašila i zbunila Bakovića. Na koncu je Stanka priznala stidljivo, da je zaljubljena u gospodina dra Klarića i da želi otputovati natrag u internat, jer da ne može »ovako«. Stric ju je umirio i kazao, da će o svemu razmisliti. Istog dana naveče mladi je perovođa zaprosio djevojku. Dr. Baković nije nikad poslije doznao, da li je to bilo nasumce ili po planu smišljeno. Tri mjeseca nakon toga, ravno pred godinu dana, vjenčahu se.

Sitne, isprekidane kapi kiše i jednolični šum stroja iz nutrine nevelikog parobroda, pri ovoj vožnji vrlo ozlovoljiše Zvonka; osim toga primicanje jeseni njegov je organizam primao uvijek teško, nelagodno. Možda su to bili prerani znaci i posljedice patnjâ iz najranijih dana mladosti. Tek kad pristadoše uz trogirsku obalu, on se nujno prisjeti, da je za čitave vožnje šutio, pa mu je odjednom bilo bezmjerno žao

Stanke, što je ona, sjećao se, par puta uzalud kušala započeti razgovor.

— Zlato moje, Stankice, jesi li umorna? — reče i pogladi je u isti mah po kosi, što se čudno i svijetlo laštila u jesenjem zraku, zasićenu jugovinom... Ona ga nato pogleda umiljato i zahvalno, pa se gotovo djetinjasto nasmiješi, smjerno mu uzme desnicu, pa mu dlan prinese k svojim ustima.

S obale, kojom su prolazili, vidjeli se sivi magleni obrisi otokâ i u daljini po koje bezbojno jedro. Zastrte oblacima u visini rojile se posljednje laste, a nad uzburkanom pučinom krještao je galeb. Ljeto je bilo izmaklo: na okolnim opustjelim vilama prozori su bili zastrti.

Na Zvonkovu osjetljivost i raspoloženje more je imalo čudesnu čarobničku moć. Ono ga je za vrelih srpanjskih dana opijalo nekom srećom, nasladom, punoćom, kao što bi ga snuždilo za pokasnih večeri, kad se pod njihovim malim čamcem sablasno crnila bezdana pučina. Dok bi za sunčeva podneva i kliktao na žalu i igrao se sa Stankom, kao malodobnom sestricom, što od nestašluka vriska i jojče — naveče je za vožnje čamcem volio sjedjeti i umovati osamljen na pramcu promatrajući crninu pučine, po kojoj je bezglasno klizao njihov čamac. Volio je to najviše za onih tamnih ljetnih večeri, kad zaduva vjetar, a oblaci skriju mjesec. Tad bi turoban pomišljao, kako je more slično zlu: beskonačno, tajanstveno, varljivo, — te potom i prema moru, kao i prema ljudima, treba biti šutljiv, nepovjerljiv i nikad obazriv.

Trogirska je obala bila pusta. Kiša je sad već padala u većim kapima, a jesenji, sutonski polumrak bivao sve gušći.

Obuzeti blagom jezom i onim dahom prolaznosti, kojima čovjeka kobno obdarivaju rani jesenji sutoni, išlo je oboje neko vrijeme šuteći, dok Stanka prva nije prekinula tišinu:

— Ovo nam je druga jesen, koju provodimo skupa — govorila je. — Zamisli tek druga! A koliko ih još ima! Koliko? Zvonko, vjeruj nikad nisam vjerovala, da postoji sreća. Da je ovakva sreća ostvariva na svijetu! Pisala sam jučer časnoj sestri Agati: »Imali ste pravo... Život je lijep, Bog sve može...« Je li, reci, ali reci, da je život lijep. — Ovijala se mlada osamnaestgodišnja žena, vita i plave kose, oko čvrsta Zvonkova tijela, dok su koračali uz staro trogirsko stubište,

kroz kojega se prozore naziralo prostranstvo pučine preko suprotna otoka.

Zvonko je kratko, s priličnom dosadom, odobravao sve, što je govorila, i milovao je po kosi, kako je to sad već radio više iz navike.

Kućedomaćin, dr. Baković, »barba«, otvori im vrata i dočeka ih uz veledušne i gromke riječi i pozdrave. Bio je veseo i neobično raspoložen, jer je Beba konačno potpuno ozdravila i sutra putuju sa »ladanja«.

— Dosta ga je i bilo: od svibnja do listopada! Boga mi, da se čovjek odmori! — smijao se grohotom, a kad su oni skinuli mokre ogrtače, odveo ih je u blagovaonicu, gdje je na okupu bilo već cijelo društvo. Svi ih pozdraviše veselo, s bučnim poklicima, a uskoro se pojavi i sama Beba, ozdravljenica, kojoj je u počast bilo priređeno ovo — kako im je ujak jutros na pozivu napisao — »oproštajno veče«. Blagovaonica je bila vrlo jednostavno namještena, i glavno pokućstvo bili su slamnati provizorni stolovi i stolice. Bila je to velika, prostrana dvorana, nekada u ovoj staroj palači konta Bakovića glavni salon, gdje se okupljali — negdje davno — trogirski i splitski aristokrati. Preostali dio pokućstva iz onoga doba: stari, teški komô ormari, po koja velika slika drugorazrednog majstora talijanske škole, bilo je sve spremljeno u »magazin«, po izričitoj Bebinoj želji, koja nije voljela ništa antikno. U toj blagovaonici skupilo se sad mnogo najraznolikijih gostiju, i društvo je bilo zbilja šareno: pored drugih, kasnih preostalih gostiju iz Splita bilo je nekoliko Bečana, dvije Poljakinje i mnogo domaćih, uglednijih članova trogirskih porodicâ.

Unišavši u blijesak svjetlosti, bučni žagor i društvo uglavnom nepoznatih, stranih lica, uduben u raspoloženje, koje ga je neprestano tištalo (Stanki ni to nije izmaklo), Zvonko se je jedva snašao. Tih i povučen, kao da je uvijek bio zabrinut nad samim sobom, on je još u doba svoje najranije mladosti bio protivan sličnim veselicama i intimnim priredbama. Ali za ljubav i volju Stanki, a ova opet za volju i ljubav ujaku, koga je nada sve voljela i cijenila, došli su, ali i ne sluteći, da će ovo »oproštajno veče« biti takovih razmjera. Jer istom kad ih odvedoše u drugu pokrajnu sobu, uvidješe, da je priredba bila neobična. To kao da još više Zvonka razjadi. Međutim Stanku,

on to opazi ili mu se tako učini, uvelike to obraduje, prosto oduševi. Sva je ustreptala: rukuje se, razgovara, šali, sve u tonu (misli Zvonko), kako su je valjda u internatu naučili. Ljepota joj sad blista na licu, što se zarumenilo od vriska, riječi i hihota. Čudno je razdragana. I neobično lijepa. Neka duboka svijetla radost zrači iz nje nevidljivo i stapa se s blagošću i ljepotom, te joj pridaje privlačnost i ljupkost mlade žene. Zvonku pritom nije izbjegao pogled nekoga pomorskog časnika, koji je nježno i uporito promatraše.

Sad se serviraju jela i pića. Zvonko ne jede. On prezire ove ispružene vratove, znojne i masne, što tako pohotno jedu. Mržnja i odvratnost za taj detalj, kod njega, neurastenika, prelazi na sve, što je sad oko njega veselo, razdragano. Zaželi se samoće, ali one iskonske pučinske samoće. Htio bi se odvesti lađom na pučinu, u jesenskoj noći, i veslati ... veslati ...

Iz misli ga je prenuo nježan, malko zabrinut Stankin glas:

— Zvonko, ti ne jedeš ...

Stanka mu nudi. Ona ga čitavu večer promatra, bdije nad njim, upravo kao zaljubljena licejka. Svoj njenoj radosti izvor je u njemu. Ali on to nije opazio. Ništa nije izbjeglo pažljivom promatraču, kakvim je sebe držao, ali ipak to nije opazio, nije se tome ni dosjetio. Nije opazio ona dva topla Stankina oka, nije ni pomislio, da je upravo on u ovoj staroj dvorani najmanje sam, jer da nikog jače i čvršće ne vežu nevidljivi, tanahni, ali snažni i neraskidljivi konci uz drugo biće, nego njega.

Nakon teških časova, u kojima protekoše ove zadnje godine njegova života, najednom kao da mu bi žao, što je pred njega stalo Dobro kao zanavijek usidrena lađa i ne će da se pomakne. I u njemu se toga časa zače borba (a kako za borbu treba da su najmanje dvojica), to je prvi Zvonko (skeptik iz sveučilišnih dana, pomalo mizantrop i nekada ogorčeni socijalist) rekao onome Drugom, sadašnjem, večerašnjem Zvonku: »Evo, to su ljudi, o kojima si ti sanjao! Zar nije zlo ovdje najveće, a ti si već počeo vjerovati u Dobro? Barem ti to nisi smio, ti, iza kojega stoji tako krvavo stečeno iskustvo, plaćeno odricanjima mladosti.«

U tom času Drugi je Zvonko poglèdao na Stanku i pobjedonosno odgovorio onom Prvom: »A ona? Stanka? Što kažeš na to, stari mizantrope? Zar je ona ikad u svom životu spo-

znala zlo? Evo, tu stoji to biće, koje je od rođenja pa do ovog časa sretno. Prosto ne zna, da ti, zlo, postojiš . . .«

Prvi se nije dao smesti i odgovorio je Drugom: »Još je mlada, pa možda ne pozna zlo. Ona još ni tebe ne pozna. Ti si je zaslijepio, zaveo. Nju kao i Anđelku. Siroticu Anđelku! Vidiš: zlo je svagdje i svakamo. Svaki je stvor njegov sijač. I živi i mrtvi donose zlo jednako. Oni, koji ga imaju, nanose ga onima, koji ga još ne poznaju. Svi su protiv njega nemoćnici, svi su njegovi robovi, a ono, Zlo, caruje . . .

Trebalo mu se osloboditi toga, smiriti se. Da bi zaboravio na sve ovo, što ga je mučilo, mislio je da je nabolje sredstvo razgovor, te je sasvim iznenada zapitao onoga pomorskog časnika, koji je sjedio do njega:

— Jeste li bili na Atlanskom oceanu? —

Zatim je opet ušutio, a kad je časnik nešto zgranuto rekao kao odgovor, Zvonko, utonuo u svojim mislima, nije ga ni čuo.

Nakon poduže stanke obratio se Bakoviću, koji je negdje u kutu sipao konvencionalne komplimente jednoj od onih dviju Poljakinja:

— Barba, ja i Stanka mogli bismo pomalo kući. Sutra treba na rad.

Kad je zazvao Stanku, nije ga ni čula: razgovarala se i oduševljavala sa dvije svoje prijateljice, vršnjakinje, kako će se do Splita voziti automobilom, što je upravo morao po njih doći.

Doista, poslije nekoliko časaka čuo se pred kućom pisak automobilske sirene i šum motora.

— Evo ga. To je naš! — povika Stanka i djevojke, koje su bile uz nju.

— Da, to je naš automobil — primijeti gospođica Laura de Arcindro, tanahna, visoka djevojka podrijetlom iz stare dalmatinske plemićke porodice, kojoj je otac konte Arturo, upropašten agrarnom reformom i dugovima svoga pokojnog oca, bio sad zastupnik neke inozemne firme automobila. Zbilja je to bio željeni automobil, jer nakon nekoliko časaka pojavio se šofer i javio, da je automobil spreman.

Jedan dio društva oprosti se s Bakovićevima i ostalima: Stanka, Zvonko, dvije Stankine prijateljice, gospođica de Arcindro i njen otac krenuše automobilom u Split.

Bilo je odmaklo pola noći, polumjesec je rastjerao oblake, raščistio nebo i obasjavao kaštelansko polje i zaljev. Automobil je jurio vrtoglavo i prolazio kroz Kaštela — u san utonule kuće. Stanka je ležala u Zvonkovu naručju i poluotvorenim očima slušala neke nerazumljive joj riječi, što ih je izgovarala gospođica Laura, neumorna u pripovijedanju i u tenisu. Ali je Stanka slabo čula: noseći u sebi raspoloženje te večeri, ona je razdragana milovala Zvonka i promatrala raskošnu ljepotu mora, obasjanog mjesečinom. I ona je treptala sva obasjana tom istom mjesečinom i unutarnjom svojom srećom. Bila je zadovoljna, tako mnogo i bezmjerno zadovoljna, te se je sama sebi bojala priznati, koliko je sretna. Osjećaj ljubavi i sreće, od koje je duša pupala, i tijelo je srećilo, te je naslonjena na Zvonka osjećala blaženstvo malko izmorenih udova. Imala je upravo toliko snage, da mu prstima zadržava pramenove kose, koji su na vjetru vijorili. Vožnja je bila vrtoglava, brza, strjelovita. »Kao da putujemo u smrt« — pomislila je Stanka s jezom, ali u isti mah i radosna, što se ova vilinska čarobna vožnja primiče kraju, nakon čega će ona ostati sama sa Zvonkom. Djevojke su pjevale nekakovu melodiju poput uspavanke, isprekidanu poskakivanjem i trešnjom automobila.

— Zvonko, Zvonko, — šaptala je Stanka razdragano — vjetar ti kosu nosi . . .

On je čvrsto stiskao njenu ruku, sad sav sretan, neizmjerno zahvalan njoj, ali neumoljiv, okrutan prema samom sebi . . . Tako je stiskao onu krhku ruku, predavao se vjetru, što se igrao njegovom kosom i Stankinom drugom rukom.

Onda su stali: stigli su u Split. Ulice su bile puste: dočekaše ih sijalice i plinski fenjeri, što su kao bokci stajali na tamnim kamenim uglovima usnulog grada. Napokon sami! Do stana su morali proći još mnogima vijugavim, polumračnim ulicama: stanovahu u onom najdrevnijem dijelu Splita, u stoljetnoj palači. Osama i noć šetahu gradom. Sretoše tek po kojega brbljavog, dobrodušnog pijanca i poneko usnulo pseto pred kućnim pragom.

Kad su bili na domaku svoje kuće, iznenadi ih odjednom tiha, prigušena svirka harmonike. Nevidljivi harmonikaš — jer svi su prozori okolnih kuća bili mračni — vabio je iz neke stare i trošne harmonike rastrzane, čudne, neskladne zvukove,

iz kojih se je čudno rađala neobična melodija, možda jedino njemu, ponoćnom sanjaru, znana i draga.

— Zvonko! Harmonika! Ali čuješ li? — potegnu ga Stanka nestašno za ruku.

Prenu se: — Da, harmonika! — Zatim reče više tjeskobno, nego ljutito: — Harmonika, a ljudi spavaju...

Kad su unišli u stan, dočekala ih je sparina i toplota zatvorenih odajâ. Stanka otvori prozore, mada se Zvonko tome opirao:

— Usnut ćemo slušajući harmoniku — reče. — I znaš, svucimo se u tmini, jer bi naš harmonikaš mogao primijetiti svijetlo — a bila bi zbilja šteta, da prekine svirku. Toliko volim tu harmoniku, tebe, ovu večer i sve... sve...

Dok je on okom trenuo, ona se je već bila svukla i sad je stajala bosih nogu, polunaga, u ružičasto čipkastoj košulji pred njim, dok je u odrazu blijedo-žutog mjesečevog polusvijetla njena plava kosa sjala kao zlato. Zvonko se svlačio tromo, zamišljeno. Naćuliv uši, on je pohlepno, požudno, kao bezumnik upijao zvukove harmonike, pa nije ni primijetio Stanku, kako je smjerno sjela na njegov krevet i milovala ga po kosi, kako je smjerno sjela na njegov krevet i milovala ga po kosi, kao malo prije u automobilu. Nešto je govorila teško i nježno, jer joj je strast gušila zvonkost riječi. Zvonko je šutio. On je uporno slušao one čudne zvukove harmonike i nije još bio ni primijetio Stanke, kako drhće i čeka, da je pogleda, pomiluje i uzme.

— Zvonko, tebe kao da je ta harmonika upravo opčarala. Ja ću zato tebi za inat zatvoriti prozore — šalila se, i činila se kao da prekorava. Prišla mu je još bliže. On ju je lagano, jedva odgurnuo. Stao je zapanjen kao da je htio uloviti posljednje zvukove, koji su nestajali, umirali. Trgao se onda najednom, kao lud (Stanka je sad već plašljivo pazila na svaku njegovu kretnju puna strepnje, očekivanja i strasti). On je sad šaptao Stanki na uho nagnut, kao da joj ispovijeda neku tajnu, za koju nitko drugi ne smije znati: — Čuješ li ovu harmoniku? Čuješ li ove zvukove? Čuješ li... Ti, Stanka, zacijelo nikad nisi učinila nekom zlo? Ti nisi nikoga na pr. stavila u tako bezizlazno stanje, da bi te morao p r o k l i n j a t i. Ni tebi nitko nije učinio zlo...

Dok je to govorio, gledao je Stanku razrogačenim očima, te je ona bila u neizvjesnom strahu.

— Ja sam, vidiš — nastavljao je — nanio mnogima zlo, i meni su drugi...

Bio je uzrujan kakova ga ona nije nikad vidjela u ovoj godini zajedničkog života. Mirila ga je i pozivala, da legnu. Slušajući njezin poziv Zvonko je mislio, kako ni ona ne može izbjeći zlu, sad kad je ono tako blizu, te ga i ona možda osjeća, te mu se bespomoćno otima, ali izbjeći ne može. Zato je mislio, da je i njemu nemoguće, da ne ispriča ovo, što će za nju možda biti najveće zlo, najstrašnije otkriće, najcrnja spoznaja:

— Stanka, kad sam bio siromašan đak, bilo je to, čini mi se, treće godine mojih sveučilišnih nauka, upravo ovako, svako veče pratila me u krevet gladna svirka jedne harmonike. I onda kao i sada harmonikaš je bio nevidljiv, neznan, bar za prvih dana. Oh, bio sam mu, Stanka, toliko neizmjerno zahvalan za te čudne melodije, za kojih sam, dok ih slušah, počinjao pisati stihove... Jednoga dana, slučajno, upoznao sam Martina, mladića iz susjedstva, moga nevidljivog harmonikaša. Sprijateljio sam se s njim i pohađao ga. Bio je sin učitelja, nekoga malog, sijedog, izgladnjelog čovječuljka, a majke nije ni poznavao. Imao je mnogo braće i jednu sestru... Anđelka se zvala... Bilo joj je šesnaest godina... Otac je odlazio iz kuće ujutro, a kako je škola bila daleko, u drugom kraju grada, dolazio je kući tek naveče. Martin je bio glazbenik kod gradske glazbe. Često sam išao k njemu, a kad ga ne bih zatekao kod kuće, ostajao sam s Anđelkom, plavom, bolesnom djevojčicom... I ona me je zavoljela... ona me je ljubila, Stanka!

— ? —

... Toliko me voljela, da je često sakrila objed svojoj maloj braći i donijela ga meni u moju sobu... Bijedno je bilo. Zlo je bilo... Ja sam tako dolazio k njoj, a ona k meni. Gotovo svaki dan, kad bih se vratio sa sveučilišta, našao bih svoju sobicu pomno uređenu, a na stolu je bio cvijet, cedulja s nekoliko riječi ili malo slatkog. Toliko me je ljubila... da je trpjela... da se gasila kao svjećica. Često je rekla: — Osjećam, kako u meni gori...

Ja sam to jedini znao. Žene su u susjedstvu zlorado govorile: — Sušica je to, gospodine. I mati joj je takva bila... Dvije godine proživio sam u toj božjoj ulici: mnogo se napatio,

a slabo učio. A za dugih večeri Martin je neumorno svirao svoju harmoniku, upravo kao ovaj ovdje do nas večeras... Kao ovaj ovdje... A u polutami Anđelka i ja sjedjeli smo skupa... Tako je prošlo mnogo večeri i zimskih i ljetnih... Anđelka je bila stalno bolesna, ali tog ljeta... ne, bilo je to na pragu jeseni, leže teže bolesna. A ja, Stanka? Ja sam je, pomisli, ostavio, ja sam od nje naprosto pobjegao. Dva dana nakon što je legla, pronašao sam u drugom dijelu grada isto tako malu sobicu, pobjegao sam kao nitkov... besramno noću... kao zločinac. Na sva njena pisma i poruke nisam ni odgovarao... Poslije četiri mjeseca umrla je, sirotica... Onog dana, Stanka, padao je snijeg, gusti snijeg padao je na zemlju, na ljude, na žive i mrtve... Oh, bilo mi je tako strašno... nesnosno...

— Koliko zla, Stanka! — koliko zla i nevolje —

Pogledao je, ali je nije razaznao: u sobi je bila gusta tmina, jer su oblaci bili zastrli mjesec.

Pridigao se onda tiho iz kreveta, užegao svijetlo. Zvuci harmonike bijahu utihnuli i vladala je panična tišina, kao poslije oluje.

Pri svijetlu, u kutu kreveta smotrio je Stanku, prestravljenu suznih očiju. Gledala ga je ustrašeno i nije kazala ni riječi. Učinilo mu se, kao da čeka, predana i plaha, na beznadnom pragu Zla, da mu prinese svoju prvu žrtvu.

Zvonko se tad nježno nagne nad nju, bezglasno je poljubi u čelo i u naručju prenese u krevet.

BEZ BOŽIĆA

Te godine nakon blagog, gotovo mlakog ljeta jesen je bila kišovita, a zima nikako da se približi. Već prvih dana prosinca ogrija sunce, i tako gotovo kroz sve dane, do Božića. Bijaše ugodno: čovjeku nije trebalo ni ogrtača, a kamoli da se peći lože! A iz obližnjih krajeva javljahu, da su već procvjetali bajami. Na moru su i božićni dani obično bez snijega: ne čuje se veselo cilinkanje praporacâ, niti se dječaci vuku u saonicama. Te su godine mogli težaci ići svakoga dana u polje; kao usred proljeća okopavahu vinograde, naticahu voće i spremahu zimnicu, iako su nagađali, da poslije takova blagog, nesparnog ljeta prave zime i ne će biti.

Kroz sve te dane i kum-Mate Dujmušić, iako je već bio tako star, da su ga katkada i noge izdale, odilažaše svakog jutra u polje, koje bijaše daleko od grada. Kum-Mate bi se ujutro rano, dok mu je sin s nevjestom i djecom spavao, krišom, tiho, odšuljao u konobu, zaularo bi u staji svoju magaricu, ogrnuo se zimskim ogrtačem, koji bi kasnije oko podne zbacio i zajahao put polja. Zahvaljivao je smjerno Bogu svakoga jutra, što su vremena ovako blaga, iako je Božić na vratima: jer je samo za ovako lijepih dana mogao zimi odlaziti u polje, koje bijaše daleko, a ceste i poljski putovi kaljavi i blatni. Bio je osim toga već star, sijed i oronuo, i nevjesta ga nije puštala svakim, kojim mu drago vremenom u polje: — Što će vam polje, oče, — govorila je mlada žena — na njemu ste od rođenja, pa će vam biti i dodijalo... Ali on nije slušao nikoga: ujutro bi se odšuljao na vrhovima prstiju, a njegovi su znali, da je u polju, kad u staji ne bi zatekli Malu, a pored toga vani sjaji sunce, kao da je konac ožujka. Trebalo je još pet dana do Božića, a vremena su sve jednako proljetno lijepa i sunčana. Kum-Mate je bio presretan, a djeca, njegova unučad, žalostili se svakim danom više, što se primicaše Božić.

Tri dana pred velikom svetkovinom reče djed jedne večeri svome najstarijem, devetgodišnjem unuku:

— Tonko, sutra ujutro porani; idemo u gaj po bor. Dječak osta gotovo ravnodušan, šutljiv, a mjesto njega odvrati djedu mlađa unuka:

— Što će nam, djede, bor i Božić, kad nema ni snijega. Sunce je, pa se neka djeca i kupaju... kao da je ljeto. — U glasu joj drhtaše tuga.

— Bog, djeco, hoće ovako. Sutra, Tonko, idemo posjeći bor, da se znade, da je Božić.

I sutra rano, još prije svitanja, kum-Mate i unuk uđoše u staju, da zaulare i osamare magaricu. Kad je drugih dana ulazio u to doba u staju, magarica je već budna griskala slamu. Tako je bilo, otkad je pamti, a to je bilo davno; onda na kum-Matinoj glavi ne bijaše ni jedne sijede vlasi. Jutros u polumraku, on nikako da spazi životinju, dok je unuk ne ugleda u kutu staje: klečala je i nemirno strigla velikim, crnim ušima. Djed joj priđe i uhvati je blago za glavu, da bi se lakše podigla:

— Mala... na... Malaa... aaa... na...

Osta nepokretna, tek jače zastriže onim svojim velikim ušima i pogleda ga krupnim, crnim razumnim očima, pa katkad zijevne poput živog, još nerasanjenog čeljadeta.

— Htjela bi još spavati... — nasmiješi se Tonko zabrinutom djedu. — Zna, djede, da je Božić blizu...

Djed ne odgovori, nego rastvori širom kapke prozora: stajom se razlije živo, danje svijetlo. Onda uze kožan ular, nadovezan dugim užetom i zaulari magaricu. Kum-Mate je oštro drmne i potegnu:

— Malaaa... na... čuš... na... Mala... Malaaa...

Istom, kad je Tonko iz sve snage podupre straga, životinja uz jak trzaj poskoči i učvrsti se na nogama.

Kum-Mate je potapša blago:

— Već sam se bio prestrašio... — reče. Na čelu mu blistale o danjem svijetlu dvije krupne graške znoja. Uze onda samar i osamari je.

— Danas je ne ćemo jahati — reče, kad krenuše.

Magaricu je ispočetka vodio Tonko na ularu, a djed je za njim polako, zamišljen pridolazio.

Kad iziđoše iz grada i s druma siđoše na uzan poljski put, orumeniše ih prve blijede zrake jutarnjega zimskog sunca.

Trave, masline i vinogradi, sve je bilo orošeno: svježe jutro. Gaj s borićima i jelkama nalazio se iza njihova vinograda, podno brijega, te je trebalo još dva dobra sata hoda.

Žurili se i šutjeli, a tek bi pokatkad Tonko nešto zapitao, i djed bi odgovorio, ali kratko.

— Kad se ide u polje, ne govori se! A kad se vraćaš, govori! Upamti to! — učio ga djed.

Kad stigoše, sunce je već lijepo sjalo. Gaj je bio prilično velik, ali rijedak, i drveta su bila mlada i krhka. (»Kao djeca« — često je pomislio kum-Mate prolazeći onuda. — »Kao zakržljala djeca« — nadoda on sad.) Privezaše magaricu za odeblji panj: hroptala je, a znojna joj se crna dlaka sjajila na jutarnjem suncu i pušile nozdrve. Djed joj skide samar i pokrije ju s dvije vreće, koje su stajale ispod samara, da bi je manje žuljalo. Pritom je pomilova po njuški i blago potegnu za grivu. Uze sjekiru i uputiše se u šumicu.

— Izabiraj — reče on unuku. — Za tebe je bor: djeca se jelki vesele i Božiću raduju. Mi stari manje, iako Bog zna, hoćemo li ga slaviti do godine. Izaberi...

— Ovaj?

— Ne... Malen je i grbav... — I Tonko gleda neodlučan. Sjeća se, da je lani vidio na jednoj božićnoj razglednici lijep tamno zelen bor stasit, pravilno raspoređenih grana, a vrh mu tanahan, šiljast strši put zvjezdanog neba, na kojem su zlatna slova sa slikama, a anđeli pjevaju s trubama.

— Hoćemo li onaj? — prenu ga djedov glas.

— Ne... taj nije.. još ćemo tražiti.

— Dobro — odgovara djed veseo, što unuk traži tako radoznalo djetinjskom upornošću.

— Evo, ovaj! — reče i najednom odlučno potrči prema lijepom, ponosno uzvitom boriću.

— Odveć je visok — reče djed. — Ali, ako je tebi drag...

— Tako, djede, treba da bude... Tako... — i prisjeća se u mašti one šarene božićne razglednice. — Treba, djede, visoko do neba: Božić je...

— Dobro, dakle ovaj — popusti djed i pogledav stas mladoga bora izvuče iz torbe malu, ali oštru sjekiru, a imao je sa sobom i kosir. Promjeri mjesto, koje bijaše glatko, bez čvorova, glatko kao koža na dlanu, i udari koliko mu, starcu,

snaga dopuštala. Još jednom! Pri trećem, četvrtom udarcu istom za iskru zanjiha se vrh bora. Srh jeze, skore smrti, kao da je prostrujao stabljikom, od korijena do vrha, od krošnje do krhkih, lisnatih grančica. Djed je udarao. Bilo mu je žao stabla, žao života, ali je kraj njega Tonko veselo mahao rukama:

— Jače! Jače udri, djede, Božić je... Božić...

Djed je svukao bluzu, zasukao rukave od košulje i potan udarao čas sjekirom, čas kosirom. Kad je već duboko u drvo zasjekao, malko otpočinu. Zatim je opet udarao i što se više primicao koncu, sve je žešće sjekao.

— Bježʼ! — povika slavodobitno, obrisavši rukavom znoj; istom rukom turi šešir na zatiljak, te pogled u vrh bora. Zamahnu još jednom iz posljednjih snaga. I još jednom... Sad se već pri prvom udarcu drvo zanjiha, i Tonko ču prasak: u širokom luku pade bor šumno na jednu obližnju jelku i osta prislonjen na njoj svom težinom: kao bolnik poduprt na zdrava čovjeka. Kad Tonko privede Malu, iz njenih se nozdrva pušila para, disala je ubrzano, a od časa do časa hroptala. Djed joj pogleda u oči duboko, zabrinuto: — Što ti je? — kao da je pitao, ali kimnuvši glavom, tek reče: — Ova beštija nije zdrava...

Natovariše jelu teškom mukom i krenuše kući. Putem je magarica postajkivala i zijevala.

Tog istog dana u predvečerje, uoči samog Badnjeg dana, dok je kum-Mate u konobi pretakao vino iz bačvice, iz koje se pilo samo u blagdanske dane, čuo je iz staje muklo stenjanje. Kad je ušao u polumračnu staju, zatekao je magaricu, gdje leži kao jutros. Disala je teško, ali ubrzano uz prigušen hropac i strigla ušima. Iako je od prvoga časa sumnjao, da bi mogla biti bolesna, jer to nikad dosada nije bila, kao ni on sam, sad je bio uvjeren, da je Maloj zlo. Prenerazi ga do ogorčenja pomisao, da bi je mogao izgubiti. Zar ga nije već sudbina time dosta kaznila, što je morao prodati Zekana s kolima, i novi žrvanj, i dio maslinika — sve za sinovlje dugove, dok su mu vjerovnici prijetili, da mu odnesu i prvi kat stare djedovske kuće? Zar to nije bilo dosta? Što je kome ovo božje stvorenje skrivilo?

— Malaaa... Malaaa — milovao ju je on uhvativši je za nemirne uši.

Vidjelo se, da je životinja morala užasno trpjeti. Kum-Mate pozva sina: ovaj slegne ramenima.

— Ostani ti ovdje. Idem po veterinara — reče mu odlučno otac.

Tek kasno pod noć on se vrati s veterinarom: starim, visokim, bradatim čovjekom. Ovaj letimično pogleda životinju, rasvijetljenu blijedom svjetlošću fenjera, i stade je nemilosrdno pipati svojim krupnim rukama, koje se činile još veće u onim crnim kožnim rukavicama.

— Zlo je, kume Mato! Zlo! Našoj... Mandi (»Maloj«! — ispravi ga kum-Mate uvrijeđeno) našoj Maloj, kako vam drago, suđeno je ići Bogu na istinu... Još joj malo treba... — nasmija se veterinar, koji je bio poznat kao šaljivdžija.

— Ali, šjor doktore, ne bi li se... kako...

— Ništa se ne može, moj kum-Mate! Pogledajte vi ovdje (on otkri palcem i kažiprstom magaričino zubalo). Pogledajte... eto vidite... ovdje! Evo, što se ono kaže: Znanost je nemoćna... Da ja njoj mogu pomoći, onda bi meni i vama liječnici pomogli, da još pedesetak proživimo...

— Onda... velite, da je stara... — istom sad sinu kum-Mati.

— Stara... stara... — potvrdi bezdušno veterinar, kojemu se žurilo. — Ostarjela ona, kao i mi, kao i kuće... kao sve, moj kum-Mate. Tako vam je to! Zbogom!

— Ali, gospodin doktore, ne bi li se ipak... kako...

— Zbogom, kum-Mate! — mahnu rukom veterinar na odlasku.

— Zbogom! — odzdravi mu tužno zgranut kum-Mate, utonuo u beznadnost veterinarove izjave. I sjede u staji kraj Male, utučen.

Dođoše i drugi težaci, njegovi susjedi, neki od njih vršnjaci mu i drugovi iz djetinjstva: u staji su svi govorili tiho, obrazrivo, kao da su blizu čovjeka samrtnika.

— Kum-Mate, poslušaj ti mene, — šaputao mu je tajanstveno stari, ćelavi seljak, ogrnut dugim ogrtačem, s lulicom u ruci i zabačene kape na zatiljak. — Kum-Mate, poslušaj ti mene... Liječnici iz grada ne znaju ni ljude liječiti, a za životinje im je još manje stalo... Nego u Mravincima, zapravo

ispod Klisa ima jedan: Ćoro ga zovu... Nema živine, koju taj nije izliječio. Trebalo bi sad njega zvati... dok nije kasno.

— A da sada pođemo — odgovori veselo kum-Mate, oživio, obradovan.

— To bi najbolje i bilo. Ja ću ti dati moja kola...

— A ti ćeš me pratiti, a ako ne ćeš, onda ću sam — reče odlučno sinu, s kojim se inače nije u svemu slagao.

— Ali Božić je, oče... Ne mogu zbog djece...

Stari je bio tvrdoglav:

— Onda ću sam... — reče.

Ipak ga je sin pratio, i krenuše poslije ponoći na kolima, s natovarenom životinjom, put Mravinaca. Vožnja je bila duga, beskonačna, jer su putovi bili strmi i nepoznati ocu i sinu. Kad stigoše u selo, raspitivahu za Ćorovu kuću, koja je bila još gore, u planini, ali se do nje moglo doći i kolima. Bila je to velika, kamena kuća: ponad sela stajala je samotna u kršu i divljini pusta kraja. Jutarnje sunce već je bilo visoko, kad stadoše kola pred vratima Ćora. Sin pokuca, a stari ostade u kolima.

— Tko je božji?

— Prijatelji, domaći iz grada...

I nakon par časaka teška se drvena vrata otvoriše i pojavi se onizak, mršav čovjek sitnih razrokih očiju, po čemu su ga, valjda, i prozvali Ćoro, prisjeti se kum-Matin sin, dok ga promatraše ispitnim pogledom.

— Koja sreća, ljudi?...

— Nesreća... — javi se kum-Mate, koji je već sišao s kola, malko bodriji, jer mu je neobična, nakazna prilika ovog čovjeka ulijevala povjerenje u njegovu glasovitu, čudotvornu vještinu.

— Dakle i kod vas u gradu znaju za mene. Uđite! — govorio je sad očevidno obradovan, a onda istog časa pristupi kolima, i kao da je već bio dobro upućen u svrhu njihova dolaska, skide pokrivače i vreće s nemoćne životinje, koja je dremusala, te nije gotovo ni pokazivala znakova života.

— Pa zašto, ljudi, danas na Badnji dan?

— Smrt ne čeka — odgovori kum-Mate.

— Smrt ne čeka! — ponovi tmurno za njim Ćoro.

Zatim njih trojica odnesoše magaricu u kućerak, u kome se je nalazila staja, prostrana i uređena, a u njoj je bio jedan konj i neka mršava krava vezane noge.

Ćoro stane pažljivo pregledavati Malu. Kod toga je cijelo vrijeme šutio, kimao glavom i u par mahova promrmljao neke nerazumljive riječi. Zatim odredi, da se životinja podigne, pa je odjednom udari nogom u trbuh i gotovo istodobno potegne za rep. Mala bolno zareve i trže se.

— Dobro... — reče odahnuvši Ćoro znalački. — Sad treba da se odmori, a onda ćemo joj pod sumrak pustiti krv. Preživjet će još ovaj i još četiri Božića, a onda će crknuti: stara je i napaćena.

— Kao svi mi stari... — reče kum-Mate obradovan.

— Kao svi mi stari — ponovi opet Ćoro sumorno, iako se po nepravilnim crtama njegova bezizraznog lica nije moglo ustvrditi, koja mu je dob.

Zatim ih uputi u krčmu, koja je bila najbliža njegovoj kući, a sam ostade šutljiv, mračan.

— Čudnovato čeljade... — reče otac sinu. Ali ovaj je šutio ozlovoljen, što će dugo čekati, a Badnji je dan.

Kad se već smračilo, oni se opet vratiše iz sela Ćorovoj kući.

Ovaj je već bio u staji kraj magarice.

Mala je imala zavezane oči, a drhtala je kao prut na vodi, dok joj je disanje bilo nemirno i ubrzano. Ćoro onda izvuče iz džepa dugu, šiljastu iglu kao svrdlo: vidjevši je protrnu kum-Mate, ali ne progovori ni riječi, bojeći se, da bi mogao spriječiti ozdravljenje. Ćoro protrlja iglu nekim suhim travama, a onda je zamoči u bocu mlijeka, pa je zatim stavi na vatru. Istom kad se igla dobro užarila, prinese je Maloj: zatim joj protrlja rakijom donji dio prsiju i na isto mjesto oštro zabije iglu. Mala se trgnu, odskoči cijelim tijelom i bolno zareva, al vezana, sputana pade pred noge kum-Mata, koji je ražalošćen nestrpljivo čekao, da se ovo mučenje svrši. Iz ubodenog mjesta šiknu tanak mlaz krvi...

— Sada treba da miruje par sati, a onda idite kući, da božićujete... — reče Ćoro. — Sutra će ona biti već zdrava.

Pošto su nagradili Ćora za »trud«, krenuše istom prije svanuća, jer je otac mislio, kako je bolje, da se Mala što više

odmara. Ali sad su žurili, da bi bar za podne stigli kući. Bio je Božić. Sin je bio gnjevan i slabo je odvraćao na očeve riječi: gonio je odmorene i nahranjene konje, koji su grabili te su kola jurila, jer je i put vodio niz brdo.

Jutro ih zateče na raskrižju cesta, nedaleko od grada: tu se nalazila velika česma i pojilište. Stadoše, da napoje konje. Jutro je bilo svježe, ali sunčano: jutro blagog Božića na moru. Duvalo je nešto hladna vjetra s planine, ali nije bilo studeno.

Dok su kola stajala, kum-Mate otkrije pokrivač, pod kojim je u kolima ležala magarica.

— Mala!... Malaaa... hajde Malaaa... — zovnu.

Ali se ona ne maknu.

Pristupi sin:

— Malaaa! — prodrma je surovo, ljutit, jer mu se žurilo.

— Krepala je... — reče onda neodlučno pogledavši sažalno u oca.

— Krepala? — izusti ovaj zgranut: otegnu mu se lice, dok je razrogačenim očima buljio kao bezuman od nenadnog očaja čas u sina, a čas u kola. — Krepala?

— Prokleti Ćoro! On ju je ubio! — reče sin.

— On i nitko drugi! — ponovi otac gotovo drhtavim glasom. — On, pas, ćoravu mu... — Gnjevan stade psovati. Obilazio je oko kola i drmao crknutu životinju: — Mala! Mala, ja sam te ubio...

— Idimo, oče! Što ćete... sudbina. Idimo, da stignemo kući za objed. Zaboravili ste, da je Božić danas — govorio sin nestrpljivo.

— Kažem ti, da mi nije stalo ni do Božića, ni do čega: razumiješ li? — Mala!... Ja sam kriv! Mala!

Kad se već ukrca u kola i kad krenuše kasom, otac najednom potegnu sina za ruke i zauzda konje.

— Stoj! Okreni! Okreni, natrag u polje! Hoću, da je tamo zakopam, jer je to zaslužila, dobra moja beštija... Okreni!

— Oče, kasno je... A onda... možemo kožu prodati...

— Okreni! — prodere se sad još jače stari, da su mu nabreknule vratne žile. — Okreni! Samo vam veselja treba... I kožu bi prodali... Okreni! Goni u polje!

Posluša ga sin bez riječi. Ljutit, šibao je konje, dok ne stigoše do šumice, u kojoj je kum-Mate prekjučer bor otsjekao.

Iskopaše jamu: ispočetka kopao je i dubao sam kum-Mate, a tek kasnije, malko udobrovoljen, stade dupsti i sin. Kopali su cijelo vrijeme šuteći i isto tako ukopaše Malu: zamišljeni i nijemi.

Kad su bacili i posljednji grumen zemlje, kum-Mate sjede na panj, koji je posjekao prije dva dana. Šutio je.

— Idimo, oče, — nukao ga je sin nestrpljivo. Zakasnit ćemo na objed... Božić je...

Kum-Mate je sjedio i šutio: bio je duboko zamišljen, rastužen.

A onda progovori drhtavim, gotovo plačnim glasom, dok je spuštene glave zurio u iskopano tlo pred sobom:

— Nema, sinko, za mene ništa... Nema ni Božića, ni veselja... nego, evo, ovako još samo malo crne zemlje...

I ostade sjediti, nepomičan.

GOSPOĐICA SILVIJA

Točno u pet sati poslije podne pokucala je na vrata trgovca gospodina Marina Petričevića nova učiteljica glasovira, kontesa gospođica Silvija.

Služavka ju je uvela u sobu za primanje, gdje se nalazio glasovir. Kad je ostala sama u raskošno, ali neukusno namještenoj sobi, ona se ogleda oko sebe i omjeri malko prezrivim pogledom dva portraita na zidu i zatim sjedne na stolicu, jer je bila umorna.

Čekala je bespomoćno i predano: nemoćna, da u tom času bilo što pomisli.

Prošli porodični događaji, brige i napori posljednjih dana umorili su gospođicu Silviju. Nenaviknuta na takav život, da sama zarađuje svakidašnji kruh, iako joj je bilo prošlo trideset godina, osjećala se je svakim danom slabija, nemoćnija — u strepnji pred neizvjesnošću, koja joj do današnjeg dana bijaše stran i neznan osjećaj. Potomak jedne od onih starih dalmatinskih porodicâ, na kojih palačama stajaše kameni grb — kontesa gospođica Silvija Marini našla se jednoga dana u vrlo neobičnim prilikama. Još do prvih godina iza rata njen otac conte Silvio bijaše u Trogiru vrlo imućan i ugledan, ali preostali obiteljski dugovi, agrarna reforma i njegova težnja za onom njemu svojstvenom grandezzom pogoršaše imovinsko stanje. Kad je conte umrô (rak u grlu: a bijaše mu šezdeseta), gospođica Silvija i mati mogle su ostati u porodičnom kaštelu, zahvaljujući samo dobrodušnosti vjerovnikâ, nekadašnjih njihovih pokornih kolonâ, i poznatosti njihove porodice, koja bijaše jedna od najstarijih u srednjoj Dalmaciji. Jedini sin Giulio, pomorski kapetan, osjećajući se Talijanom (stari je conte bio Hrvat, pristalica negdašnje t. zv. Naprednjačke stranke), otputovao je u Italiju, a odatle u Ameriku, gdje mu se zameo trag. Neki su pričali, da je poginuo. Raspusan i nemiran u krvi i nagonu on je od svojih najranijih dana sijao razdor i osvadu u familiji Marinijevih. Sa sestrom i s majkom — dobrom

pobožnom ženom, nekoć dojkinjom, zatim služavkom kod conte Silvijina oca — sa tim dvjema ženama Giulio se nije nikako slagao. Ali stara ga je Marini uza sve poroke neobično nježno voljela: Giuliov bijeg, njegov misteriozni nestanak prouzrokovaše joj smrt.

Tri dana poslije majčine smrti starodrevna je Marinijeva palača bila prodana na dražbi, a gospođica je Silvija morala na ime tražbina potpisati nekoliko mjenicâ.

Zatim je otputovala u Split. Još mlada u bečkom internatu svršila je Konservatorij i bila osposobljena za učiteljicu glasovira, te je sad mogla odbiti pomoć i gostoprimstvo svojih splitskih rođaka. Teška srca odluči biti učiteljica glasovira.

Već petnaest dana ona je sad vršila to svoje zvanje mučno i teško prošavši kroz niz patnja i razočaranja. Sve dosad borba za život ostade joj nepoznata.

Sjedeći sad u toj stranoj, hladnoj sobi za primanje bila je sretno blažena, što časovi vrtoglavo prolaze, a da se nitko živ nije pojavio. Zavjese su na visokim prozorima bile spuštene i sve je bilo pretjerano raskošno, neukusno, skorojevićki, — ali svemu se tome nije ni najmanje čudila, nego je naprotiv bila duboko uvjerena, da tako u ovakovoj kući mora biti, i ona je još jednom sve te raznobojno išarane i neukusnim portraitima ukrašene zidove omjerila prezrivim pogledom i pritom se jetko, gotovo gorko nasmiješila.

U taj čas je netko pokucao na vrata: bio je kućedomaćin Marin Petričević. Osjetno zbunjen ugledavši taj ljupki ženski lik, zastao je smeten, stiskajući kvaku vratâ u svojim rukama, i tako unišao u sobu. Sjetivši se istog časa, da se nije ni naklonio, on, koji je isticao, da sa ženama treba biti kavalir, započe: — Ako se ne varam, imam čast upoznati gospođicu kontesinu (on je rekao »kontešinu«) Silviju de Marini, n a š u (pri ovoj riječi gospođica se Silvija vidljivo trgla) novu učiteljicu glasovira. Dakle, ja vam se klanjam! Zdravi bili! Žao mi je, da gospođicu kontesu nije dočekala i moja žena. Ali, vidite, ona vam je u poslu. Ona je vani! Da, nažalost, moja vam je žena uvijek u poslu... (Dok je izgovarao riječi, koje su se odnosile na njegovu suprugu, Petričević je netremice zurio u gospođicu Silviju, razrogačenim očima, pogledom, koji je molio smilovanje.) Da, gospođice, takove su vam žene!

Dakle, molim vas, oprostite joj, što vas nije dočekala! I ne samo to! Molim vas, da mi oprostite, što Mira, moja Mira ne može danas primiti poduku iz glasovira, jer je teško bolesna. Da, kći je bolesna, a njena mati, moja žena, ide van. Dakle, vidite, gospođice, kako je, kako se kaže, elastičan i taj pojam materinstva...

— Ali, gospodine Petričeviću, molim vas, — kušala je bezuspješno gospođica Silvija, da ga prekine, jer joj bijaše neugodno slušati obiteljske intimnosti ovog stranog gotovo nepoznatog, čovjeka. — Ja ću doći, kad god želite... Samo neka mala ozdravi, to je glavno. Čuvajte je! Ako se ne varam, njoj je četrnaest godina, dakle to su kritične godine.

Kad je završila, ustade, da se oprosti. Ali je gospodin Petričević stajao ispriječen, nepomično pred njom, zurivši u njeno lijepo, pravilno žensko lice, ne progovorivši ni riječi. Samo je gledao, uporito gledao u ljupke crte lica te nepoznate ženske, i istom, kad je ona energično krenula prema vratima, gospodin Petričević kao da je zalomio rukama (ili se to gospođici Silviji pričinilo), te se činilo, kao da će joj zapriječiti izlaz. Ali to bi samo za čas, i on odskoči smeteno, uz naklon glave:

— Gospodično, — reče — ako bih bio slobodan, molio bih vas, da biste pošli sa mnom i s mojom gospođom u petak na koncert kvarteta.

— Mogu — reče Silvija neodlučno, ali ipak tako, da nije razabrao onaj izraz čuđenja i uvriježenosti, koji se pojavio na njezinu licu.

Tako se rastadoše.

Kontesa gospođica Silvija sa svojih već prošlih trideset godina nije bila jedna od onih postarijih djevojakâ-usidjelicâ, kojoj dani protječu mirno, nesmetano nepomućenim tokom provincijskog života. Osamljena u svom ponosu, koji nije bio lišen tradicije i nekog aristokratizma, još je od svog nemirnog djetinjstva gojila u sebi osjećaj nadmoćnosti prema svima svojim vršnjakinjama, što joj je s vremenom prešlo u čudan prezir i nesmiljenu mržnju. Pored drugih imala je jednu strast, tako rijetku kod djevojakâ, osobito kod onih, koje pripadahu sličnim porodicama: čitanje. Rano, vrlo rano (jer sve je bilo prerano u njenom životu) ona se dočepala knjige, i nije pro-

tekao dan, a da nije prosjedila par sati zadubena u lektiru najraznolikijih knjigâ. Odatle nesumnjivo potjecaše njena egzaltiranost, ali i ona neka samosvijest (koja je u nuancama prelazila u umišljenost) — i odvodila je u onu kobnu osamu, satkanu od najbezumnijih snova, u kojoj prohujaše njena mlada proljeća. Životni joj san prve mladosti bijaše učiti medicinu, ali to joj porodične okolnosti i shvaćanja ne dopustiše. Pomirivši se stoički sa spoznajom, da je zlo svemoćno i svagdje, ona se vratila iz Beča u Trogir čudno rezignirana: pomirena s onom sudbinom, koja je za nju bila najcrnja kob, najgora maćeha. Lijepa i ugledna, u onoj strahotnoj trogirskoj samoći, kojoj se potpuno predala, ona je stalno, nepomirljivo izbjegavala ljude. Znala je: sve, što dolazi od njih, donosi zlo i bol. Bojala se patnje i strepila pred boli, pa se privoljela carstvu odricanja, strahotnih samoća, — utočištu nedohvatnom zlu. Najgore je klevete nisu mimoišle, ali znala je: to je samo zlo, što se bori, hrva i propinje, da prodre k njoj, da je uhvati, svlada, svine i onda ponese svojim virovitim tijekom u bezdani vrtlog. Zato je bila strpljiva, ali ne i ravnodušna. Ono, što se nije usudila ni mišlju oskvrnuti, kleveta je gazila riječju bezobzirno, prostački. I patila je radi toga svetogrđa. Kao bičevi šibali su je, mučili usijani jezici klevetnicâ, zavidnih vršnjakinja, mladih pučankâ. A klevetnice su pripovijedale: o njenoj ljubavi u Beču s nekim švedskim slikarom Nielsenom s kojim se je bila upoznala jednog ljeta u Trogiru... O ljubavi bezumnoj, grješnoj i strašnoj. S njim da je rodila, a on ju onda napustio, odnijevši bezumnik i dijete. I sva su ta pripovijedanja bila ukoprenjena tajnom.

I kad se onog žalosnog ljeta pred nekoliko godina vratila iz Beča u Trogir, u njenom životu zbi se veliko, kobno preobraženje... Skamenjena bol i prkos, što se istodobno turobno ocrtavaše na njenom skladnom lijepom licu (bilo joj je tada dvadeset godina) odavali su ono zatišje poslije velikih, mučnih kriza, koje lome dušu ljudsku. I od tog fatalnog ljeta svi su njeni dani protjecali tiho, jednolično u mrtvom, starodrevnom gradiću kraj mora, dok joj porodični slom ne zada više novih briga i smetnja no boli: kao skamenjena od daleke patnje prolazila je sada kroz život noseći oholi prezir. Nenaviknuta tegobnom materijalnom stanju, u kom se nalazila za posljednjih nekoliko mjeseci punih odricanja od zemaljskih

svakidašnjih potreba, u kojima dosad ona nikad ne oskudijevaše — i tome se pomalo priviknu: samo što je njeno preziranje života postalo sad veće, a njeno uvjerenje o svemoćnosti zla u životu ljudi nepokolebivo i čvrsto.

*

Vrativši se te večeri kući od Petričićevih zatekla je staru služavku Martu već u poslu oko pripremanja večere. Ta stara žena bila je drugarica njene pokojne mame, kad je ova, kao mlada djevojka, živjela u Splitu, prije nego je otišla služiti u Trogir k Marinijevima, gdje ju je konte Silvio — kao svi Marinijevi teški razvratnik — zaveo, a onda zavolio, odnosno oženio se s njom. Marta je Silviji vodila kućanstvo — dvije sobe i kuhinju u potkrovlju jedne splitske novogradnje podno Marjana — i bila joj je u mnogočem kao mati. Gospođica je Silvija slušala njene duge i beskonačne razgovore i pripovijedanja o ljudima, koje nije poznavala, i o stvarima, koje je nisu zanimale, — uvijek škrta u riječi (takova bijaše nekad i s pokojnom mamom; to je staru Marini jako boljelo), nepovjerljiva, sumorna, ali uza sve to blaga i strpljiva. O svakoj porodici svake njezine učenice stara je Marta znala mnogo i najbeznačajnijih potankosti — kao stara služavka, koja je u gradu za svog života služila u nekoliko različitih porodicâ.

Tako je stara služavka pripovijedala, govorila neumorno, a gospođica je Silvija slušala i zamišljeno gledala. Katkad bi, prenuvši se, kimnula glavom, pa bi dobroćudno pogledala navorano Martino lice i one sijede, ali pomno dotjerane vlasi. Bilo joj je preko šezdeset godina, ali bijaše još u snazi: ustajaše u pet sati i odilažaše u crkvu, a u sedam sati već je donosila gospođici bijelu kavu. Bila je vesela, razgovorljive naravi: kad bi se gospođica Silvija vratila umorna s posla, očekivalo ju je uvijek ono isto, malko dosadno, radoznalo ali blago i umolno pitanje: — Kontesino, kod koga ste danas bili? Jeste li umorni? — Za kišnih dana izuvaše joj blatne čizme, brisaše joj vlažni šešir nježno, pomno, majčinskom rukom.

Te večeri (bila je vjetrovita, splitska jesenja večer, kad je more nemirno, a zgusnuta jugovina lebdi ponad krovovâ i jarbolâ) — te večeri je opet Marta zapitkivala i zatim dugo

pripovijedala o Petričevićevima, o njihovu usponu i iznenadnom, sumnjivom obogaćenju:

— Petričevići! A, znam ih ja, kontesino! Dugo bi vam morala pričati, kako su se oni obogatili. Ja se sjećam, kad je Marinov otac došao u Split iz Zagore, kao torbar... Onda je imao butegin na zavoju Križeve ulice... A danas? Marin je jedan od najbogatijih trgovaca u Dalmaciji. Jeste li im samo vidjeli, kakvo je njihovo pokućtvo? On je istina dobar i pošten, ali velik čudak. Kažu, da je bio i lud, a bio je u sanatoriju za živce, u Švicarskoj. I nesretan je u ženi... Ona je živi živcati vrag.

Kad je Marta vidjela, da je gospodarica radoznalo sluša, uzradova se, jer joj to ne bješe navada, pa se onda prigne k njoj i šapne joj na uho: — Znate, jedna od onih... modernih... današnjih...

Kod tih posljednjih riječi gospođica se Silvija trgnu i onda uozbilji.

Potuži se na glavobolju i zaželi večeru.

*

Utanačenog petka gospođica je Silvija prisustvovala koncertu Gudalačkog kvarteta. Marin Petričević bio je odjeven u crno odijelo, besprijekorno. Ponešto blijed u licu, kao i kod prvog susreta, držao se je zbunjeno izgovarajući riječi šaptavim, uzdrhtalim glasom. Te večeri, upravo kao tri dana prije onim isprekidanim, umolnim glasom molio je gospođicu Silviju, da mu oprosti, što nije došla i njegova gospođa supruga. Ali laka nazeba i pripreme za sutrašnji veliki elitni ples spriječile su je, i tako joj oduzele ovaj umjetnički užitak.

— Gospođa voli glazbu? — primijetila je suho, ali jetko i ironično gospođica Silvija, toliko da nešto rekne i prekine neugodnu stanku, koja je nastala iza prvih Petričevićevih riječi.

— Da. To jest... točnije, ne. Ona voli glazbu, bar tako veli, ali ne svira niti je ikad svirala. No ja volim. Čudno, ja trgovac volim glazbu. Vjerujte, ni jedno moje trgovačko putovanje ne završi, a da ne pođem na koji koncert.

Zatim su šutjeli. Ona je pognula glavu i bog zna o čem razmišljala. On je, stradalnik, nemilosrdno izložen pogledima svojih sugrađana, za koje je njih dvoje bilo iznenađenje i

predmet razgovora, osjećao svu teškoću svoga sadašnjeg stanja, pa je ozlovoljen i uzrujan, kad je ona ušutjela, izvukao iz džepa večernje novine i grčevito ih stiskao među oznojenim dlanovima. Međutim je i priredba započela. On joj je ponudio program. Bio je Mendelsohn. Ona je znala tu glazbu i svi joj ti zvukovi bjehu davno znani, pa se kao utopljena u tom moru preda sama sebi i onom unutarnjem životu, u kojem življaše zatvorena, beznadno sama i već davno izgaraše.

Još od svog djetinjstva voljela je glazbu. Doživljavala je na čudan način, koji je često odvodio kroz najneobičnija gotovo bolesna duševna stanja u daleke, strašne besprostorne krajeve mašte i snova, iz kojih joj dugo trebaše da se vrati umorna iscrpljena — sama sebi strašno ispaćena i nemoćna. Zato ju je izbjegavala osobito za posljednjih godina, otkad se sve ono zbi. Ali se i tu kao i prije u životu uzalud otimala. Voljela je glazbu bezumno, kao što se voli čudo ili neobična tajna, kao nešto, što je zabranjeno voljeti i osjećati. I kao što su je za mlađih dana neodoljivo privlačili ljudi i stvari bezumno smjeli, ali i opasni, te je često nazrela tajnu, a u njoj i nasladu i ondje, gdje je nije bilo, tako se i sad za svojih samoća predavala glazbi. I bila je sretna, kad je osjetila onaj negdašnji bolni srh neznane opasnosti, strahotne pustolovine... Kao što more zapljuskuje obalu valovima, nanosima kamenja i pržine, a katkad i mrtvim tjelesima utopljenih mornara, glazba je i nju zapljuskavala neumolno, čas zvucima crnim i okrutnim, čas blagim i bijelim nemirima, vjesnicima neslućene sreće. Zvuk bijaše za nju utvara, bol i sjećanje. Radost i naslada, ali još više bol, mučenje. I te večeri na krilima sna i mašte, odniješe je Mendelsohnovi zvuci u dane prošlosti u vrijeme proteklo, gdje jedno uz drugo sniju davno kazane umrle riječi, slike viđenih gradova i likove iščezlih dragih joj ljudi. I bila bi možda zaplakala, da nije bila već tako skamenjena u svojoj duševnosti i zvuk, što je ipak prodro i svu je uznemirio, činilo se po njenom hladnom bešćutnom licu, da je zastao, rasprsnuo se o membranu kao slabi val o čvrsti kameni nasip.

Zatim ju je Petričević pratio kući. Govorio je sumorno o najraznolikijim stvarima: o trgovačkom riziku, o teškoći svog zvanja, o umjetnosti i o tome, kako je nekome život lijep, a drugome nije. Govorio je naivno i toplo, a ona ga

je možda slušala i čula, ali šutljiva davala je kratke, reske odgovore, u kojima bijaše okrutnosti i nepovjerenja prema ljudima i svemu onome zlu, što ga život donosi.

*

Prošlo je opet mnogo dneva, i oni se nisu vidjeli ni sreli, iako je gospođica Silvija dolazila svakog drugog dana Miri i predavala sat glasovira. Te činjenice ona se i ne sjeti, i istom kad se jedne večeri našla s Petričevićem kraj glasovira, gorko je pomislila na prolaznost dana i zatim je s tugom ustvrdila, da je i ova zima njenog života protekla, a da se ništa nije dogodilo. Te večeri Petričević ju je ponovno pozvao na koncert, ali ovaj put rekao joj je unaprijed, da njegova žena ne će doći, pa je onda nadodao (pogledavši je sa strepnjom), da je i njoj slobodno, da ne dođe, ako joj je to bilo iz kojeg razloga neprikladno.

— Samo budite iskreni, kontesino! Iskrenosti, iskrenosti, mi treba...

Ona se samo malko nasmiješila, pogleda ga očima, u kojima je bilo sućuti i možda razumijevanja, a onda kimnu glavom u znak pristanka.

Kosa joj je bila crna, crna i glatka, a na sredini se dijelila, da bi se unatrag samo malko uzdigla i svila, te je ta čedna, starinska frizura njezinu ovalnom licu bijelog teinta podavala aureolu neke staromodne, madonske ljepote.

— Ali ako vam smeta — rekao je plaho, ugledavši onaj smiješak oko njenih tanahno prevučenih usana — Ako vam smeta...

— Ali ne! — rekla je skoro ljutito, sad već povišenim glasom, a oči joj čudno usplamtješe.

*

Tako su tijekom te zime pohodili nekoliko glazbenih priredaba skupa: jedno pored drugog šutljivi...

Zima je prošla i bilo je proljeće.

U četvrtak, jednoga travanjskog poslijepodneva ona je došla, kao obično, da predaje sat glasovira. Kućna joj je vrata otvorio sam Marin Petričević, a ne služavka, kao drugih dana (taj gospodstven način primanja uvela je gospođa

Petričević). Pozdravio ju je ljubazno i toplo, i uveo u sobu, gdje se nalazio glasovir. Kuća je bila pusta. Njegova žena i kći iskoristile su to sunčano poslijepodne i otišle na šetnju. Istina, priznao je: njegova je žena poslala služavku, da joj unaprijed to javi, ali on je služavku poslao u šetnju i kazao, da ne treba to javiti gospođici Silviji.

— Oprostite mi to zločinstvo, kontesino! Oprostite mi sve. Vi ste odveć inteligentni, a da ne bi prozreli, da je sve to, što radim, iskazujem prema vama od prvog časa, kad sam vas ugledao, da je, ukratko, sve ovo moje držanje, kako da se izrazim, da je to nešto...

Zbunjen zastao je sred govora, tražeći riječ, koju nije našao, pa je zašutio. Bio je osobito blijed. Uzrujan.

Ona ga je gledala nepokretno, nemilosrdno. »Sprema se na ljubavnu izjavu« pomisli jetko. Zurila je svojim beznadnim, crnim očima u njegov ukočeni lik, u one bezizrazne oči, ali i njen pogled bijaše tup, bezizražajan — bio je to pogled u nešto davno, ledeno, proteklo. Ali samo za čas ona se preda mislima, okrutnicama, od kojih strepljaše, a zatim se naglo trgnu i osmjehnuvši se malo reče:

— Gospodine Petričeviću, potpuno mi je sve jasno... Ali ostavimo to. Mene strašno boli glava od ove travanjske jugovine.

— Zbilja: strašna jugovina — reče sretan, što je ta kobna neugodna stanka prekinuta. — To je prokleti vjetar, od kojega boli glava. I živci. Ne volim proljeće u Splitu. Zamislite ono, kad u predvečerje zaduvaju vjetri, od kojih se zrak zgusne, a more je mlako...

— Da, boli me glava i moram otići! — ponovila je sad odlučno. On je nije zadržavao. Nemoćan poput utopljenika gledao je, kako se to tijelo polako, ali odlučno kreće, dok su oči tražile izlaz. Pružila mu je ruku. On je dohvati, čas zadrži, a onda neodlučno prinese ustima. Ona se ne opre tome nenadanom pokretu, tek joj opet gorak posmijeh malko nakrivi usta.

A onda:

— Idem — promrmlja ona, i žurnim se korakom uputi k izlazu.

On ostade nepokretan na svome mjestu.

Tek kasno pred noć vratila se kući. Šetala je dugo pustom, večernjom lukom. Duvala je mlaka jugovina i more je bilo uzburkano. Gledajući more uživala je u bolnom osjećaju svoje beznadne samoće, svog beskrajnog očaja. A onda je s tugom, bogzna, koji put, pomislila: Zar zbilja ne može između čovjeka i žene postojati prijateljstvo ili ljubav bez onih odnosa?!

Dan, što je slijedio iza toga, primili su supruzi Petričevići popodnevnom poštom učtivo pismo, kojim je gospođica Silvija otkazivala svoju službu. Molila je, da joj oproste, a svoj postupak opravdavaše preopterećenošću poslom.

*

Prošlo je zatim nekoliko dana, a život je gospođice Silvije tekao nesmetanim, jednoličnim tijekom.

Na dva duga, opširna i vrlo čudnovata pisma, koja je za to vrijeme primila od Petričevića, nije odgovorila, i tako je prošlo mnogo vremena, a da ga nije vidjela.

Zatim ga i posve zaboravi: kao što se zaboravlja očišćena mrlja na proljetnom ogrtaču.

Jedne zimske večeri — a bilo je prošlo skoro godinu dana, otkako je posljednji put vidjela Petričevića — sjedjela je gospođica Silvija kod kuće nakon večere. Marta je već spavala u drugoj sobi, a ona je čitala, prelistavala neki stari engleski roman na talijanskom — jedina knjiga, što preostade od njihove bogate porodične knjižnice.

Bila je zlovoljna i pospana, ali nemir ju je držao budnu, ustreptalu u misli.

Zatim je, kao svake večeri prije spavanja, uzela večernje izdanje mjesnih novina. U množini sitnih i krupnih naslova ugleda ovu vijest, koja privuče njenu pažnju:

Na našu prekjučerašnju vijest o tragičnoj sudbini mjesnog trgovca Petričevića doznajemo, da je izvidima sudske komisije ustanovljeno, da se radi o samoubistvu, a ne možda o zločinu iz osvetoljubivosti ili pak nesretnom slučaju, kako se to prije nagađalo. Ova zadnja pretpostavka bila je uostalom a limine odbačena, pošto je isključeno, da

bi pokojnik kasno u noći pošao na tako daleko i pusto mjesto i onda se besciljno uspeo na hrid i pao u more itd. itd.

Pokojnik se u zadnje vrijeme bio odao piću itd. itd.

Zatim se nizao opširan izvještaj . . .

Odviše uzbuđena onim, što je pročitala, odbaci novine. Osjećala je, kako je u sobi uzduh guši, i prva joj je pomisao bila, da treba otići nekamo van, daleko, na zrak, kraj mora. Kroz maštu joj blijeskom sine jedna mala, šarena kavana u barcelonskoj luci, u kojoj je proboravila tri noći s čovjekom, koga je ljubila: bila je to vesela, lučka kavana, mornari su pjevali, a polunage djevojke svirale harmoniku, i svirka je pratila pisak lađa, koje su odlazile.

U tom času, dok je kao izbezumljena tražila šešir, da istrči iz sobe kojoj se na zidu cerio Nielsenov autoportrait, — kao u predsmrtnom trenu — kroz njenu glavu sinu poput sjajna vrtoglava blijeska sva njena prošlost i besmisao života. Osjeti oštru bol.

Kao mahnita izleti na ulicu.

Padala je kiša: noć je bila vjetrovita. Potrča zatim prema luci, k moru. U toj bezumnoj trci osjeti kao nikad svu svoju beznadnu osamu i grozno zlo, što se bilo nadvilo nad njenim životom kao ono sivo nebo nad noćnim lađama . . . Zajeca i suze joj ovlažiše oči.

U SVJETIONIKU

O podne stiže i sin.

Živio je daleko na drugoj strani otoka u samotnom kraju krši i divljine. Bio je ribar i stanovao kraj mora u razrivenoj krovinjari, kamo je pred nekoliko ljeta iz dalmatinske Zagore doveo i ženu: onisku, čvrstu crnku velikih svijetlih očiju. Neposredno pred kućnim pragom bilo im otvoreno more, a iza kućerka sterala se krševita ravan, ispresijecana golim i oštrim stijenjem, za kojim se u daljini nazirali crveni krovovi rastrkanih seoskih kuća. On nije nikad odilazio u selo; živio je sam, gotovo uvijek na moru, a kad bi ostao kod kuće, sjedio mučaljiv kraj žene: krpao je mreže ili se igrao sa svoja dva velika čupava kudrova. Već nije pamtio, kad je posljednji put pohodio svoju mater, dok njega, oca, nije od dječačkih dana vidio, a na ribanju zaobilazio je dugim lukom svjetionik, gdje je, čudak, živio.

Toga jutra upravo sjede na lađu, da će na ribe, kad mu od matere stiže dječak i javi, da on, otac, leži teško bolestan, i neka dođe.

Sin je dugo mučno kolebao. Vječno mučaljiva, srdita pogleda mučio je ženu svojom gnjevnom šutnjom, dok je ona tiha i krotka radila neumorno od jutra do mraka i bila zadovoljna takvim životom. On ju je možda i volio, samo na svoj, čudan, način.

— Hoću li ići? A... a što ti kažeš, hoću li ići? — zapita je osorno, nestrpljiv.

Ona slegnu ramenima. Znala je: ako ga slabo svjetuje, prigovarat će joj do sudnjega dana.

— Hoću li ići? Hoću li, a? — ponovi on sad glasnije i odmjeri je oštrim i malko zlobnim pogledom.

— Kako znaš... — izlane žena. — Pa ako hoćeš, a ti idi... idi... Ne bi to stari ni zaslužio... Ali samo se jedanput umire...

— A ti? Zašto ne bi i ti?

— Dobro... Mogla bih i ja... I ja!

I odoše.

Do sela, u kojem im življaše mati, na suprotnoj strani otoka, što gleda spram kopna, trebalo je nekoliko sati marnog pješačenja. Stigoše umorni i prašni o podne. Bio je sparan ljetni dan: od sunca usijano kamenje peklo je ženine bose tabane, ali se ona i ne usudi potužiti mužu. S njegova navorana lica kotrljale se krupne graške znoja, a ribarsko-mornarska bluza bila mu otkopčana te se crnjela i na suncu sjala njegova oznojena rutava prsa.

Mati ih je s tetkom izgledala s balature i kad ih spazi, iziđe pred njih. Držanje i odijelo bilo joj svečano i bolno; sva u crnini, kao da je već udovica.

— Što je već umro? — zapita je sin hladnom ravnodušnošću, malne i podrugljivo. Ne pozdravi je, kao da se sinoć od nje rastao, a ne pred nekoliko godina.

— Ne, nije... Bože oprosti i sveti Mikulo! Ali može svakog časa, ako ga Ti ne spasiš, Gospe moja od zdravlja! Poručili mi od t a m o (izbjegavala je i riječju spomenuti svjetionik, utočište svoje boli i sramote) — poručili su mi još jučer ujutro, da dođem: ustrašila sam se... — Što se sad dogodilo, Gospe od Ružarja! — rekoh prestravljena. Iznenadila sam se: on, pa da mene zove! Je li to moguće, Jakove?! Kad sinoć, opet javili, da se predomislio, da ne trebamo doći... Sigurno mu je bolje — pomislila sam i uzradovala se. — Kad opet jutros, da dođem, da svi odmah dođemo. Čudak! Živio je kao čudak i umrijet će taki...

Jakov je šutio. Zlovoljan i škrt u riječi ni mati ni žena mu ne pamte, da su ga ikad vidjele udobrovoljenog ili da se nasmiješio, pošalio. Taka mu bila ćud. A i žena tek po koju progovori.

Zamišljeni stupiše na prag materine kuće, gdje ih pozdravi tetka vesela, brbljava ženska.

Već je više od dvadeset godina, što žive ovako odvojeni stanom na tri strane: ukleti u mržnji i osvadi, prokleti od Boga i klevetani od svijeta. I dani su im svima mučni, a život ogorčen i težak.

Pred dvadeset i sedam godina on, otac, Jure Mandinić nastanio se je u onom velikom svjetioniku, što strši u nebo samotan i strašan, kao i oni izglodani grebeni i pocrnjele hridi od mora oplakivane, na kojima ga davno sazda već sad neznan graditelj. Do svjetionika na samoj hridi stoji čvrsta kamena zgrada, zovu je »kuća«, s mnogo prozora, a iz njezina crvenog crepovlja izvija se viti stijeg i crna tanka šipka gromobrana. Oko svjetionika, oko tih grebena i hridi neprestano uzlijeću i kriješte po čitave dane galebovi, i pijuču morske ptice nad vječno nemirnom pučinom. Svjetionik stoji usred otvorena mora svijetao, paluca uvijek jednakim svjetlosnim bojama. Zimi za nevremena i oluja oko njega se valovi silno uzburkaju, te za tih dana i svjetioničari i njihove obitelji potpuno su rastavljeni od najbližeg otoka, od žive čeljadi i zbivanja na kopnu. Tako bude katkad ljeti noću, a zimi je to danju i noću, gotovo svaki dan. Za ljetnih dnevâ svjetioničari-mornari odlaze i vraćaju se jedrilicom ili čamcem na otok ili na kopno. I tako uvijek isto, jednolično: od ljeta do zime i od zime na ljeto.

Jure Mandinić je kroz sve vrijeme svoga življenja i službe u svjetioniku odjedrio do kopna istom nekoliko puta, a i onda je to bilo rad ličnih, neodgodivih posala.

Inače on živi osamljen i mračan u samom svjetioniku. Njegova tri pomoćnika, mlađi ljudi, mornari i ribari sa zavičajna mu otoka, koje je on, glavni čuvar velikog svjetionika Sv. Mikula Veliki, tu i zaposlio, oženjeni su ljudi i žive sa ženama i djecom u velikoj »kući«. Ta kamena zgrada ima dva velika prostrana stana i jedno skladište, u koje se može neposredno iz mora uvući lađa. Jedan od tih stanova, najljepši i najprostraniji, pripada i po zakonu glavnom svjetioničaru, ali se je Jure Mandinić povukao u samu svjetioničku kulu: tu u jednoj uzanoj sobi, gdje je sve sitno, tijesno i mračno, upravo kao u nekoj ovećoj kabini na parobrodu, on živi svoje dane nezadovoljan i šutljiv. Tako već dvadeset i sedam godina. Uvijek isto, uvijek jednolično, kao što je šum vjetra i mora, zimi i ljeti, danju i noću. Službu svoju vrši predano i uzorno, da ga je za požrtvovni rad na pogibeljnome mjestu i pomorska vlast odlikovala, a rad zasluga htjedoše ga ponovno premjestiti u lučku kapetaniju, ali on odbio: kumio, pisao i molio, da ga ostave tu u svjetioniku sv. Mikula Veliki. Dani su mu

jednolični kao i noći. Za olujnih dneva, kad valovi zapljuskuju sve do njegovih trostrukih, malih, svjetioničkih raznobojno išaranih prozora, zamišljen i nujan on gleda iza stakala po čitave sate u pučinu i valove. On tako pažljivo i netremice promatra uzburkano more i gotovo kao da se čudi, užasnut, divljini dobrano mu znane, nemilosrdne, strašne sile, gledajući mračno olujno obzorje. Zuri on tako zamišljen, kao da nije nikad vidio, što je još djetetom ugledao, a pritom oštar izraz njegovih očiju i tup, malko podrugljiv posmijeh oko usana kazuje, da čovjek misli, da uporno i neumorno o nečem razmišlja: da ga misao muči, glođe, kljuca — kao i on nju. I tako ta borba traje već dugo ljeta. Nije to prestalo u njemu nikad, kao ni ona svjetionička svjetlost sad zelena i ljubičasta, sad opet bijela i plavičasta, što neumorno titra i paluca u golemoj staklenoj svjetioničkoj lampi. To traje i za onih krasnih sunčanih dneva: tada dok ribâri sa svjetioničkog mandraća, on se odjednom, držeći udicu u ruci, dok mu na donjoj mesnatoj usni lijepo visi crna dugačka lula (dar brata mu noštroma sa prvog prekooceanskog putovanja) — on se odjednom zagleda u daljinu, u more. Zaboravi na udicu, lula se ugasi: tako prosjedi nekoliko sati, dok ga ne prene ulovljena riba, što trza špagom, ili ne uznemire glasovi i vriska Rokove djece. Onda prestravljen trgne špagu, tako jako, da je često i pretrgne, ako se zakačila u dubini. Nešto nerazgovijetno progunđa sam za se na vrisku pomamne djece, pa zapali u ugaslu lulu, diže se zlovoljan i odilazi u svjetionik. Puši, malko jede i dobro se napije, zatim ide spavati ili kartati se k Roku Palagruži i Šimi Soriću u »kuću«! Ali to posljednje samo u osobitoj veselosti. Onda zaigra briškulu i trešete, a kod igranja voli se svojski napiti, a vina, dobrog vina ima i u svjetioniku, jer mu o n a mora poslati polovinu godišnjeg prinosa njegovih velikih vinograda, dok ostalu polovinu mora o n a prodati i od toga živjeti od godine do godine, a za drugo on n j o j od svoje plaće, ni njoj ni njezinom sinu, ne će ni pare dati. Neka rade, neka se znoje — neka se pomognu, kako znaju. Tako to ide oduvijek danomice, to jest od onoga dana pred dvadeset i sedam godina. Pa i nije čudno, da je on takim načinom života mnogo uštedio. Za koga? Ne zna on to. Ali jedno ipak zna: za njih, svoje dušmane on zacijelo nije štedio, kao što ni oni ne štede za njega; i kao za života mu

tako ni poslije njegove smrti ne će oni, dušmani njegovi, vidjeti ni pare njegove, a ne će im ostaviti ni vinograde, ni kuću. Dat će već nekom: crkvi ili kakovoj zadruzi za pomaganje siromašnih iznemoglih ribara i mornara; dat će svakom prije, nego njima.

Uostalom nije još nikad pomišljao na smrt, iako je bio vrlo blizu sedamdesetoj. Odjednom, sasvim neočekivano sve se ovo zbi. Sila ga neka nevidljiva i nečista zgrabila, nešto se teško, glomazno srušilo na nj, stislo ga, ukliještilo: noge klecnule i zraka mu ponestalo, dok mu nešto tamno isprva tek osjeni i zastre, a poslije posve smrači vid. Bolest je bila neočekivana, brza i strašna: uzalud joj se otimao nekoliko sati, dok nije klonuo i lego na tvrdu mornarsku slamaricu u svojoj svjetioničkoj sobi. Uzalud su ga Roko i Šime nagovarali i svjetovali, da prijeđe u »kuću«. Bio je oduvijek tvrdoglav, a bolest, koju za duga života nije nikad gotovo ni poznavao, pretvorila je tvrdoglavost u upornu zloću i staračku samovolju neslomiva prkosa. Osim bolova, strašnih muka, od kojih se kao slamka na plamenu grčilo staračko nemoćno tijelo, a naborano ispaćeno lice drhtalo, — bolest je donijela i pomisao na smrt. Bojao se smrti, ali nije htio liječnika. Nije htio svećenika. Nije htio nikoga. Kad mu je Roko bojažljivo predložio jedne večeri, da će ići po Dominikanca, ošinuo ga je prezrivim pogledom. A kad mu se je sutradan pogoršala bolest i Šimina ga žena stala nagovarati, da ipak pozovu fratra, i da mu bar sada dovedu ženu i sina, za čas je stao, a onda je razrogačivši grozničave oči zavikao: — Ne ću nikoga... nikoga...

Zatim je shrvan klonuo: bolest je okrutno napredovala.

Ipak mu napokon dovedoše Dominikanca s obližnjeg otoka i pozvaše mu njegove: ženu i sina.

Njih četvero, Jakov sa ženom, materom i tetkom, otploviše odmah onog poslijepodneva, po sinovljevu dolasku, jedrilicom do svjetionika.

Bilo je ljetno doba, ali dan, koji osvanu sunčan i svijetao, sad se iz daljine, tek jedva vidljivo mornarskom oku, polagano gasio i mračio. Vrijeme je bilo još nepomućeno u blagoj ljepoti poslijepodnevnog lakog maistrala, ali daleki sitni

oblačci na beskrajnom obzorju i doduše nečesti, ali tim čudniji trzaji vjetra, što su zahvaćali jedro Jakovljeve lađe — sve mu govorilo, da će već noćas ili sutra biti ljetna nevremena, što će mu oteščati povratak. Bio je već sad zlovoljan, ljutit, što se je dao nagovoriti i nakanio otići čovjeku, koji ga je od rođenja skoro na smrt mrzio, prezirao. Mučna pomisao, da će radi burna nevremena morati možda i prenoćiti kraj njega, u svjetioniku ostati još cijeli sutrašnji dan, sve ga to nagonilo u gnjevan bijes. Stezao je nabreklo jedro, stezao, da je i jarbol škripao, i užeta ujala i zviždala od čvrste prenapetosti, a on sam stiskao zube i gledao pogledom neugasive mržnje i prezira sve oko sebe: i more i one tamne oblačke na modrini ljetna neba i gaetu, a na njoj ove tri tek na oko stužene pogružene žene, zakukuljene u crne šudare i bluze, ali u tom svemu najviše i najbjesnije mrzio je viti vrh onog svjetionika, što se tek naziraše tanahan i bijel u providnoj daljini poslijepodnevna maistrala.

Što je više odmicala lađa, on se je gorče, malodušnije kajao, što se pozivu odazvao i nemarno stežući jedro oštro je i nemilosrdno sebe prekoravao, što je, slabić, popustio. Srdio se na ženu i mater, što se od njih, ženâ, dao nagovoriti. Umirao mu je otac, kojega on nije vidio već petnaest godina, otac, kojega je od rođenja gledao svojim očima samo jedamput... Otac, koji se za njega, svoga sina nije pobrinuo i radi kojega on konačno mora noću ostavljati svoju ženu i po čitave noći za svih svojih dana bdjeti s mrežama, te mu život posta najgori od najgorih: da bude ribar. Taku mu je sudbinu, eto, odredio on, otac. Zar mu nije taj isti otac, koji upravo sad umire u onom svjetioniku (Jakov gleda i vidi: vrh svjetioničke kule posto je bliži, bjelji, a kula šira, te se razaznaju čak i stijene, tako su blizu; a skraćivanjem udaljenosti rastao je i njegov gnjev) — zar mu nije taj isti otac sam njemu, još dječaku kazao, da ga mrzi; onda ga je natukao, opsovao mu mater, pljnuo na njega... Na koncu mu je opet rekao, da ga mrzi iz dna duše kao i mater mu, pa neka on zna i ovo: da on, Jakov, i nije njegov sin, nego, Bog zna, čiji... Zato ga ne će dati Dominikancima u školu, da nauči čitati i pisati, nego eto mu matere, pa neka ga ona pošalje u m o c e ili u ribare, a ona će ostati slobodnija i lakše će se, raspusnica, mamiti... Upravo je tako rekao, sjeća se Jakov, m a m i t i...

Dok sad podmuklo i prezirno gleda svoju mater, svu u crnini zaogrnutu dugim pletom i zakukuljenu velikom crnom maramom, kako sjedi zamišljeno na krmi — dok je on tako gleda, dobrano se sjeća, da je njegova mržnja od onog ondašnjeg očevog govora rasla praćena i opravdana samo tom jednom jedinom riječju: mamila se... mamila se... Nije mu bilo ni petnaest godina, kad je otišao na more, ostavio kuću i nju, rastuženu, uplakanu... Sjeća se dobro i jasno onog dana i one slike, kao i najskrovitije misli: On odlazi šutljiv preko kućnog praga. Stisnuo je zube i šake. Ona, mati, sva suzna, gleda ga plašljivo i krotko i jedva da se usudi onako naprasitog i gnjevnog moliti, da ostane, da je ne ostavlja... Zna on: htjela bi mu ona kazati, da je on njezin jedinac, sve joj blago, da on ima svoju kuću i vinograde i da je more strašno i da se samo sirotinja s njim bori... Ali on ide bezobzirce, neumoljiv i okrutan, kruć nego kamen, stisnutih zubi, dok mu od gnjeva i unutrašnjeg ognja drhću prsti. Ali ne veli ni riječi. Čuje za sobom materin lelek, naricanje, kao da joj iznose mrtvaca. On odlazi, zna, da se ne će vratiti, a za njim i u njemu neki mukli glas mjesto zadnjeg pozdrava govori, bezdušno ponavlja: Sad se možeš mamiti... mamiti... ma... miti...

I dok je u tom trenutku na lađi gleda, krijese se njegove sitne oči mržnjom i gnjevom: u tom času Jakov osjeća, da neizmjerno i strašno mrzi ne samo njih dvoje, oca i mater, nego i sebe i ženu i more i nebo i cijeli svijet.

Sveti Mikula Veliki stoji usred otvorena mora, podaleko i od skrajnjih jadranskih otoka i sva je sreća, što je bilo jakog poslijepodnevnog maistrala, pa je Jakov, vješt jedriličar, razmjerno brzo i stigao. Pristali su u mali, zaklonjeni mandrać svjetionika istom u kasno predvečerje toga dana.

Mati mu se obradova, kad podno svjetionika spazi tanku žućkastobijelu priliku mladog Dominikanca, ispovjednika. Odlanulo joj. Mučan susret s mužem samrtnikom bio je osobito za nju, Luciju, sad olakšan blizinom i blagim posredstvom oca Augustina, mladog i smjernog fratra, čija je čuvena, upravo anđeoska pobožnost za neke otočane i mornare već gotovo graničila sa svetošću. Nadaleko po mnogim otocima pročulo se njegovo ime poglavito rad njegove ljubavi i težnje za dobrim djelima. Nije on prezao ni pred najvećim opasnostima, kad je trebalo spasiti, Bogu privesti jednu dušu ljud-

sku. On je već mnogo puta priskočio sam s ribarima u pomoć ribaricama, koje su se za olujnih noći borile s nevremenom, a kad je trebalo, znao je satima veslati ili pješačiti, da bi dalekom neznanom samrtniku donio utjehu i smirenje posljednje okrepe. Vrlo pobožan bio je isto toliko i učen, a kako je bio pučki, ribarski sin, bijaše voljen od svih otočana. Lucija se je kod njega često i najradije ispovijedala, jer je nitko kao on nije umio tako lijepim, umirnim, upravo nebeskim riječima utješiti. Poslije svake ispovijedi kod oca Augustina osjećala se doista preporođenom i utješenom. Otkad ju je ono i sin napustio, posta vrlo pobožna. Njen život, bar za posljednjih godina, bio je samo rad i žarka pobožnost pokajnice. Radila je od jutra do mraka u kući i vinogradu, a za slobodnih časova bila je uvijek u samostanskoj crkvi otaca Dominikanaca. Gotovo svakog tjedna donosila je nove voštanice pred glavni oltar, a osim toga zavjetovala se svetom Mikuli, da bi joj sina s mora kući povratio, a i Gospi sinjskoj, jer joj je o njezinim velikim čudesima i milosti upravo otac Augustin govorio i od koje je i milost iskala: da bi joj muž strašni grijeh oprostio, pa se i on njoj i svom domu vratio i njih dvoje starih u miru Božjem i pod svojim krovom umorne oči sklopili. To je sanjala i zato se Bogu molila, Gospi sinjskoj zavjetovala, dok je kod kuće pred malim oltarićem sa slikom Gospe od Ružarja neumorno nizala krunice i milost tražila kao i od drugih znanih joj i milih ugodnika i svetitelja božjih.

Tako je ona živjela u molitvi, radu i nadi, a mjeseci i godine prolazile, ali se ni sin ni otac ne vratiše. Tek mjesto dobra glasa, eto joj jučer vijesti, da joj je muž na samrti.

Probdjela je tu nemirnu noć i molila se smjerno i neumorno za njegovo ozdravljenje, a pred zoru oteklih, suznih očiju otrčala je do samostana ocu Augustinu. On je bio jedini, koji će je u toj neprilici pravo i zdravo savjetovati i utješiti. On zna sve, što je ona Bogu zgriješila i mužu skrivila, nesretnica. Ali on isti uvjerio se je u njezinu dugogodišnju iskrenu i istinsku pokoru, u njezinu smjernu, bogobojaznu pobožnost, i onda joj svojim blagim glasom rekao, da je njoj — takvoj grješnici i pokornici — sve od Boga oprošteno. »A ono, što je već i dragi Bog oprostio, Lucijo, — šaptao je jučer blago pred zoru fratar — moraju zaboraviti i ljudi. Mladost te zaslijepila, ta bilo ti je sedamnaest godina, dijete Božje, a

mladost griješi. To i Svevišnji predobro zna, pa još lakše i takvima oprašta, a kad ti je On oprostio, ponavljam ti, moraju i ljudi. Zato idi, Lucijo, i ne plači! Otari, pokorna dušo, suze i raduj se! Idi svom mužu: on ti je sve oprostio, kao i ti njemu. Zaklopi mu umorne oči!« — Tako je govorio fratar i još joj na koncu obeća, da će on sam doći samrtnika ispovjediti.

Lucija ode od njega utješena i mirna kao uvijek, kad se vraćala iz samostana ili crkve.

Zato i sada, kad ga je ugledala naslonjena na svjetionički zid, kako im maše zadovoljan i nasmiješen kao uvijek, ona se obradova. Sada nije sumnjala, da će u blizini i uz blage nagovore i riječi Dominikanca i on, njen muž, biti bolji, čovječniji, popustljiviji spram nje, grješnice, i da će se na pragu smrti pokajati pa i njoj, nesretnici, oprostiti. Fratar ih veselo dočeka i pozdravi. Reče, da je već bio kod bolesnika, da je stanje beznadno, ali da se Bogu na slavu ipak dao nagovoriti na ispovijed. Zato neka se njih četvero sklone u »kuću«, a on ga ide ispovjediti. Poslije toga on će ih odvesti samrtniku. Lucija mu zahvali. Sin srdita pogleda jedva kimnu glavom i vrati se na gaetu, a za njim je išla žena pokorno, pognute glave, ne usuđujući se prigovoriti.

Lucija i sestra skloniše se u »kuću«.

Međutim je fratar već ispovijedao bolesnika.

Okrugla i tijesna soba bila je zagušljiva, jer su prozori bili uzani i nije se davno vjetrilo, te se je osjećao oštar, pomiješan zadah bolesničkog vonja, ribe i ostale hrane. Ispovijed je bila duga i teška. Bolesnik je čas govorio, šaptao, a čas bi opet kriknuo, da bi onda zajecao i konačno zašutio. Onda odjednom stane, pridigne se i podbočiv se na krevet, oštro upilji svoj pogled u fratrove oči. Gledao ga je netremice i pažljivo.

U svjetioničkoj sobici već je bio potpuni mrak i jedva se čulo, kako valovi svejedno nemirno udaraju o stijenje, a vjetar sad jače duva.

— Čujete li, padre — šapnu jedva čujno samrtnik nagnuvši se nad fratrovu glavu, tako te mu je gotovo usnama doticao uho, i ovaj osjetio topao bolesnikov ubrzani dah u dugom hropcu — čujete li... Valovi... more... more...

Sad je već glasnije govorio: — More, padre, valovi...

Zatim opet, kao i prije, ledeno i strogo pogleda u fratrove oči, što se gotovo sjahu u mraku, a onda nastavi smireno prvašnjim šaptom, koji je postajao sve glasniji, gromkiji, dok se ne pretvori u viku i jecaje: — More... more i nebo... padre... Tako svaki dan: dvadeset i sedam godina... Svaki dan, svaki Božji dan i svaku noć... sam... samcit... svaku Božju noć... I to sve radi nje, nesretnice... radi nje, grješnice... Osramotila me, uvrijedila me i htio sam je kazniti, dovesti je prostakinju, otočanku natrag u ovaj krš među koze i ribare... Oteo sam joj, otuđio joj sina... Ali i sebe sam, vidite, kaznio... Sebe najviše... sve radi nje... nesretnice... Čujete li?

Zastane i uhvati fratrovu ruku:

— Čujete li — reče gotovo plačnim glasom. — More i nebo... Svaki Božji sveti dan i noć, padre... Dvadeset i sedam godina... Valovi i nebo... A vi velite: Oprosti... Čujete li?

Zatim klonu. Oči mu se krijesile, a na čelu, u mraku, sjale mu krupne graške znoja. Gledao je pažljivo, sad već predano i gotovo bespomoćno u tamom osjenjeni lik ispovjednika. Slušao ga je sad krotko, blago, gutajući požudno svaku njegovu riječ, i prateći umilan romon njegova jednolična šapta, koji se u večernjoj osami uzane svjetioničke sobice činio kao daleki glasovi zaboravljene molitve, što je, zatočen i daleko od crkve, samotnik nije davno čuo. Slušao je. Gutao je svaku ispovjednikovu riječ, svaki uzdah, pazio na svaku njegovu kretnju i pogled. Bio je pokoran i predan, ublažena izraza, kao da je gotovo spreman sve zaboraviti, sve oprostiti. U tišini, kad bi ispovjednik stao, čuo se šum mora i duvanje vjetra... Ali fratar je nastavljao: govorio je zadovoljan i ohrabren ovom promjenom u samrtnikovu držanju, govorio je neumorno svojim blagim jednoličnim glasom, čas šaptom, čas povišenim govorom, da bi kadšto na molitvu sklopio ruke, rasklopio ih i podigao onda značajno svoj kažiprst put neba. Govorio mu je najviše o Božjoj milosti, o neizmjernoj, beskrajnoj i sveobuhvatnoj Božjoj milosti, prema kojoj su sva ova naša mora i svi ovi valovi tek sitna kap... o Božjoj milosti i Gospinoj dobroti i opraštanju, koje je moćno i silno, kao i ovaj svjetionik, što prkosi bijesnim valovima i olujama. Govorio mu je neumorno o neizmjernoj dobroti Svevišnjega,

o njegovoj veličini i nagradama, kojima će on obdariti one, koji poput njega, pravednika u ovom svjetioniku, budu oprostili krivcima i grješnima, koji će, jer su velikodušni, oprostiti nedostojnim i malodušnicima.

Kad je ispovjednik bio pri koncu, u svjetioniku je već bila gotovo pomrčina. Samrtnik je ležao otvorenih očiju, koje su se sad blago smiješile na duhovnika.

Na koncu ga blagoslovi, hitro ustane i reče: — Sad ćete vidjeti, što božja milost može učiniti...

I spusti se žurno niz gvozdene svjetioničke stube.

Nije dugo prošlo, kad se vrati noseći svjetiljku, a za njim uniđoše njih četvero: Lucija sa sestrom i sin joj sa ženom.

— Evo vam vaših dragih, prijatelju, — reče fratar uzbuđenim glasom — došli su, da vas vide i zamole, da im oprostite. Došli su ponizni, puni dobre vjere i ufanja u neizmjernu dobrotu božje milosti i dobrotu vašeg očinskog srca... Budite, dobra dušo, velikodušan i vi s njima, kao što će Otac naš nebeski s vama i s nama svima! I obistinile se riječi moje na spas duše tvoje i na slavu Gospoda našega... I sada otpusti svoga slugu, Gospode! Amen!

Blagoslovivši ih sve, otac Augustin pristupi Luciji i uzme joj desnu ruku: — Ženo, evo ti muža — reče gotovo drhtavim glasom — i privede je samrtnikovu krevetu.

Žena je čas neodlučno stala. U polumraku pod slabim palucavim svijetlom jedva je vidjela lice onoga, koji je umirao. Ali čim je ušla u ovu sobu odmah je osjetila na sebi znani joj sjaj onih dvaju crnih očiju — istih kao nekada, kao onda. I taj pogled, koji je dolazio i prodirao neumoljivo s onog mornarskog gvozdenog kreveta, — taj joj se pogled sad učini strašan, okrutan, dušmanski i svu je skameni, te ona ustukne, prestravljena, dok je po tijelu osjećala trnce i ledene kapi znoja.

— Pristupi... — šapnu joj fratar, ali se ona bespomoćna i kao uzeta ne pomače s mjesta, iako ju je jedan jedini korak dijelio od kreveta. Odjednom iz tmine one slamarice do njezina naćulena ustreptala uha dopre mukao hropac, kao strašan predsmrtan zvuk. Taj se nejasan glas odmah pojača, hropac se pretvori u glasno i dugo hripanje, čudan škrgut, od čega se Luciji sledila krv, a poluispružena ruka u zraku drhtala je kao prut na vodi. Dominikanac onijemi, a svima stane

dah. Ali odjednom se bolesnik utiša, smiri, te fratar reče zastrašenoj i prestravljenoj ženi: — Hajde, Lucijo... ne boj se... pristupi...!

Ona se zagleda u ona dva sjajna samrtnikova oka, kao da je samo od njih tražila vidljiv znak pristanka i odobrenja, pa onda odjednom, ohrabrena i odlučna, zakoraknu krevetu, klekne i čvrsto obuhvativši muževljevu tešku rutavu ruku stane je cjelivati u grčevitu, isprekidanu plaču, od koje joj se čitavo tijelo treslo.

— Oprosti! Oprosti! — vapila je žena i stiskala sve čvršće onu bespomoćno ispruženu ruku.

Sin je iz svoga mračnog ugla šutljiv ravnodušno promatrao i slušao sve, što se zbiva, a tek se na mahove ogledao oko okruglog svjetioničkog zida, na kojem su pored ostalog visjeli pojasi za spasavanje i različne mornarske i ribarske potrepštine. Njegova žena stajala je bojažljivo kraj njega, dok je fratar nad samrtnikom skupa i u suglasju s Lucijom ponavljao:

— Oprosti... oprosti joj na slavu Boga...

Samo se samrtnik ne maknu, niti trenu okom. U tom času, kad žena htjede opet primiti ruku, koju je bolesnik povukao k sebi, samrtnik se odlučno opre, silovito trgne. Ta brza i odlučna kretnja porazi nju, koja je klečala: uplakana poče jecati, sva beznadna u svom očaju.

No bezumno smiona pokuša još jednom zagrliti njegovu ruku. I kao da je očekivao tu nenadanu kretnju, samrtnik se trgne: digne se i prednjim dijelom tijela nagne se nad krevet:

— Nikada — zaurla strašnim glasom, koji je sablasno odjekivao svjetionikom — nika — da! grješnice... bludnice! Pokvarena... grješ...

Al ne doreče: klonu teško na slamaricu i poslije dva-tri časa izdahnu.

U noćnoj tišini, koja je načas nastala, čulo se muklo udaranje valova i kriještanje zalutala galeba.

MANDALINA

Što se više primicalo veče, Mandalini je tuklo jače srce od zabrinutosti i neizvjesnosti. Noćas nije zaspala ni časka, a danas joj posao nije išao od ruke: razbila je par čaša u krčmi svog ujaka, gdje bijaše sudoperom, zamjerila se dvojici gostiju, a za cijeloga dana nije mogla mirovati na mjestu, kao da joj pod nogama gore žeravice. I doista, bila je to ozbiljna stvar: radilo se, kako se veli, o biti, ili ne biti... Njen zaručnik Franjo Ivulić, drug njezina pokojnog brata, sad noštromo na jednom velikom parobrodu, jučer joj je poslao pismo, koje ju je uzbudilo i uznemirilo. Pisao je, kako i on trpi zbog nje, zbog poniženja, kojima je nesmiljeno izvrgnuta ona, njegova Mandalina, pa da je nakon zrela razmišljanja odlučio spasiti je iz tog pakla. On je pokušao, pisao je, lijepim, kršćanskim načinom (upravo tako se izrazio), ali kad to nije išlo, on će već drugim putem obračunati s njezinim ujakom, a poglavito s njenom majkom, koja ne bi smjela dopustiti, da se tako okrutno zlostavlja njeno dijete. On će stići u subotu, noću; neka se spremi, neka pokupi sve svoje, jer će je odvesti zauvijek, naprosto oteti.

To pismo, eto, bijaše uzrokom Mandalinina nemira i njene današnje uznemirenosti. Uzalud je cijelu noć i tijekom današnjega dana razmišljala o svom bezizlaznom položaju, o svom ujaku, o Franinoj velikodušnoj ljubavi, o siromaštvu i zloći njene majke, — jer, što je više razmišljala, Mandalini je to teže bilo uskladiti misli i razjasniti stvari: stvoriti čvrstu odluku. Iako se vrijeme žuri i ne čeka, Mandalini se učinilo, da joj je taj dan prošao kao čas. I došla je večer, jesenska, vjetrovita, subotnja večer, kad je luka pusta, a krčma živa i vesela, da se od posla ne može stati, a Mandalina se još ne bijaše odlučila. Bilo joj je ipak žao ostaviti majku. Ali zatim se dublje zamislila. Je li ta nesmiljena žena zaslužila sažaljenje i žrtvu? — pitala je sama sebe. Eto, svoju jedinu, dvadesetgodišnju kćer predala je na milost i nemilost

svom bezdušnom bratu, koji je prema Mandalini bio gori od najgoreg gospodara prema najneurednijoj sluškinji. Tjerao ju je, da radi od zore do kasne noći, usto je psovao, zlostavljao i pijan pokušao više puta tući. Njena je mati nije nikad obranila, iako je ona bila uzrokom svih njezinih nevolja i patnja. A kad ju je Franjo, noštromo, pred tri godine zaprosio, da se s njom vjenča, prva se usprotivila upravo ona: — Mandalina je premlada — govorila je — treba čekati — .... Lukava i zlobna, računala je, da će ljepota i zgodna prilika u bratovoj krčmi privući boljeg, bogatijeg prosca, i da će se Mandalina uz nešto miraza, koji će joj zacijelo ujak dati, bogato udati i na taj način osigurati i nju, svoju majku. Ujak, Mate Lovrić, odobravao je planove svoje sestre. Stari neženja bio se vratio iz Australije prilično bogat i otvorio u luci krčmu. Posao je od prvog časa dobro napredovao, jer je bivši mornar i »švercer« znao dobro, što je drago mornarskom srcu i lučkim radnicima. Bio je škrt, pa je sestru, udovicu sa kćerkom, uzeo iz računa k sebi: više kao služavke, nego iz srodničke samilosti, kako je svojim gostima isticao hvalisavo. Sam se volio dobro napiti, ali izvan svoje krčme. Bio je ženskar na glasu i zbog toga se nikad nije oženio. Krupan, crven u licu, imao je crvenu gustu kovrčastu kosu, pa mu je ostao nadimak još iz mornarskih dana »Rico«. Mandalini je ujak, »barba«, bio odvratan, bojala ga se i izbjegavala ...

Jedne zore — bilo je to prošlog uskrsnog ponedjeljka — ujak je došao teško pijan kući. Upravo donijeli su ga do krčme, a zatim se kroz gostionicu sam uspeo u stan, jer se bojaše, da ga ne bi okrali pratioci. Teturajući, da je jedva držao potrebnu ravnotežu, upao je ravno u sobicu, gdje je spavala Mandalina. Pokuca lagano na vrata, i kad mu ona ne odgovori, on stade lagano, jednolično kuckati, sve dok mu ona ne odobri: — Unutra!

— Mandalino! ... Draga moja djevojčice ... znam ... mrži sam ti od đavla crnog ... crn sam ti u očima ..., znam ja to dobro ... ponavljao je pred rasanjenom djevojkom, teturajući, da se jedva držao na nogama. Onda najednom zaplaka. Ustrašena, Mandalina ga je gledala nijemo, čekajući, da se izgovori, jer je znala: najgore je s pijancima raspredati razgovor. Ali on nije izlazio. Govorio je i sve jednako plakao. Pritom ju je gledao svojim staklenim očima, vrh kojih je padala crvena

raščešljana kosa. Uplašena, Mandalina se trgnu i ispod lagana pokrivača pokaza se njeno golo, bijelo rame:

— Mandalino! ...

On kriknu, a u očima mu nešto svjetlucavo i veselo zaigra: dosjećala se Mandalina, da su mu tim plamom gorjele u krčmi oči, kad je na koljenima držao pjevačice.

— Mandalino! — kriknu i nasrnu na krevet, te joj rukama obuhvati glavu.

— Pustite me ... barba! — opre se ona jedva čujno, jer se plašila i stidjela, da bi je mati mogla čuti. — Barba, pustite me!

Ali je on čvrsto držao desnom rukom ukliještenu nemoćnu, dok ju je lijevom razotkrio, trgnuvši joj iz ruke pokrivač. No u isti čas uzvi se Mandalina svim snagama i otrgne iz pijančeva čvrstog zagrljaja. Blijeda, dok joj crna duga kosa padala na polunaga ramena, stajala je nasred sobe, a on ju je gledao blagim, umolnim pogledom, u kom je uz samilosnu molbu tinjao plam prvašnje žudnje:

— Mandalino! ...

— Idite, barba! — reče sad odlučno, ali još uvijek tiho, ispod glasa.

On doista ode.

Od tog dana Mandalina ga se još više bojala; bijaše joj odvratan, i prezirala ga.

Život joj je u krčmi bio težak, nesnosan, pa ipak od jučer poslije podne, kad je primila ono pismo, još se nije odlučila, a već je bio sumrak.

Što je više odmicala večer, u Mandalini je to jače rastao nemir.

Oko devet sati mati je zovnu k sebi gore u prostorije, gdje se nalazio njihov stan. Htjela je govoriti s njom, i to odmah, a dolje u krčmi nije mogla, jer je buka i pjesma subotnjih gostiju zaglušivala svaku riječ.

— Mandino, imam s tobom razgovarati o važnim stvarima. Ti si jučer poslije podne primila pismo?

— ? —

— Znam, da si ga primila, i to od Frana. Tajiš sad, i ne ćeš da se povjeriš ni majci svojoj. Ne govoriti o takovim

stvarima meni, svojoj majci, koja te voli kao jedinu kćer i osim koje na svijetu nikog nemaš, eh... nije lijepo!... Dakle, je li istina, da si primila od Frana pismo?

— Tko vam je to kazao? —

— Vidjela sam, kad ti ga je poštar predao.

— Pa onda? Što je u tome zla, majko?

— Eto, tako... žao mi je, što o tome nisi ni riječi spomenula. A dobro vidim: zabrinuta si, ražalošćena, a sve zašto?

— Jer mi je ovdje dosadilo... dozlogrdilo, majko! Jer je moj život pakao: radim od jutra do noći kao najgora sluškinja, a nema ni zahvalnosti, ni dobre riječi. Onoga, koji me je volio, otjerali ste. Uništili ste tako moju sreću... I još me pitate: »Mandino, tužna si, a zašto?« Eto, zato, kazala sam vam sve, majko... I kažem vam i to, da ne ću dugo, ne ću još dugo izdržati... Doći će sreća i na moja vrata... Pa zbogom!

— Mandino, ti prijetiš?... Hoćeš dakle da ideš. Hm... sad znam.... Sigurno te je noštromo nagovorio, da odeš... Da mu doletiš u zagrljaj. Ima on ukusa, vidi se, da nije uzalud već petnaest godina na moru... Zna on, što je žensko. Ali piši mu, Mandino, piši slobodno, da se nije moja kći rodila, da bude gospoja noštroma...

Mandalina je slušala pognute glave, uznemirena, a kod posljednjih riječi trgnu se i problijedi. Dakle: oni su znali ne samo za pismo, nego i za poruku, za plan, koji je smislio noštromo. Začuđena, ni riječju ne odgovori majci, koja je sad već razgnjevljena, crvena, nabuhlih lica (običavala se i ona malko subotom napiti), vikala iz svega glasa, te joj nabreknuše vratne žile, — nego otrča u svoju sobicu. I doista nije se prevarila: mala drvena škrinja, u kojoj je spremala svoje stvari, molitvenik, pisma i nešto uštedevine, bila je obijena i u njoj neuredno ispreturani, ispremiješani predmeti. I pisma nije bilo! Prekori, nesretnica, samu sebe, što ga nije skrila, zavukla duboko u grudi, a onda gnjevna i uvrijeđena, što su se usudili obiti škrinju, otrča k majci natrag u sobu.

— Vratite mi pismo! Moje pismo, majko! Gdje je Franovo pismo?... Pismo! — nasrnu bijesno i ogorčeno na mater, kao nikad dosad, očajna Mandalina: bila je svijesna, da se radi o sudbini njezina života. Znala je, da je njihov plan otkriven, pa je bila očajna, beznadno neutješna.

— Pismo? Kakvo pismo, Mandino? — procijedi, podrugljivo kroz pocrnjele svoje zube mati. — Mandino, ne budi dijete... nego, hajde dolje: subota je, pa je navala gostiju — I ona ode niz stubište.

— Pismo! Vratite mi pismo... vriskala je, grcala Mandalina za njom i pritom bjesomučno tukla nogama o pod.

Pomisao, da je sve otkriveno i onemogućen plan, dovodila ju je do bezumnosti i očaja. Ali kad se zatim razabra i smiri, kad stade razmišljati, uvidje, da ipak nije još sve propalo.

Prkosna, sad je bila još odlučnija, nepokolebljiva u svojoj odluci. Prekoravala je samu sebe, svoje dobro srce, što je dvoumila neodlučna cijeli dan i nije imala smjelosti ostaviti one, koji su je mrzili. Ali sad se trebalo žuriti! Bilo je već skoro deset sati, a u jedanaest imao je stići noštromo! On je morao po utvrđenom planu doći u njihovu krčmu i tu piti do ponoći, kad se zatvara gostionica. Mandalina mu se nije smjela približiti, nego se naprotiv najravnodušnije vladati, kao da on uopće nije nazočan. Tim držanjem trebala je uvjeriti svoje, da je među njima nestalo ljubavi. Onda oko pola noći on bi izišao, a nešto zatim i ona. Ujutro bi se vjenčali u pet sati, a u šest bi već parobrodom otputovali. Ali sada, kad je plan bio otkriven, Mandalina je znala, da ih mora predusresti: obavijestiti Franu o svemu, kako bi plan odgodili. Dakle morala je poći i dočekati ga u jedanaest sati.

Smiri se i siđe u krčmu.

U zadimljenim prostorijama »Veselog mornara« bilo je osobito živo, kao svake subote, kad su djevojke s mornarima pjevale i igrale, a vina se točila jeftinije. Osim toga u luci su boravila tih dana tri velika engleska ratna broda, i veseli engleski mornari svojom bezbrižnošću i rasipnošću uz dobro vino oživjeli su sve krčme u gradu, a osobito one u luci. Ujak je, još kao mornar i radnik, u tuđem svijetu naučio engleski, pa je na vratima svoje krčme — pored velikog, šarenim slovima ispisanog hrvatskog natpisa »K veselom mornaru« — napisao još i na engleskom jeziku isto tako krupnim slovima:

INN!! PUB INN!!

»The Gay Saylors«

Draught white wine at . . . . . 9 dinars
Draught white wine at . . . . . 5 dinars

U ovoj zadimljenoj, sparnoj mješavini polupijanih mornara i djevojaka-pjevačica ujaku je dobro služilo njegovo znanje engleskog jezika, jer je posredovao između svojih veselih i rasipnih gostiju i djevojaka. Dobra je bila zarada; ujak raspoložen i udobrovoljen, obraćao se blago i prema Mandalini. Ona se pretvarala, kao da ga ne vidi, i vršila svoj posao, hineći najveću ravnodušnost, samo da je mati i ujak ne bi spriječili, da pođe dočekati noštroma. Svaki čas je zabrinuto pogledavala na veliki zidni trobojkom ukrašeni sat. Nekoliko časaka prije jedanaeste ure uspije nezapaženo odšuljati se iz krčme. Srce joj je muklo, jako udaralo, dok je hitala obali, gdje je morao pristati veliki parobrod, na kojem je Frano služio. Iznenađena opazi, da je parobrod, koji je ona očekivala, već stigao i da je usidren možda i već dugo, jer je podnô lađe na obali bilo sve pusto, a gore na palubi bilo je također sve zamrlo; gorjele su samo noćne raznobojne svjetiljke.

Zapita jednoga mornara za noštroma.

Odgovori joj, da je odmah po dolasku u osam sati napustio lađu i da se nikako nije vraćao. Istina, da su došli par sati ranije, jer su obišli jednu luku, u koju su obično navraćali, ali ovaj put nije bilo tereta.

Zabrinuta za Franu Mandalina se vrati u krčmu.

Ušla je kroz stražnja, sporedna vrata i nije ni opazila noštroma, kako sjedi i pije raspoložen u društvu svojih drugova. Jedan dječak donese joj u kuhinju cedulju: »Draga Mandino! Ravnaj se po onom, kako sam ti pisao. Tvoj Franjo.« Na istoj cedulji, ona mu napisa svojom nevještom rukom, jer je jedva znala pisati: »Frano! Ništa! Sve znaju! Mandina!« I preda cedulju dječaku.

Međutim u krčmi je rastao žagor i buka glasova već sasvim pijanih mornara i djevojaka, koje su napite i skoro polunage pjevale u pratnji harmonike, što ju je svirao neki Madžar: čas se zvao »kapelnik«, a čas Moro«. Ono nekoliko engleskih mornara bilo je već ludo pijano: njihovi kreštavi, nerazgovijetni pijani glasovi uz pratnju harmonike i ciku pomamnih djevojaka slivahu se u urnebesnu deraču. — Mi ćemo im pokazati, kako se kod nas pjeva... — reče samosvijesno neki mladi mornar, koji je sjedio za noštromovim

stolom. I započe, praćen usklađenim glasovima svojih drugova:

... Jedan mali brodić ...

U moru pijanih glasova i zvukova gubila se skladna pjesma. Ujak zatvori gostionicu, ali ne raspusti goste, iako je davno bila prošla ponoć. On je lukavac umio zavarati i vlast, kad se radilo o njegovoj dobiti.

Mandalina je gledala kroz kuhinjsko okance na sto, za kojim je Frano, noštromo, pio i pjevao sa svojim drugovima. Gledala je, kako mu oči sjaje od vina, a crna kosa, kovrčava kao i njena, raščešljano vijori i pada na lijepo, uzvito čelo — dok ne zadigne glavu, a pjesma još jače zaori. Englezi kod drugoga stola posadiše sve pjevačice s pijanim »kapelnikom« Morom kraj sebe, hoteći svojom zaglušnom, nerazumljivom deračom nadglasati skladnu, sjetnu pjesmu noštromova stola.

Već je bilo kasno i Mandalinina mati pođe spavati.

Mandalina je bila već jako umorna, jer noćas nije spavala, a danas se uzrujala, i sad bi se htjela odšuljati u krevet, ali, zaljubljenicu, srce nagovara, da barem riječ prozbori sa zaručnikom. Zna, ako je ujak opazi (on polupijan sjedi s Englezima, neprestance pije i pjeva, ali virka na Mandalinu, a oči mu strašno sjaje k a o o n a j p u t) zna: da bi joj i sama jedna riječ mogla škoditi i razdvojiti je od Frana zauvijek... Ali ona već i ne misli na to, nego prilazi noštromovu raspjevanom stolu. I njoj su oči sjajne: i lijepa je, iako joj je kosa neočešljana, a kecelja prljava, jer je u njoj cijelu večer prala masno, nečisto suđe. I dok se prolazeći tiskala i gurala kraj stola, za kojim je pio ujak s Englezima, jedan od njih, mlad, plavokos podčasnik dugo ju je zaljubljeno i zadivljeno promatrao. Pijan je, ali su njegove oči dobroćudne i one samo izražavaju divljenje njenoj ljepoti. Nešto šapuće na uho njenom ujaku, ali ovaj odlučno odmahuje glavom. U to se mladi plavokosi podčasnik odlučno diže, iako ga očito noge izdavaju, te pijan maše i lomata bespomoćno rukama po zraku uz povike na materinskom jeziku. Sad se ravno uputio Mandalini, koja se primakla noštromovu stolu. Ali se u taj čas spotaknu i u padu, da bi se održao, čvrsto uhvati Mandalinu i obujmi joj rukama vrat. Nije se moglo prosuditi,

da li je pijanac učinio to namjerice, ili se doista spotakao o podium glazbe.

Djevojka vrisnu i htjede se osloboditi neželjena napasnika, ali osjeti da je ukliještena i stade kričati. U isti čas priskočiše joj ujak i noštromo. Prvi se približi Englezu i nešto mu šapnu u uho, ali je tvrdoglavi pijanac držao čvrsto dragi plijen. Stade cjelivati Mandalininu kosu, na što ga noštromo udari pesnicom, ali hladnokrvni, koliko i tvrdoglavi podčasnik nije puštao iz svojih gvozdenih ruku žrtvu. I opet, još jednom, pade teška noštromova pesnica na Englezovu sljepočicu: ovaj put on se sruši onesviješten. Sve se to odigralo brzo, kao u filmu. I ostali gosti priskočiše. Nasta gužva: pritrčaše Englezi, a skočila je spremno i noštromova družba.

Ujak, blijed, drhtavim rukama potegnu k sebi Mandalinu i isprsi se pred noštromom:

— Tko ste vi, koji vrijeđate moje goste. Napolje, ništarijo! — vikao je bijesno, razrogačenih očiju.

— Huljo, prodajete i svoje rođeno. Ali znajte, da je to moja zaručnica! Imat ćete sa mnom posla, lopove!

— Napolje, napolje! — vikao je ujak, kao pobjesnio. — Napolje!

Uto se sa zemlje podiže onesviješteni Englez. Priđe noštromu i prije nego se ovaj mogao obraniti, on ga — poljubi. Podigne mu desnu ruku i reče hihoćući na engleskom jeziku:

— Pobijedio si! — Zatim se još bučnije smijao, a za njim svi njegovi drugovi. U krčmi nasta urnebes klicanja i veselja. »Moro« udari u harmoniku, a djevojke zapjevaše.

Ali noštromo se ne maknu sa svog mjesta.

— Mandalino, dođi ovamo! — viknu on oštro.

— Mandalini je ovdje mjesto! — odvrati ujak i zadrža djevojku, potegnuvši je čvrsto k sebi. — Htio si je noćas odvesti, znamo mi to dobro, gusare! Ali dok je mene, koji sam joj otac i skrbnik, dok je mene, upamti — toga ne će biti...

Noštromo ga ne udostoja odgovorom: udari ga da se srušio i pao na stolac pred obližnjim stolom. U isti čas lijevom rukom zgrabi Mandalinu i uputi se kuhinjskim, sporednim vratima.

— Čekaj — šapnu mu djevojka. — Idem čas gore... I potrča, da uzme svoju ušteđevinu, jer je znala, da se nikad ne će vratiti.

Ali u taj čas uleti u kuhinju ujak. Zgrabi sa stola veliki mesarski nož i prije nego se noštromo maknuo s mjesta, nasrne na nj. Ubode ga triput, i kad je već noštromo pao, htjede ga, bjesomučnik, još bosti, ali mu je smetala Mandalina: držala mu je grčevito desnu ruku i zazivala u pomoć. I prije nego priskočiše ljudi, ona se onesvijestila. Njena glava, možda i slučajno, pade na grudi zakrvavljenog noštroma, te joj se raščešljana kosa dodirivala njegova blijedog, beskrvnog lica.

NEVJESTA NA OTOKU

I

Svaki novi dan rano u zoru jednako ga iznenadi kao ono pred šest mjeseci, kad je počeo ovakvim životom. Nikako da se snađe. Budi se, trlja oči i začuđen nazire: to nije san. Okreće se na svojoj slamarici, rasteže, osjeća i vidi do sebe nju, Karmelu, tupa izraza, rastvorenih usta, raščešljanih vlasi: spava ona tvrdim snom. A dolje na podu pokraj slamarice mnogo kartona, boja, kojima se kiti i skriva Karmela, njegova Karmela, danju sirena-djevojka, koja gata i proriče sudbinu iz zvijezda. Zidovi, zapravo platnene zavjese njihova šatora, što ga drže četiri vitka gvozdena klina i samilost vjetrova — prešarani su raznobojno, šaroliko, a na njima je netko nevještom rukom nacrtao svijetlozelenom bojom more, delfine, sirene i jedrenjak kraj vitkog velikog svjetionika. Zagušljivo je u šatoru i svakim je danom nesnosniji vonj, zadah već davno ulovljenog morskog psa, koji je uz prikazivanje Sirene (»Ž i v e, u n a r a v n o j v e l i č i n i, u d o b i o d 24 g o d i n e, k o j a g a t a i č i t a s u d b i n u i z z v i j e z d a«, kako to piše onim velikim nezgrapno napisanim slovima na ulazu u šator) glavna privlačnost njihovih prikazivanja. Već nekoliko mjeseci žive njih dvoje, Moro i Karmela, ovakvim životom, ali on nikako da se privikne. Osjeća: nije to za njega i već se kaje, što se odlučio, dao nagovoriti od onih, koji ga možda i vole, ali su nenavikli ovakovu neobičnom životu, kao što je to i on, a bili bi svi čestiti ljudi. Ovako živjeti mogu samo cigani, skitnice i komedijaši, ali nikako kršteno, pošteno čeljade, a pogotovu ne on, vrijedan ribar i mornar, koji je proveo na moru, na brodu gotovo dvadeset godina. Plovio je sve po tuđim parobrodima i trabakulima, dok mu nije pokojni ujak kupio jedrenjak. To su bili dani, to je bio život! Nikad to on ne će zaboraviti! Svaka je radost kratkovjeka i kao što iza plime dolazi osjeka, tako je nenadano i strašno, odjednom iz one

sreće izbila sva njegova propast: brodolom, ujakova smrt, dugovi... neimaština do posvemašnjeg siromaštva. I sve se to zbi strašnom brzinom gromovna blijeska u divljoj olujnoj noći... Dok ona, njegova Karmela, kraj njega spava, on razmišlja o svemu svaku zoru i traži način, kako da svog nevidljivog dušmanina smlavi, uništi zauvijek. Razdražljiv je i nepopustljiv, mrk, ozbiljan, a oporo mu lice tamno kao i crna čupava kosa, radi čega mu i nadimak Moro, Rokin Moro. Zna on dobro ono, što mu je stoput već kazala i Karmela: da je blag, dobar i krotak, smjerna pogleda kao u djeteta, a ako se katkada smrkne, rasrdi, to je onda od krvi, zle strašne krvi.

Dok leži ovako budan, crne ga brige i misli muče: eto opet počinje nov dan, uz rezak pisak tvorničkih sirena javljaju se prvi pijetlovi i navještaju zoru ovom nepoznatom, tuđem gradu, koji u isto vrijeme on mrzi i voli.

Onda se Moro na prvi zov lijeno rasteže i dugo zijeva, krsti se, a kadšto se udobrovoljen i Bogu pomoli, jer su ga tako od djetinjstva naučili. Ustaje polagano i neodlučno: nov dan je na pomolu. Uskoro će proraditi »ringlšpil« svojom jutarnjom uspavankom, slijepi će invalid kupiti novac od djece, što su pobjegla iz škole, a u maloj susjednoj menažariji čut će se poznati glas crvene papige: »Ko-ko... papiga... papi-ga....« I odjeknut će prvi pucnji jutarnjih dokonih strijelaca, prvi hitci upereni u srce namještenog drvenog čovjeka s fesom. Dolazit će ljudi, nezaposleni i veseli, muško i žensko, a on, Moro, vikat će šetajući pred šatorom: »— Sirena! Živa sirena! Veliki morski pas, dug osamnaest metara... Sirena, gospodo, mlada i živa sirena! Samo dva dinara«... Poluriba — poludjevojka gata i proriče vam sudbinu iz zvijezda«... I tako će on cijeli dan uzvikivati i voditi radoznale ljude pred polunagu Karmelu, dok će ga ona gledati rastužena, gotovo suzna pogleda. Pa kad bi barem toliko zaradili, da mogu do sita objedovati i večerati, nešto za put spremiti i onima kod kuće poslati. Uništile su ih različne takse, što dnevno moraju plaćati vlastima za to, da mogu boraviti na tom komadiću blatna tla u predgrađu i na četiri klina razapeti svoj šator. Da je znao, da je slutio, da je tako, nikada ne bi poslušao Karmelu. Bio bi stoput radije otišao opet i na tuđu lađu služiti i kao zadnji mornar — poslije potonuća Svetog Felicija — nego li se odlučio na ovakav ciganski život. Nagovorila ga je na to ona, Karmela. Sjeća se, kako mu je zanosno govorila i oduševila ga za plan, koji je mogao niknuti samo u ženskoj glavi: da idu po svijetu... Uvjeravala ga je, da će zaraditi mnogo novaca, da će se podignuti, spasiti sebe i onu sirotinju na otoku, a onda se bogati vratiti i vjenčati. Zato je otišla ovako neudata s njim u tuđi svijet, puna jada i sramote, klevetana od svijeta: tješila se, da će se vratiti bogati i ugledni. »T r i b a raditi... t r i b a početi... — govorila je Moru i gledala ga svojim velikim bademastim očima — triba ništo početi... Godine prolaze, t r i b a se i n z e n j a t...« On je poslušao: onda ju je volio bezumnom ljubavlju prvih dana. Misao o slobodnom životu u nepoznatom svijetu s njom Karmelom, opila ga i jednog dana otploviše s rodna otoka..

I sad, dok je gleda obasjanu prvim jutarnjim tracima zore, što prodiru kroz otvor na vrhu šatora, sjećajući se svega on se ne kaje, što se na sve to odvažio. Samo mu je ipak jedno žao: što se ništa od onoga, o čemu oboje sanjahu, nije ostvarilo. U zlo i nevolju pretvori se sve, što on počne i zla kob prati svaku njegovu stopu... I lako bi još sve bilo, da nije onih, tamo dolje na otoku: i njezinih i njegovih, sve pusta i gladna sirotinja, kojoj su jedina nada i spas on i Karmela. Zato je jutros nada sve voli, nježno miluje, budi je teška srca: htio bi, da ona spava što duže, što slađe, da je što manje izlaže smijehu i ruglu nepoznatih ljudi, žena i djece, što će ju opet danas gledati radoznalo i podrugljivo svojim nasmijanim i vječno zlobnim očima.

Već se čuje prvi pucanj iz susjednog šatora i rano krештanje odmorene papige, a doskora će vergl »ringlšpila« zacviliti onu istu, vječno istu dosadnu ariju. Moro je već — odlučan — ustao, prilazi Karmeli. Ona spava: Moro je budi i cjeliva:

— Ustaj, Karmelo, već je sedam uri... T r i b a p-o-č-e-t ...T r i b a početi... Ustani!

Te nedjelje stade svijet dolaziti istom oko deset sati na poljanu, gdje se nalazio šareni vrtuljak, Morov šator i druge različne barake. Pa i to nisu bili ozbiljni i dobrodušni ljudi, koji bi pošteno platili ulazninu, ušli u šator, pogledali Sirenu, a onda se udaljili, vjerujući ili bar pričinjajući se,

da vjeruju, da je ono zaista prava, živa, živcata Sirena, a ono pored nje da je doista najveći ulovljeni morski pas, otkako pamte i najstariji ribari. Čudnovate je i svakojake tu bilo čeljadi, ali najviše obijesnih dječaka, koji su svojim radoznalim primjedbama često dovodili ukočenu i ozlovoljenu Karmelu u najteži položaj. Gotovo uvijek je morao mlade pohodnike upozoravati, nadzirati ih, a jednom je jednoga i udario. Bio je to dječak vrlo veseo, a besprijekorno odijelo na njemu pokazivalo je, da je dijete iz bogate porodice. On se je — dok je Moro čekao pred ulazom nove posjetioce — približio Karmeli i htio je dohvatiti rukom i to upravo na onom mjestu, gdje se njezino djevojačko tijelo pretvaralo u riblje, sirensko. Moro ga srećom na vrijeme spazi: naprasite ćudi udari ga bijesno pesnicom i odbije. Među ostalim dječacima nasta graja, smijeh i živo odobravanje, pa je tako stvar svršila u šali. Danas opet oni uđoše, pa je smatrao, da mora biti na oprezu i pažljivo promatrati svaku njihovu kretnju. Danas je, hvala Bogu, kao svake nedjelje, bilo dosta posjetilaca, ali je zato i taksa za nedjeljni boravak bila gotovo dvostruko veća. Mnogi su živo razgovarali sa Sirenom, a nekima je proricala sudbinu. Već u početku svu Morovu pozornost privuče na sebe neka mlada gospođa, u pratnji djevojke, koja je mogla biti njezina služavka. Moro je poput svakog mornara-čovjeka, koji je osuđen živjeti u samoći, volio žene. Promatrao je tu mladu gospođu, gledao je i uživajući u njezinoj raskoši čas je uspoređivao s oporom i divljom ljepotom Karmele, čas opet gledao pratilicu mlade žene i tako je i nehotice stao dublje razmišljati o njima. Obje su bile mlade, ali ona, za koju je držao da je služavka, bila je mlađa, jedrija i neuporedivo ljepša. Imala je blage oči, što su sad začuđeno promatrale Sirenu; vidjelo se, po otvorenim ustima, donjoj usni, koja je nemarno bila spuštena i po onom tupom, bezizražajnom izgledu, koji je imalo njezino lice, da je djevojka iznenađena, prestravljena onim, što je gledala pred sobom: lijepu djevojku, kojoj plava, bujna kosa, nemarno pada na bijela i polunaga ramena, dok joj čvrste ispupčene grudi krije bluza od velura, i samo što ne puca od jedrine i punoće, koliko je nategnuta. A dolje, na pretanjenom pasu, na mjestu, gdje ta bluza prestaje, tamo se slabo naziru bokovi, a nogama ni traga nema, nego se to lijepo tijelo nastavlja u

strašan, velik, svinut rep, na koji je onaj veliki morski pas prislonio nepomične peraje. Moro gleda zadovoljan, presenećen djevojku, koju je strašno priviđenje sirene pritislo poput crne more. On vidi po njezinim očima, da ona barem sada u ovom času i ne sumnja, da bi to moglo biti ljudsko stvorenje, krštено čeljade. Moro se veseli, bezumno, djetinjasto; od radosti bi ruke protrljao: uvjeren je, da će »pasti« jedno gatanje. Njezina gospodarica gleda ravnodušno sav šator i uvriježen razabire, da je ravnodušna, da bi joj čak bilo i dosadno, da nije zadovoljstva zbog čuđenja njezine pratilice, koja sve to gleda nijema i nemoćna, da svoje čuđenje izrazi.

Moro je svijestan, da se ova prilika ne smije propustiti. Pristupa hladnokrvno djevojci, koja ga gleda kao začarana:

— Moguće bi gospojica, da joj Sirena prorekne sudbinu iz zvijezda... da joj pogodi, tko je voli, tko joj zavidi, a tko škodi... da joj kaže dan vjenčanja i koliko djece sanja...

Govorio je pjevuckavim glasom, izgovarajući riječi, koje je već znao naizust.

Postiđena, kao da je te riječi probudiše iz teška, ružna sna, na koncu se ipak dade nagovoriti, da čuje, kakvu joj sudbinu proriču zvijezde. Čuđenje joj poraste, kad ču zvonak djevojački glas Sirene. Moro je bio zadovoljan. Kad je Sirena svršila i kad se šator ispraznio, te ju je Moro zastro zavjesom, njih troje ostadoše sami i počeše razgovarati. Hladna i ozbiljna mlada gospođa raspitivala je Mora, odakle je, što radi i otkada živi ovakvim načinom života. Imala je čudne, tužne oči, pune umora i možda pritajene zlobe. Posred razgovora u jednom času, dok je služavka nije mogla vidjeti, nenadano gurne Moru u džep pedesetaču.

— To je za vašu, Sirenu — šapne. — Koliko joj je godina, sirotici?

— Dvadeset i dvije...

— Jeli vam sestra ili žena?

— ? —

— Lijepa je...

— I dobra...

— Žena?...

— ?!...

Otidoše uz obećanje, da će ih još jednom pohoditi.

II.

Sutradan pred veče došla je služavka. Nije bila u svečanom odijelu kao prošli put: imala je pregaču i zasukane rukave. Kad je stigla, već je bio sumrak i Morov šator bio je gotovo prazan : još malo i za Sirenu i Mora bit će završen dan rada, napora i poniženja.

Djevojka je pozdravila i stala razgovarati s Morom:

— Dobra večer!

— Klanjam se...

— Došla sam... Evo... htjela bih, da mi opet gata... zapravo zaboravila sam ono glavno... godinu, kada ću se udati.

— Lako zato, brzo ćeš se ti udati... A kako ti je ime?

— Ana...

— A onoj juče s tobom?

— Ono je moja gospodarica, a zove se Blaženka, gospođica Blaženka.

— Nije gospođa?...

— Ma nije i jest. Znate, kako se uzme...

Činilo se, da je djevojka bila vrlo razgovorljiva, veselé ćudi, a Mora je sve to zanimalo, pa je vješto ispitivao. Držao se hladnim i ravnodušnim, ali bilo je nešto u njemu, što ga je nagonilo da ispituje, istražuje i da tako sazna nešto više o njima. On nije ni sam svijesno znao, čemu mu to služi, ali je duboko osjećao, da to nije tek obična radoznalost. Želio je davno nekoga upoznati, nekoga, koji bi mu možda mogao i pomoći, biti mu od koristi na bilo kakav način, jer svakim danom im je položaj bivao teži, beznadniji. Trebalo je platiti zaostale takse, Karmeli kupiti cipele, a oni sa otoka neprestano su tražili i molili. Gotovo svakog tjedna stizala su pisma, tražili su pomoći, novaca, i vijesti su ukratko javljale samo zlo i nevolje: suše, brodolome, bolesti lozâ i živinâ... A on je bio nemoćan, sam u tuđem nepoznatom gradu sa šatorom i Sirenom, djevojkom, koja proriče sudbine iz zvijezda. Ona je bila tiha, smjerna i u toj krotkosti činilo se kao da je sama beznadna, obezglavljena i uništena čudnim nomadskim životom, na koji ga je upravo ona nekad navela, a sada razočarana čeka skoru propast, pomirena sa strašnom neumoljivošću sudbine. Moro je također šutio i samo bi katkada rekao, kad bi općinski organ dolazio s nalogom za isplatu takse: — Karmelo,

što ćemo? — Ona ga je gledala nijema, suznih očiju i ponavljala nujno za njim: — Što ćemo, Moro? — Onda, kad bi vidjela, da se on nada nešto od nje čuti, saznati, da od nje očekuje utjehu, onda bi šapnula: — Glavno je početi... onda ćemo mi sve lako... T r i b a početi, naći će se nešto...

I to, te njezine riječi, uvjerljivost, kojom ih je izgovarala, čvrstoća i ustrajnost, kojom je podnosila težak položaj, ne samo da su ga tješile, nego ga uvjeravahu o činjenici, da će se doista nešto dogoditi, da će nešto početi, nešto naći i njihov težak položaj poboljšati. On je čekao na to strpljivo, a dnevi su prolazili i ništa se nije događalo. Jednom su neke novine donijele članak o njemu i sliku Sireninu, i on je te večeri sretan, gotovo opijen srećom, donio Karmeli te novine... Ali ni onda, sutradan — ništa. A takse su rasle, dugovi bivali veći, oni s otoka neprestano pisali, a Karmela je bila bez cipela. »I n z e n j a t ćemo se — T r i b a početi... glavno je početi«. A jučer, eto, došle su one dvije ženske... Ona, gospođa, nepoznata i visoka, dala mu je pedeset dinara i čudno ga je gledala, vrlo čudno, da se zbunio. A onda ga je pitala (i dok je govorila, opet je netremice sažalno i porugljivo buljila u njega), da li mu je ona, Sirena, sestra ili žena. On je šutio zbunjen. Danas se mučio u mislima i čitav dan mislio na nju, ali uzalud... Držao je, da mora biti imućna, dobra, neobična; sudio je to po onom krznenom ogrtaču.

I sad, dok je stajao pred njezinom služavkom, sjale su mu oči, što će od nje mnogo saznati. Ne veseli se on, što je prosto radoznao, nego eto, tko zna, možda će mu ona i pomoći, a glavno je početi, kako veli Karmela. Lukavo, ali vrlo oprezno ispitivao je djevojku, koja je, činilo mu se, u svojoj lakoumnosti voljela opširno pripovijedati. Moro je doznao stvari, koje su ga zanimale i iznenadile: Da je Anina gospodarica vrlo čudnovata ženska, koja nema roditelja, a s rodbinom je posvađena i ni s kim se, čudakinja, ne druži. Roditelji su joj umrli, najprije mati pa otac, bogati ljudi, koji su propali: to su bili neki fini ljudi, a ona jedinica ostala sama. Živjela je posvađena s materom i tek se na samrti s njom pomirila. Blaženkin je otac umro iznenada pa se pričalo, da je otrovan. Još mu je rekla povjerljivim šapatom, da su sutradan iza njegove smrti došli vjerovnici i sve odnijeli, ali je ipak ostala Blaženki jedna kuća, u kojoj živi, ali je bolesna i čudno-

vata, te je ona, Ana, jedina, koju voli i već je deset godina kod nje, pa su kao sestre.

Još mnogo i živo pripovijedala je razgovorljiva djevojka, a Moro je slušao, slušao.

Na rastanku je rekao:

— Slušaj ti, dovedi još katkad svoju gospodaricu... Draga je ona meni... čini se i dobra srca... A reci i ti koju dobru za mene... Za nas... Da Sirena nema cipela... Ali onako, znaš u razgovoru... A tebi će za to, Sirena uvijek gatati...

Te večeri nije dugo zaspao. Mislio je o svemu, što mu je Ana pričala, kad je usnuo, sanjao je o njezinoj gospodarici Blaženki, visokoj i blijedoj, a crnih kosâ. Pružala mu je neki novac, a kad on htjede rukom posegnuti, ona mu ga uskrati. — »Prije mi recite, je li vam Sirena žena ili sestra?!« I uzalud je pružao ruku. A njezin hladni porugljivi pogled nemilosrdno ga je probadao. Kad se probudio, bio je znojan i zlovoljan.

Dva dana poslije toga one su ponovno došle. Bio je sumrak kasnog ožujka i u zraku se osjećalo proljeće. Subota je bila, a u šatorima i okolnim barakama bilo je veselo i živo od mnogih posjetilaca. Lijepo se čuo »vergl« s vrtuljka i u šumu poznate melodije drhtali su modro-žućkasti plamičci acetilena. Gradska je dječurlija bučila, igrala se, dok se nekoliko ljudi uz psovke i smijeh takmilo u strijeljanju. U Sireninom šatoru bijaše vrlo živo: bilo je osobito ženskog svijeta, služavkâ, radnicâ, švelja, mladih djevojaka, koje su cijeli dan radile, a sada su se željele odmarati i zabavljati. Svi su oni žagorili, glasno govorili, hihotali, smijali se, sve na račun Sirene. Ona je ostajala mirna, dostojanstvena, ukočena kao sfinga, gledala je svojim hladnim, malko prezrivim pogledom one, koji su joj se kušali približiti više, nego je to dopuštao otegnut konopac pred njom. Moro je bio dobro raspoložen zbog velikog broja posjetilaca, ali stužio bi se odmah, kad bi pogled bacio na ono ražalošćeno i blijedo Karmelino lice, hladno od neke unutarnje patnje, koju je on bolno osjećao kao grižnju u duši, prijekor svoje savjesti... On je bio žrtva onih dolje na otoku, a ona i njihova i njegova. Ali se nije tužila... Nikad nije riječ prijekora i žaljenja prešla preko njenih rujnih usana. I upravo to, taj muk, strpljenje, to ga je najviše peklo, mučilo. Ne, ne —

mislio je — ovako se ne može dalje... Sve ćemo ostaviti i vratiti se... pa bilo kako bilo. A Karmela, a njezina udaja, sramota, a njegovi, a takse? Glava mu je gorjela od pustih misli i briga i zato je volio sad gledati to mnoštvo svijeta, more novih lica, nepoznatih ljudi, žena i djece, ljudi smirenih, bezbrižnih i veselih. Činilo mu se na mahove, da se njegova čemerna briga, njegov očaj utapaju u radost i veselje onih, koji su dolazili iz svojih ulica i stanova spokojni, radosni i sretni. U takovu raspoloženju Moro je osjetio nenadano — gotovo se trgao — da ga promatraju nepoznate i čudne oči. Bila je Blaženka sa služavkom. Odmah im je pristupio i uljudno s dubokim ih naklonom glave pozdravio.

— Evo, ovo je Ana donijela dar za vašu Sirenu... — rekla je Blaženka, dok joj je na usnama lebdio vječno isti podrugljivi posmijeh — čini se, da ju je očarala... Ne može jedan dan proći, a da je ne vidi... Neprestano govorimo o njoj... Svega mi ona govorila... Ajde Anice, daj...

Bio je to zamotak, a u njemu cipele. Moro pogleda zahvalnim pogledom Blaženku. Htjede nešto kazati, ali ona tek mahnu nervozno rukom. Uto se Ana udalji i priđe bliže Sireni.

— Hvala vam, gospođo, puno vam hvala! Bog vam dao svaku sreću... Baš ste mi skinuli veliku brigu... — poče Moro, kad su ostali nasamo.

Opet ga prekine, mahnuvši rukom, kao da je htjela kazati, kako je sve to sitno, beznačajno i da ima mnogo ozbiljnijih, prečih stvari, o kojima je sad govoriti ovo nekoliko časaka, dok su sami...

— Kako vam je ime? — upita ga hladno i oštro.

— Luka... Luka Rokin... Ali me svi zovu Moro, jer imam crnu kosu i mrke sam boje u licu...

— I crn vam je obraz... — tek se nasmiješi, ali je govorila hladno i strogo, i on nije nikad pravo znao, kad se ona šali, a kad misli ozbiljno. Odgovarao je zbunjeno smjernošću sluge, koji je nešto teško skrivio i sad čeka ukor stroga srdita gospodara.

— Nije mi crn obraz... A možda i jest... Znate, gospođo, mi smo vam svi mornari, tako čudni ljudi...

— Znam. Djed mi je bio kapetan.

— Meni su i otac i djed... I ja i svi smo mi bili na moru, a sad smo veliki siromasi... Nemamo ništa... Pod Bogom ništa... Malu jednu kuću, zadnju, još će nam odnijeti, ako ne platimo porez, pa smo onda na polju...

Blaženka ga je šutke, netremice gledala. Činilo se, da je utonula u neke svoje misli, brige, pa ga i ne čuje, — te je on više puta prestao govoriti, a onda, kad bi vidio njezin upitni pogled, opet počinjao pričati drhtavim glasom, sretan, da se napokon našao netko u ovom velikom, njemu stranom gradu, da ga sluša. Osjećao je zadovoljstvo i olakšanje.

— Ništa nemamo, gospođo — govorio je i gledao je u oči — sve je dolje pusto... Otok, kamen, krš... A okolo more, hridine, greben... Znojimo se, da otmemo malo zemlje, okopavamo vinograde pa nam ne rode, jer dođe bolest na lozu... Masline su pogrbavjele, ostarile... Slabo se i ribari... Bože nas sačuvaj, ne znam, što ćemo... Eto, skitamo se po svijetu, kako vidite, kao cigani, pa ništa... Niti znamo, zašto se mučimo... Niti vidimo kakovu korist... a oni dolje pišu: Šalji... šalji... Pa takse, porezi... Isuse, sveti... ne znam, bogami, što ću, pukla mi glava... ali triba počet.

Blaženka ga je i dalje netremice gledala. Vidjela je te oči, iz kojih je sjala čudna i neizreciva dobrota, oči blaga, smirena gotovo pobožna pogleda, kao u nekih božjih ugodnika, koje je vidjela, sad već ne zna, u kojoj crkvi. Ili se možda pretvarao ovaj čudnovati čovjek? I što je nju privlačilo u ovaj sumnjivi, zagušljivi šator? Je li sve to bio puki slučaj, da se ona nalazila ovdje? Tko je bio taj čovjek crne kovrčaste kose, lica tamne puti, a blagih i dobrih očiju? Pustolov s mora? Varalica ili prosjak? Što on traži od nje? Milostinju? Voljna ga je pomoći, jer joj je milo pomagati uboge i potrebne... Dobro je, pomoći će ga, ali što ona ima s njim razgovarati? Doista ona nema što ovdje tražiti. Htjede istog časa pozvati služavku i odmah otići. Napokon i njezino je vrijeme dragocjeno i mogla bi to vrijeme bolje i pametnije upotrebiti, iako nije nikad živjela ni za koga i život joj je bio pust i prazan.

No ne maknu se. Njezin je pogled počivao na njemu, a on je stajao pred njom pogružen kao prosjak i promatrao je svojim blagim očima.

I nekoliko časaka gledali su jedno u drugo nepomično, bez riječi.

III.

U jednom od onih dijelova grada Zagreba, gdje su se poslije Rata izgradile mnoge nove građevine, ima jedna dvokatna bijela vila s jedva primjetljivim natpisom: VILA RODIĆ, koji su izbrisale kiše. Tu, u toj kući živi Blaženka sama sa služavkom Anicom. Još pred nekoliko godina, dok je bio živ njezin otac, vojni liječnik u mirovini, dr. Mirko Rodić, u toj vili okupljalo se svakog četvrtka malo društvo i kartalo. Ali kad je poslije nekoliko godina iza ženine smrti preminuo i on naprasnom i čudnovatom smrću, prestadoše svi pohodi i sastajanja. Blaženka je malne sa svima svojim rođacima živjela u svađi, a rijetke nekadašnje prijatelje svojih roditelja primala je nerado i hladno... Tako opusti dom Rodićevih, a gospođica Blaženka živjela je posve zadovoljna svojom osamom. Njezin otac, stari visoki koštunjavi gospodin, koji je nosio štap i hodao pognuto, služio je gotovo cijelog života kao vojni liječnik u austrougarskoj mornarici. Poslije rata bio je umirovljen i živio u Zagrebu. Tu je potkraj života počeo odjednom otkrivati u sebi trgovca, uvjeravati svoje prijatelje o velikima svojim trgovačkim sposobnostima, te se i sam uvjeren u tu svoju veliku nadarenost za trgovačke poslove upustio u trgovačke spekulacije, dok nije tako, nekad prilično imućan, izgubio veći dio svog imutka. U stvari je doživljavao u trgovini neuspjeh za neuspjehom, a njegov posljednji nesretni pokušaj, koji ga je živčano i uništio, bilo je otvaranje velike zalagaonice. Poslije toga živio je od mirovine i jedvice uspio ostaviti Blaženki ovu vilu, već zaduženu manjom hipotekom. Blaženkina majka, kći nekoga doseljenog Poljaka, bila je cijelog života bolesna i kao težak nesnosan teret putovala sa svojim mužem od jedne mornaričke komande do druge, dok nije jednog dana umrla. Imala je više bolesti, a Blaženka je pamtila, da je bila vrlo blijeda, zlovoljna, da je uvijek marno satima češljala svoju crnu, glatku, svijetlu kosu. Zbog njezina bolesničkog egoizma nije se nikad između njih dviju, matere i kćerke, uspostavio običan odnos, pa je Blaženka rasla sama, prepuštena sebi, guvernantama, služavkama, ocu i svima prije nego li njoj, svojoj majci, strogoj, blijedoj, bolesnoj gospođi, koja je umrla nečujno i tiho.

Svi ti obiteljski događaji i promjene kanda su se malo ticale Blaženke, ali dakako da su ostavile na njoj dubokih

tragova, koji su bili odlučni i za njezin duhovni razvitak i za sav njezin život. Svih tih dana, provedenih u roditeljskom domu, sjećala se kao puste, upravo beznadne samoće. Život joj se, već za prvih dana duhovnog sazrijevanja, učinio pustim i dosadnim, ali kako je bila ravnodušne ćudi, pamtila je, da se s tom spoznajom bila odmah pomirila kao s činjenicom, protiv koje je nemoćno, sve što je ljudsko. Možda se jedino tako mogahu protumačiti neki njezini postupci, koji su često iznenadili i one, koji su joj bili najbliži i najbolje je znali. Ali nisu joj zamjerali, jer je i ona poput svoje matere bila uvijek blijeda i boležljiva, ljeti i zimi slaba zdravlja. Bila je jedinica i otac ju je čuvao. Nisu je slali u školu, nije imala drugaricâ ni društva, nije nikad upoznala slobodu i ushite djetinjstva i mladosti. Živjela je malne uvijek u Zagrebu — osim jednog putovanja u Poljsku k majčinoj rodbini, gdje se na putu razboljela od upale pluća. Kao dijete bila je vrlo čudna, šutljiva, voljela je i smišljala igračke i igre, koje nije poznavala mašta ostale djece. — Ti si moja mala starica! — rekla joj jednog dana mati, sjedeći umotana na verandi u naslonjaču i držeći rupčić na ustima. — Moja mala starica!...

Blaženka je pogledala ono blijedo, ispaćeno lice, žive sjajne oči i svijetlu glatku kosu s razdjelkom točno po sredini. Suze joj ovlažiše oči i ona otrči u svoju sobu. Tamo je dugo zatvorena plakala i jecala. Bilo joj je tada trinaest godina, a pamtila je taj dan kao najživlju, neizbrisivu uspomenu na svoju majku.

Dvije godine prije očeve smrti bila je zaručena. Dotada nije bila upoznala muškarca, osim dječakâ, koje je mrzila, dok se s njima igrala. Otac joj jednoga dana doveo i upoznao je s nekim mladićem, mjernikom, koji je poslije često svraćao u njihovu vilu, pozivao je na čajeve i šetnje automobilom, a zimi na skijanje. Bio je to mlad čovjek niskog stasa, gotovo ćelav u svijetlom odijelu. Čitali su u početku skupa knjige i govorili o stvarima, koje su oboje voljeli i poznavali. Onda ga je Blaženka nenadano počela izbjegavati i tuđiti mu se. Kad bi dolazio, pričinjala se bolesnom ili nenazočnom. Još su se nekoliko puta sreli: on je govorio dugo i zanosno, a ona ga je gledala hladno i sumorno slušala. Otputovao je zatim negdje bezumno očajan i poslije tri mjeseca joj pisao... Slao je zatim redovito njoj i njezinu ocu duga nostalgična pisma i

molio je, da se smije s njom vjenčati. Otac je ostavio sve kćeri na volju, a ona sudbini, i tako iz njezina života nesta tog čovjeka beznačajno, kao što se i pojavio... Možda bi ga se više sjećala, ali upravo u to vrijeme umro joj otac, pa ga sva obuzeta teškim brigama, dugovima i drugim teškoćama potpuno zaboravi. Poslije smrti svog oca odmah je iznajmila drugi kat svoje vile. Pokućstvo je prodala i počela otplaćivati kamate očevih dugova. Zatim je zahvati neki ludi, panični strah pred životom i onim, što je njezin otac običavao nazivati: »borba za život«. Bila je onda naumila, da smjesta izuči kakav posao, ali se nikako nije mogla odlučiti, koji da izabere. Željela je biti bolničarka, ali je nisu primili: bila je slaba zdravlja ona, koja ga je željela drugima čuvati i davati. I nije imala volje ni spreme ni za što, a već joj je bilo malne trideset godina. I kad je ipak nekako sredila očeve dugove, živjela je uglavnom zadovoljna jednoličnošću svoga života. Zatim se opet dogodilo, da joj je jedan čovjek ponudio bračni život, ali ona je odbila i tu ponudu. I tako je živjela mirno i nesmetano, pa da je bila boljeg zdravlja, možda bi bila i zadovoljna takovim životom. Zabavljao ju je ručni rad, voljela je kadšto čitati, ali nije gotovo nikada imala strpljenja dočitati započetu knjigu. Možda ju je najviše zanimao mali crni mačak, koji je odavna bio u njihovoj kući, a najiskrenijom prijateljicom smatrala je služavku Anicu, mladu djevojku, koju su joj poslali odnekuda s mora, od onih strana, gdje je bio zavičaj očevih pređa, a gdje ona nije bila nikad, kao što nije nikad ni vidjela mora. I tako su živjele ove dvije žene same s mačkom i s nekoliko kokoši u dvorištu. Njihov se život odvijao između kuhinje i vrta, koji je Blaženka uredila i posadila u nj mnogo cvijeća. Anica je bila prostodušna i vesela djevojka i voljela je svoju gospodaricu, tek ju je smatrala malko čudnom, a katkad su se čak i posvadile.

One večeri na povratku razgovarale su o Sireni i o Moru:

— Onda, vi zbilja, gospođice, ne vjerujete, da je ona prava, Bože mi prosti, riba... i da zna gatati... Ni ja, da vam pravo kažem, ne vjerujem... ali nisu to čisti poslovi... Nije ono kršteno čeljade... a vi govorite, što vam drago...

Anica je bila ožalošćena: sve drage tlapnje i snove, nade i čežnje, što je razbudila tajanstvenost Sirene u tajnom kazivanju, sad su bile nemilosrdno uništene.

— To je žena, ludo, prava pravcata žena kao ti i ja... i ljepša i zdravija nego mi obje — govorila je Blaženka nemilosrdno, a u glasu joj drhtala nesigurnost, kao da i sama ne vjeruje u riječi, što ih izgovara pa i očekuje, da je Anica razuvjeri, ili da joj barem ne povjeruje i da je svojom pučanskom prostodušnošću uvjeri o protivnome. Lijepa je to, jedra djevojka... sestra, a možda i žena onoga tvoga Mora... Luke, ili kako se već zove...

Anica je šutjela, ne osuđujući se prigovoriti: bila je sad i sama uvjerena, da joj gospodarica istinu govori. Uostalom nije ni ona sama toliko nerazborita i naivna, da bi u sve to vjerovala. Rođena je na moru i zna, što se iz njega vadi i kakva se riba lovi. Ali eto, onako, draže bi joj ipak bilo, da ona tamo nije obično čeljade i da Bog dâ, pa se sve ispunilo, što joj je prorekla.

— Ne znam, gospođice... koji je vrag... ali nisu to čisti posli... čudni su oboje... čudno žensko, a i muško... vrag ti ga zna.

Na koncu odlučiše otići još jedamput, da se potpuno uvjere, jer napokon sve je moguće. Oni i tako doskora odlaze pa im i onako nije stalo, a njoj Anici važno je doznati, što je na stvari i može li se pouzdati u ona proročanstva. Otići će k Moru, odnijeti mu nešto novaca i pitati ga...

Zapravo je ona, Blaženka, više htjela, da pođu barem još jednom do Sirenina šatora. Nije to priznavala ni sama sebi ali je ipak nagovarala i napokon lukavo navela Anicu, da joj to ona prva predloži, da odu do šatora.

Te noći nije usnula i nemirna, sebe je osuđivala. Poslije dugog kolebanja i razmišljanja u nemirnom i mukotrpnom bdenju, napokon je priznala sama sebi, da je sama zaželjela, da pođu do Sirenina šatora. Trebalo je mnogo, da joj to priznanje izbije do svijesti, a onda, kad je ono bilo tu, golo i strašno, neki neumolni sudac njezine savjesti, glas onoga nevidljivog, nepoznatog, velikog mučitelja, koji ju je često pratio i mučio, taj glas je sad strašno odjednom zaorio, da je sva zadrhtala, sledila se i oznojila i dok je jasno čula, kako joj u polumraku bezumno udaraju sljepočice, onaj glas je gromovno karao, zborio, pitao: — A zašto? Zašto, Blaženko, želiš ići pod onaj zagušljivi šator i onom nepoznatom čovjeku? Zašto? Zašto, Blaženko? Poznam te dugo, poznam te od rođenja, a nikad nisi osjetila želje, da nekom pođeš. Nikad nisi osjetila potrebu, da svojim životom zadreš u tuđu sudbinu, a sada najednom... Zašto, Blaženka? Ti ne odgovaraš...? Okrećeš se na drugu stranu! Dakle ne ćeš da mi odgovoriš: Zašto želiš ići k onom čovjeku?... — Zaspala je istom pred zoru, ali joj je spavanje bilo isprekidano sanjama i viđenjima, nemirnim buđenjem, dok nije ustala, odjenula se i sišla u vrt. Bilo je rano i još je na jutarnjem cvijeću bilo rose, a iz daljine čuli se praporci konja prvih mljekara. Bilo joj je studeno i ona se ogrnula sobnim laganim ogrtačem. Vrati se u sobu i htjede ponovo legnuti, ali joj u tom času pade pogled na veliko ogledalo na jednokrilnim vratima ormara. Stade preda nj i poče se ogledati u zrcalu. Vidjela je u polumraku svoj dugi, nezgrapni lik, svoje blijedo lice s malim crnim očima, dok joj je nepočešljana crna kosa zastirala jedinu njezinu ljepotu: pravilno i lijepo čelo. Sav lik bio je zasjenjen, osjenčen jutarnjom polutamom, jer su kapci na prozorima bili zatvoreni i jedva su sunčevi zraci probijali u sobu. Pomisli, da je sve, što ona sad gleda u tom ogledalu, neuporedivo ružno, nelijepo, neskladno i neljupko, ali te pomisli za čas nesta, kad se sjeti uzvitog lika Karmele, Sirene — djevojke, one bujne plave kose, polunagih ramena i velikih sjetnih plavih očiju, tamnih, pravilno produženih usana, a kraj nje Moro mlad, visok i lijep...

Laganim korakom priđe krevetu i legne. Turi glavu duboko u jastuk i osjeti, da joj suze ovlažiše oči.

Dva sata poslije toga ušla je Anica u njezinu sobu i zatekla je, kako spava. Htjede izići, ali se Blaženka upravo probudi i zovnu je.

— Znate li, gospođice, što sam sanjala, reče ona nasmiješena lica — strašno... jôj... pogodite!

— Ne znam Anice...

— Lako vam je pogoditi... Sanjala sam onu... ma znate onu našu... Sirenu... i Mora... Haha... — Djevojka je hihotala i njezin zvonki smijeh odjekivao je prostranom sobom.

— Radije mi otvori prozor... već je valjda i devet sati.

Anica je predobro poznavala ćud i hirovitost svoje gospodarice. Odmah i na prvi pogled uočila je jutros njezin zlovoljan izgled: Otvorila je prozor i htjela izići bez riječi. Znala je već iz iskustva, da je to najbolje u takvim slučajevima.

— Tako... — govorila je ona — a sad na posao. Trebalo bi povaditi i očistiti proljetna odijela... Danas će peći sunce više nego jučer... Već je proljeće...

— Dobro je, sve će biti u redu, ali zato večeras idemo još jedamput i to posljednji put pozdraviti Sirenu. Zbogom, lipa moja! Do viđenja... haha... zbogom lipa Sireno!

Anica je bila vesela, smijala se.

— Hajde ti sama, meni je tih gluposti dosta — govorila je Blaženka umornim glasom. — Nego odnesi one proljetne ogrtače na terasu i očisti prašinu: Ja ću odmah doći...

Pred sumrak, kad su već sve kućne poslove dovršile, Anica se usudila upitati:

— Hoćemo li, gospođice, do jadne Sirene... Posljednji put. Hajdemo!... Idimo...

— Dobro, kad toliko dosađuješ, pođimo... Samo me je sram, da me netko vidi. Smatrat će nas glupačama.

Otrčala je zatim u sobu, da se odjene.

*

Moro se nije iznenadio, kad ih je ugledao, ali se Karmela čudila, kad ih je već drugi put spazila, a ovaj sadašnji treći pohod bio joj je prosto vrlo zazoran, sumnjiv. Sad je bespomoćno šutjela, ali je naumila još večeras o tom govoriti s Morom. On joj je već o njima dvjema govorio, predao joj cipele, govorio o njihovoj dobroti i o tome, kako se njemu čini, da su ih one voljne potpomognuti, samo da ih treba udobrovoljiti. Uostalom Karmela je razabirala, da ni njemu, Moru, nije sve to bilo jasno, pa je mislila, da je najbolje strpljivo čekati još nekoliko dana, kad su i onako na putu u novi grad. Moro je ponovno ovaj put mogao razgovarati nasamo s Blaženkom, što je osobito i želio. U laganom proljetnom ogrtaču večeras mu se učinila ljepšom, tek je bila malko bljeđa, a kolutovi ispod očiju veći i dublji. Govorili su o najbeznačajnijim stvarima, a pritom ga je ona netremice gledala u oči, te se on više puta osjetio zbunjenim kao kakav đačić. To je njoj, činilo mu se,

pružalo osobito zadovoljstvo. Napokon se iznenadila, kad je čula, da putuju za nekoliko dana, odmah čim plate zaostale takse, nekih tri sto i pedeset dinara. Toliko se nadaju sakupiti.

— A da vam ja posudim, Moro? — Bog zna, biste li mi vi vratili — rekla je nenadano: oči su joj sijevnule te se nasmiješila.

— Bih, poštenja mi, gospođice, a ako hoćete, zakleo bih vam se, na što vam drago... I nikad vam to ne bih zaboravio... Ona ga je čas ozbiljno i hladno gledala u oči, a onda mu je šapnula, da dođe sutra pred veče k njoj. Obećala mu je, da će mu dati haljina za Sirenu.

Na te riječi ostao je nekoliko časaka nijem, samo mu je pogled izražavao čuđenje. Bio je inače po ćudi lakovjeran i vjerovao je sve, što je čuo ili čitao, iako je dugo, već od prve mladosti plovio kao mornar, vidio mnogo gradova i upoznao mnogo ljudi. Tako je vjerovao, da većina posjetilaca, što ulazi s podrugljivim posmijehom Sireni, drži, da je doista ona Sirena, a onaj rep da je to zbilja dio njezina tijela. Bio je u tome nedužan poput djeteta. Poslije, kad je dopratio Blaženku i Anicu do kuće, vidio onu vilu i ograđeni vrt s cvijećem, još više mu se misli zapletoše i sve se dublje prepuštao nemogućnostima, koje je stvarala njegova uvijek živa mašta. Na rastanku učini mu se, da ga je Blaženka nekako čudno pogledala, iako joj je pozdrav bio hladan i odsječen. Uzalud je na povratku putem razmišljao i domišljao se. Sjećao se neobičnih doživljaja svojih drugova po stranim lukama, ali je i dalje ostajao izvan stvarnosti prepušten sav svojoj mašti. I nemoćan hodio je njegov duh po njoj kao slijepac u čarobnom duhu. Sutradan u predvečerje došao je u određeni sat pred Blaženkinu vilu. Bio je zbunjen, i plašljivo se ogledavao s kapom u ruci, kad je pokucao, pozvonio na vratima. Otvorila mu je sama Blaženka i uvela ga u sobu. Pokućstvo i slike po zidu, visoke i široke zavjese na prozorima i balkonu, iščičkani prostirači nad krevetom i raznobojno išarani jastučići na divanima — sve te boje i raskoš kao da su ga još više smele i zaplašile.

U stvari, on je bio zbunjen, što će raditi, kako će se ovdje držati, nije znao, makar je katkada možda i naslućivao, što ona ovako moćna i bogata hoće od njega; zašto je tako dobra, toliko darežljiva?

Sjeli su uz mali okrugli stolić kraj divana, koji je bio pun šarenih jastučića, pokrivača i nekih malih lutkica, uz stolić, na koji je ona položila bocu i dvije čašice... Zatim mu je natočila... Imala je crnu haljinu, dugu i zatvorenu, a oko vrata bijelu ogrlicu. Na produženim tankim usnama počivao je neprestance ukočen isti posmijeh.

— Moro... Rekla je — Moro... čudno vam je to ime... Moro... Moro...

On se smiješio uvijek zbunjen, veseo, sretan, kao dječak, kome je netko pohvalio omiljelu igračku.

— To je, znate, onako... nije to moje ime... to je... kako se kaže... nadimak... Ja se zapravo zovem Luka, Luka Rokin...

— Ne volim to ime: Luka... Draže mi je Moro... zvat ću vas Moro... Haha... Moro... pijte Moro... Živio Moro... I Sirena...

Kucnuše se. On ju je bojažljivo pogledao u oči i prinio čašu k ustima. Kad ispiše, nasta tišina. Njemu je bila neugodna ta stanka i mučio se, da nešto kaže. Onda se dosjeti:

— A gdje vam je... Anica?...

— Otišla je... A što pitate?

— Tako... samo pitam... Tako...

— Haha... Moro... Moro... Vi ste čudnovat čovjek... Moro pričajte mi, pričajte mi nešto, eto tako na primjer iz svog života... O Sireni... Kad ste se oženili?

— Ona nije moja žena, gospođice!

— ?! —

— Ali... nemojte me ni pitati... Bolje... drugi put... a moj život? Ništa, gospođice, zanimljiv. Ali, bogami, ništa. Onako, znate ima i veselih časova, ne ću lagati... Bogami! Navigacije, Amerika ... ali sam ostao siromah ... znate, ja sam vam pošten čovjek... A triba znat... drugi, vidite znaju... Eto, to vam je danas: Glavno je triba znat i triba početi... Triba početi i to u zgodan čas... Malo sreće, ali glavno je početi.

Oči mu zasjaše. Bile su to krupne, dobre oči. Ona je sjedjela spram njega nepomično i šutjela. Bila je sad već opet ozbiljna, hladna i gledala ga. Promatrala je te oči, blage i dobre, iznad kojih je stršila crna kovrčasta, nepočešljana kosa.

Gledala je njegovu modru maju i zasukane rukave, ispod kojih su bile snažne, čvrste ruke, nabrekle mišice. Prsti su bili čvrsti i jaki poput gvožđa i on je u njima nespretno stiskao čašicu likera. Blaženka natoči čaše i kad popiše, ona ih opet natoči i kucnu se. Neprestance se smiješila, nestašna i vesela, kakovu je on nije pamtio.

— Moro... Moro... kakav ste vi mornar, pa mi ništa ne pripovijedate. Znam, ja sam dosadna... Vama je neugodno moje društvo... ali evo, Moro, odmah ću vam dati ono, zbog čega ste došli, pa možete otići i pozdravite mi lijepo Sirenu... Zbogom Moro... Sad... i odmah... evo! Ali jedno, jedno ipak ne smijete kazati, jer bi me to razljutilo... Pazite, izrečete li »hvala« svadit ćemo se... posvadit ćemo se zauvijek. Jeste li čuli... Haha... svadit ćemo se.

U tom času ona je naglo, nenadano ustala i prišla mu sasvim blizu. On je ostao sjedeći nepomičan, a Blaženka je stajala pred njim visoka i nepokretna. Opet je nalila čašu i ponovo kao pred nekoliko časaka obuze je neodoljiva veselost. Ali se nije pomakla. Ispila je na dušak i kad je odložila čašu na stolić, njezina se ruka, možda i nehotice spotakla o njegovu glavu, njegovu razbarušenu kosu i tu je ostala nepomično, zatečeno.

— Haha... Kakvu kosu imate, Moro!? Čupav ste i neuredan kao pravi mornar... Haha... gore... kao Moro... hahaha... gore... gore imate kosu kao ... recimo, kao — jarac... Hahaha... kao mladi jarac...

Od njezina hitra hihota najednom odjeknu soba. Obuze je čudan, grčevit, silan smijeh. Moro, koji je stajao uz nju, ukočen kao da je uzet, vidio je i osjećao, kako joj se tresu ramena i kukovi, kako sva drhće, trepti i upinje se, nemoćna da obuzda smijeh, koji je navirao u silnim mlazovima i svu je beznadno prožimao ...

Najednom se on trgnu, možda razljućen, možda i uvrijeđen. Odgurne joj ruku s glave i ustane. Je li bila pijana? Što joj je bilo? Sad je bila blijeda i oči joj bijahu iskolačene, crvene, suzne. On je pogleda. Bio je to oštar, prodiran pogled. Njoj zasta hihot na usnama i tako se gledahu nijemo bez riječi. U sobi je bilo polumračno, jer je svijetlo bilo zastrto i u dubokoj tišini noćnoga grada Moro je čuo negdje izdaleka pisak tvorničke sirene. I onda opet: muk i udaranje sljepočica.

— Moro... — Blaženka je kriknula odjednom zaplašeno i nemoćno. Njegov je pogled bio oštar i neumoljiv, te nije imala ni vremena, da se začudi, kako su se tako strašno mogle izobličiti, izopačiti blage one oči. Nije imala vremena, da ga gleda onakova još časak, još trenutak.

— Moro...

On se trgnuo, skočio, uhvatio joj ruke i bjesomučno ih stiskao. Stao je zatim neodlučno... Čas je gledao...

— Moro... jedva je izlanula. — On je osjetio: bio je to zov.

— Ne boj se — šapnuo je i njoj se učinilo, da su mu zubi zaškrgutali.

— Ne boj se... čula je još jednom i u tami, što joj nenadano zastre oči, nije ni osjetila težinu i divljost onoga stranog joj i surovog tijela.

Nekoliko časaka zatim sjedio je uz nju nagnute glave nad njezinim licem, na koje je padala razmršena rijetka kosa, pa joj se tek nazirale suzne sklopljene oči. Bio je njom ovladao dubok san i sad se jedva budila, rastezala. Moro je već bio zabrinut.

— Moro? reče umornim nesigurnim glasom — Moro, nikada nisam ovaka bila... Znam, da mi ne ćeš vjerovati, znam, ali svejedno! Nikad! — Ustane i rekne mu: Idi... idi sad! Koliko je sati... doći će Anica... Idi!

Odgurne ga blago. On je šutio, zbunjen kao krivac.

— Nemoj nikad više doći, Moro... Ja ne znam, što je to sa mnom — ali ja sam kriva ... Idi! Idi! I molim te, nemoj više nikad, ali nikad ovamo doći! Molim te!

Nije primijetio, da joj je glas podrhtavao, nije ni gledao, da li su joj oči još suzne. Bilo mu je zagušljivo, tijesno. Nešto ga je peklo u grlu, a uši mu gorjele. Jedva je čekao, da dođe na svježi zrak.

— Idem... gospođice!

— Ne zovi me tako, molim te, Moro!

— Idem, Blaženko! Zbogom... otputovat ćemo, ali ipak doći ću vas pozdraviti...

— Ne, molim ne... obećaješ li, da ne ćeš doći? On se nećkao, a onda je slegao ramenima.

— Ne ću doći... Zbogom, sutra putujem!...

— Zbogom!...

Gledala je na prozoru dugo za njim i vidjela njegov uzvit, malko pognut lik, kako nestaje u daljini proljetne noći. A onda ode i baci se na krevet.

Kroz poluotvorene prozore padali su zraci mjeseca, što je okrugao i velik tiho plovio nad usnulom kućom, a s ulice odjekivahu na pločniku koraci kasnih noćnih prolaznika.

Blaženka je ležala otvorenih očiju.

III.

Prošlo je nekoliko dana, a one nisu dolazile. Moro je već nekoliko puta htio otići do vile, ali se nije usudio. Međutim on i Karmela odlučili su da otputuju, kad li najednom on promijeni svoju odluku. U dugim sumornim razgovorima uvjeravao je Karmelu, kako joj nema smisla, da se ovako danomice muči i da je najbolje, da se vrati na otok, da ode kući. On će ostati još nekoliko dana, urediti dugove i platiti takse, a ona može otići i čekati ga dolje na otoku. Vidio je odmah po Karmelinu držanju, da joj sve to nije bilo po volji. Nikad mu se ona nije opirala... Bila je krotka, dobra i šutljiva, ali odveć ju je dobro poznavao, da ne bi odmah nazreo njezinu zlovolju, kad bi on završio svoja razlaganja. Šutjela je i samo se jednom usudila usprotiviti.

— Pa dobro, Moro, a što onda? Što i kad dođemo dolje, što ćemo tamo na otoku?

— Ići ću barem navêgat...

— A dotle od čega će živjet, oni tvoji, moji, mi svi?... Siromašni smo...

— Ma naći će se štogod, ženska glavo... Glavno je početi... triba početi... Jedan mi je, znaš li, ovdje nešto obećao... Jedan...

Ušutjela je. Nije mu dala ni naslutiti ono, zbog čega se najviše opirala, da se vrati, da dođe na otok sama bez njega: nije mu ni spomenula svoju ljubav, jad, sramotu i želju, da se što prije vjenčaju. Bio joj je obećao, da će se odmah, kad svrši ovakim životom, s njom vjenčati, da će se vratiti na otok kao njegova žena, pa će je i oni, koji su je do jučer mrzili i ogovarali, morati smatrati svojom nevjestom. Ali, eto, on sad

nije o tom ni riječi spomenuo, a ona ne bi to sama istakla ni da je na mučilište metnu. Bila je za svih tih dana šutljiva i zlovoljna iako je on nastojao, da je razvedri i razveseli i da zaboravi na sramote i poniženja, kroz koje je prošla za posljednjih godina svoga života.

Već su bili razvrgli šator i već nekoliko dana živjeli u svratištu jednog poznatog im suotočanina... Razgledavali su grad i odmarali se, ali je ona bila nevesela, sjetnija nego prije, kad se kao Sirena-djevojka prikazivala nepoznatoj čeljadi i proricala im sudbinu iz zvijezda. Onda, jedne večeri, Moro ju je ispratio do kolodvora na splitski vlak. Na rastanku joj je kazao, kako se nada dobrom poslu i zaradi, a onda, kad svrši, vratit će se opet na otok, k njima, k njoj... Dok je to govorio, glas mu je drhtao, i ona je vidjela, da mu oči sjaje. Možda će i zaplakati, pomisli ona, i zahvalna, ganuta, poljubi ga. No bila je ipak šutljiva, uvrijeđena. Nekoliko časaka pred odlaskom nenadano zajeca i čvrsto ga ogrli oko vrata.

— Čuvaj se... i dođi što prije... Znaš li... Moro moj! — Ali joj lelek uguši riječi. On je nježno zagrli i poljubi. Vlak je već bio krenuo.

*

Blaženka je katkad željela, da sve ono, što se dogodilo između nje i Mora, padne u velik i dubok bezdan zaborava. Ali uzalud! Nije prošlo dana, ni sata u danu, da nije pomislila na neobični događaj. Bilo joj je trideset godina. Dotad nije uopće nikad osjetila strasti ni potrebe, da je netko voli, ili da svoju sudbinu združi sa sudbinom drugog stvorenja. Htjela je poslije, kad je o svemu duboko i mnogo razmišljala, potpuno zaboraviti Mora, događaj koji je bio povezan s njegovom uspomenom. Nije ga dugo vidjela, a Anica joj je govorila, da njihova šatora više nema. Međutim mogućnost, da je on zbilja otišao i da se više nikad ne će povratiti, opet joj donese strepnju stara i znana nemira. Stane razmišljati o Moru, o sebi i o njihovu posljednjem susretu. Sada, kad je gotovo sigurno znala, da je on otišao, poče nemirno i beznadno razmišljati o njemu, o njihovim razgovorima i susretima, i o onoj večeri. Mislila je neumorno, duboko prekapala po svojim mislima, kao da je htjela oživjeti blijedo sjećanje i sačuvati uspomenu, da

ostane svijetla i jasna, kao jedini znak i spomen na onoga, koji je bio nepovratan. Noću se budila, trgala nemirna oda sna. A noći su bile proljetne, pune mjesečine i nekih tajnih svibanjskih strujanja. Noći, koje su je začas ludo obveselile, bacale u zanose, da je onda ožaloste i rastuženu i utučenu prenesu u beznadna stanja svoje očajne osame. Jedne noći trgne se iz sna: probudiše je zvuci gitare i ona čuje jasno riječi čudnog napjeva ispod prozora:

Dobra večer uzorito...

Prišla je lagano prozoru i skrivena iza zavjese promatrala osamljenog pjevača. Srce joj kucalo ludo, silno. Znala je, slutila je i odmah ga prepoznala. Bio je Moro. Sam, gologlav, u košulji zasukanih rukava, naslonjen na ogradu zida, držao je u ruci nemarno gitaru i pjevao.

Onda je opet legla, da se sva preda zvukovima pjesme, koja je prodirala u polumračnu sobu proljetne noći. Osjećala je, kako joj tijelo prožimlje beskrajna radost, zadovoljstvo, te joj suze ovlažiše oči.

Kad je sutradan predveče Moro pokucao zbunjen i zaplašenih očiju, ugledavši ga, Blaženka mu se nije ni najmanje začudila. Srdila se samo, što nije već prije došao i patila, nesvijesna svoje taštine, što on nije dolazio za svih tih dana, i što je uopće poslije onog njihova sastanka mogao izdržati tako dugo bez nje. Ali poslije onog sinoćnog pjevanja nije ni na čas posumnjala, da će on doći: čekala ga je nestrpljivo cijeloga dana. Gledala je kroz prozor, sama otvarala vrata, dok ga u predvečerje doista i nije dočekala.

— Moro... Moro... što ćeš ti ovdje? — govorila je, a on je još zbunjen i zaplašen osjećao, da u njezinu glasu drhće prigušena radost izmiješana strepnjom naslućenog zadovoljstva i sreće.

— Moro... — Govorila je i smiješila se — Moro, zar ti nisam rekla, da ne smiješ nikad više ovamo... ali nikad više... a ti si ipak došao!... Zašto si došao, Moro, kad sam ti rekla ... zaprijetila se!...

On ju je gledao nijemo, bez riječi. Sad već nije bio zbunjen i oči mu zatrepnuše i zasjaše čudnim sjajem, dok mu se na usnama širio posmijeh nadmoćnosti. Šutio je, kao da je bio nazreo i otkrio, da je to, ta šutnja, neprotivljenje, da je to njoj naročita blagodat u ovom času, najveće zadovoljstvo, koje

joj pored velike radosti zbog očekivanog povratka on može pružiti.

— Moro... Zašto si došao Moro, rekla sam ti!...

— Rekla si mi... — napokon je progovorio. Glas mu je bio odlučan i zvučan. — Rekla si mi, da dođem, Blaženka, da dođem što prije, što prije. To si rekla, Blaženko, i meni je drago, da sam došao, kao što je to i tebi.

On je naivno mislio, da će je ove riječi iznenaditi, očekivao, da će tog istog trena pročitati sve to na njezinu licu, ali se prevario — razočarao.

— Uđi, Moro — rekla je sad hladno, ali kad je unišao, hitro ga je poljubila i nenadano čvrsto mu ovila ruke oko vrata. U tom času činilo mu se, da se poznaju već dugo, već nekoliko godina i da su im sudbine vezane dugovjekim zajedničkim životom.

Od te večeri Moro je dolazio svakog dana Blaženkinoj kući. Bio je mjesec svibanj i oni su odlazili na šetnje i vraćali se kasno podvečer opijeni zamorom i srećom. Anica se ispočetka čudila tim pohodima i prijateljstvu, ali onda se i ona priviknu, pa kad je doskora Moro bio gotovo svaki dan kod njih na ručku, postalo je i to obično. Tek je u jutro pitala gospodaricu, da li će kuhati za dvije ili tri osobe, a isto tako o podne, da li treba prostrti stô za dvije ili jednu osobu.

I tako su im protjecali dani. Jedne večeri kasno, sjedjeli su u vrtu. Bila je ljetna noć bez vjetra te se ni list nije micao na grani, a zrakom su strujali mirisi rascvalog cvijeća. Nebo je bilo bez oblaka, ali mračno, jer se još mjesec nije pojavio. Sjedjeli su na klupi šutljivi jedno kraj drugog.

— Mora da je sad, Moro, lijepo kraj mora, — rekla je sumorno Blaženka. — Pomisli noć kraj mora, koje nisam nikad vidjela! — Šutio je zamišljeno. Opet je posljednjih dana primio mnogo zlih vijesti, ali joj ništa nije kazao, jer o sebi nije nikad volio govoriti. Pisala su mu braća, da mu je majci zlo, da leži teško bolesna i da bi je trebalo prevesti u Split u bolnicu, ali ne mogu podmiriti troškove. Javili su još, da su mu oca, starog krijumčara ulovili »financi« i sad treba platiti globu ili će ga odvesti u zatvor. Ni od Karmele nije bilo boljih vijesti. Ona jedva da je znala pisati, pa je i rijetko pisala i njezina su pisma bila puna neke prigušene sjete, neizrecivih

osjećaja, kao i ona, koja ih je pisala. Zato je sve te dane bio zamišljen i nujan, a često je poželio, da ga nema, da umre.

— O čemu to razmišljaš, Moro?

— Kako je na moru...

— Mora, da je doista prekrasno...

— Lijepo...

— Ja bih najviše željela tamo živjeti... kuću imati kraj mora... na otoku...

— Ja ne bih...

— Što si tako zlovoljan, Moro?...

— Mislim... samo tako... razmišljam...

— Možda će te nešto ipak obradovati...

— ?! —

Pogleda ga i vidje u polumraku, da su mu zasjale oči.

— Možda će te, Moro, ipak nešto obradovati, nešto, što ću ti predložiti, a ti mi do sutra moraš odgovoriti... ali prije svega, upamti, hoću da misliš svojom glavom, svojim srcem, kao što sam i ja sama do toga došla bez ičijeg savjeta... Slušaj Moro... Htjela bih da se vjenčamo... hoću da me uzmeš... Htjela bih sve ovo prodati i otići s tobom... otići daleko odavde... na more, na otok, na tvoj otok. Znaš, nisam nikad vidjela mora. Tebe sam zavoljela, nisam do sada nikoga ljubila. More mi je donijelo sreću... Moro, promisli o svemu do sutra! Otputovat ćemo... otići na more, na otok!

Dok je govorila, on je gledao razrogačenih očiju, začuđen, kao onaj, koji svojim očima promatra priviđenja. Htio je nešto kazati, ali ponestalo mu riječi, da izrazi misao, što se jednom pojavila i bezizrazno nestala. Pomilovala ga je po kosi, bez riječi.

— Reci mi — reče ona drhtavim glasom... voliš li ti zbilja mene, Moro?

— Volim, Blaženko.

Htio je govoriti, mnogo joj pripovijedati, izraziti joj osjećaje, o kojima nisu nikad govorili, ali je sad bio nemoćan pa je šutio. Začas oboje utonuše u misli. Onda se odjednom Moro trgnu, uhvati Blaženkinu ruku, prinese k ustima i poljubi: Uzet ću te, Blaženko, — reče svečano — kažem ti, uzet ću te, odvest ću te...

Te večeri oni se kasno u noć rastadoše.

Bila je duboka noć i polumjesec je plovio mirnim, vedrim proljetnim nebom, a Blaženka je ležala na krevetu poluotvorenih očiju i gledala kroz rastvoreni prozor u zvjezdano nebo. Bila je sad mirna, zadovoljna, oslobođena tereta, koji ju je tištio već dugo, lišena mukotrpnog osjećaja neizvjesnosti, koju je stvaralo stanje, u koje ju je dovela ljubav spram Mora. Klevete i ogovaranja posljednjih dana, iako se nije nikad osvrtala na ono, što je svijet govorio, zabrinuše je i dovedoše u nemir, kakav ona dotle nije poznavala. Neka njezina tetka, sestra pokojnog joj oca, vodila je upravo hajku protiv nje, i njoj je imala zahvaliti, da je taj njezin »slučaj« (tako su oni zvali Blaženkinu ljubav prema Moru) došao do šireg kruga Blaženkinih ranijih znanaca. Blaženku, ravnodušnu po naravi, sve to ne bi ni osobito smetalo, da nije osjećala, da je sve to vrijeđa u osjećajima ljubavi, u čudnim osjećajima, kakovih do tada nije ni poznavala, a držala je, da pred njima moraju svi zanijemiti, obuzeti divljenjem i čistoćom.

Zato i zbog nekih drugih zbivanja i odnosa bila je sretna, što se svega večeras riješila i započela novom sudbinom. Ali je noćas bila ipak najzadovoljnija, što je u mukotrpnoj strepnji i brizi nad svojom ljubavlju osjetila večeras u vrtu, da je doista ljubljena.

Ta ju je sumnja kroz sve to vrijeme divlje razdirala. Nikoga nije ona ljubila, a najmanje one, koji su je uvjeravali, da nju vole. Nije upoznala materinske ljubavi, nije znala za nježnost ljubavnika: večeras u vrtu, na onoj klupi, osjetila je prviput u životu, da ima nekoga na svijetu, koga ona voli i s kim je htjela i svoju sudbinu povezati.

Usnula je te noći kasno s osmijehom na usnama.

Poslije rastanka s Blaženkom Moro je dugo lutao gradskim ulicama. Bio je kao bez glave, opijen nekim strašnim pijanstvom, koga se nije mogao osloboditi. U glavi mu je šumjelo, gorjelo i navirale najčudnovatije misli. Bilo je časova, kad su te misli oživljavale likove, oblikovale se u stvarnost i strašno ga mučile. Vidio je, kako se oni dolje na otoku guše u zlu, neimaštini i bolesti. Gledao je oca, kako ga osramoćenog, na djelu zatečenog, vode surovi, strogi »financi« s puškama na ramenu, kako ga vode kroz sela, a cijeli ga otok gleda prezirno i podrugljivo, kao da bi htjeli iskazati svoju

strašnu osudu: »Ako smo siromašni, barem smo pošteni! A ti si nas prevario, izdao!« Vidio je svoju braću, Paška i Roka, kako se vraćaju svake večeri s ribolova praznih ruku, gladni i bosi. Gaze po šljunku, kršu, vezuju ljutiti, izmučeni barku, a svuda oko njih je nevolja i krš: mnogo vinograda stoji neokopano, obraslo, a masline se razboljele, pa ne rađaju! Nema ribe, nema ulja, ni vina ni kruha... A mnogo gladnih usta. Još je Moro u tom času vidio svoju majku, svoju staru i bolesnu majku. Braća njegova htjela bi je odvesti u bolnicu, spasiti joj život, a nemaju novaca... »Pošalji Moro... Pošalji Moro, govori se, da si našao sriću, da imaš novaca, da pušiš i piješ! Pošalji Moro! Pošalji, Bog ti dao... govori se...«

Moro stane. Osjetio je, kako mu je krv navrla u glavu. Što se govori na otoku? Što ono pišu: da je našao sreću. I tada u tom času, po prviput večeras u toku ovog dana on se sjeti Karmele. Njezin lijepi nezaboravni lik obuze mu maštu... »Moro, ne zaboravi, brzo se vrati — rekla je na kolodvoru one večeri i poljubila ga — »brzo se vrati«... I nije ništa više rekla, ali on je u sebi sastavio i nadovezao taj uzvik »Brzo se vrati... pa ćemo se vjenčati!« Za svih ovih dana on je uvijek razmišljao o Karmeli, ali danas je to izbjegavao: i večeras, dok je sjedio na onoj klupi, pomislio je na Karmelu samo časak, a onda se trgao, zgrabio Blaženkinu ruku, kao da se htio zaštititi od neke utvare. I ne zna ona, Karmela, da on voli nju. — Bog mu je svjedok! I ne zna nitko, da će ih sviju spasiti, samo sebe ne će.

Misli naviru, u glavi mu šumi i gori i Moro je već umoran od lutanja dugim samotnim ulicama. Svrati u prvu krčmu, na koju se namjerio i pio je do zore s nekim ljudima, koji su bučno pjevali uz harmoniku i uvjeravali ga, da su seljaci. I još pred zoru bezumno pijanom svaki novi napjev harmonike donosio mu je pred oči kao udarac čarobnog štapića, naizmjence, čas lik Blaženke, a čas Karmele. I iz vesele pjesme skupa s nepoznatim seljacima i sviračem padao je iz plača i leleka opet u hihot i pjesmu.

IV.

Nekoliko dana prije nego su se vjenčali, Blaženka je prodala kuću i platila neke preostale očeve dugove. Iznos novca, koji joj preostade, bio je mnogo manji, nego je ona mogla očekivati, ali još uvijek toliko, da su negdje na otoku mogli skromno živjeti. U svima tim stvarima odlučivala je potpuno sama i tek kadšto upitala bi Mora, ali on se nije htio u to miješati. Jedino ga je smetala njezina čvrsta nepokolebljiva odluka, da napuste Zagreb i otiđu na jug, na more, na otok, na njegov otok. Ispočetka kušao ju je od te namisli odvratiti, ali kad je Blaženka jednom srdita zbog toga planula, bio je otada potpuno ravnodušan, i kad su dan poslije vjenčanja otputovali vlakom do Splita, nije ni riječi protivljenja kazao, ali je bio šutljiv i zamišljen. Mislio je satima na one, koji će ga dočekati, na braću i roditelje, na prijatelje i znance, mislio je na cijeli otok, ali najviše na Karmelu. Istom na tom putovanju poslije vjenčanja izbije mu jasno zlo i nepravda, koju je on nanio i poče ga mučiti strašna grižnja savjesti. Šutio je nujan za užasnih trenutaka, dok je savjest progovarala strogo i neumoljivo. Znao je: nikad ga ona ne će razumjeti, ni ona ni njegovi tamo na otoku. Nitko ga ne će razumjeti, nitko žaliti, nitko mu ne će zahvaliti. Ne će o tom nikome govoriti i sve će to proći, kao što sve na svijetu prolazi. Govorit će se nekoliko dana, kako je on, Moro, napustio curu i uzeo jednu bogatu pa je doveo kući. Obitelji, njegova i Karmelina, posvadit će se zauvijek, i znade on, da će okna na onoj krovinjari, koja stoji tik uz more, da će ona sitna okna, kad on sutra kraj njih prođe, biti zatvorena, dok će iza zavjese u mraku sjati dva suzna bolna oka... Nekoliko dana ljudi će samo o tome govoriti, radoznalo propitkivati, osuđivati njega i nju, a onda će njima, svojoj djeci oprostiti, a grijeh će zlo pasti po njoj nevjesti, grišnici, »furešti«.

Za putovanja bio je nujan, a Blaženka zlovoljna, no sutradan, kad je ugledala more, obveseli se poput djeteta: njezinim bićem ovlada dotle strani joj zanos kao blaženstvo najslađeg pijanstva. I njezina radost posta njegovom.

O podne putovao je njihov parobrod, ali joj Moro predloži, da bi mogli putovati velikim jedrenjakom, koji je također prenosio putnike-otočane.

Bio je mjesec srpanj, i sunčan dan vladao je vedrim mirom i ljepotom nad čitavim kanalom. Blaženka je sve promatrala zadivljena, predana ushitu i čuđenju. Vidjela je usidrene parobrode i lađe, vidjela je u daljini raspeta jedra bijelih jedrilica, što su pristizale praćene kreštanjem bijelih galebova. Osjetila je odjednom čudne i neslućene šumove života, koje dosad nije poznavala, ili barem nikad osjetila, a oni su, kao i život, postojali, trajali oduvijek i vječno. Svu je prožmu osjećaji sreće, blaženstva i duboke zahvalnosti za onog, koji joj je sve to pružio. Uzme u tom času uzbuđena Morovu ruku i poljubi je nekoliko puta. On se ogleda plašljivo, zbunjen, da ih nije netko opazio. Imao je kao nekad mornarsku maju zasukanih rukava, bio gologlav, i stršile mu raščupane vlasi. Uzalud ga je Blaženka molila, da obuče crno odijelo, koje mu je ona darovala. Ne bi to on učinio ni za živu glavu. Ona je imala ružičastu lepršavu ljetnu opravu i ravan gladak ljetni šešir, što joj padao na oči i štitio je od srpanjskog sunca. U podne su otputovali jednim od onih jedrenjaka, što ih je Blaženka vidjela usidrene, gdje čekaju u luci. Ušli su i sjeli na palubu između onih ljudi i žena, koji su je već od prvog časa stali promatrati čudnim, nepovjerljivim i zlim pogledom. Bilo je tu najviše otočkih, ribarskih žena; umorne, znojne, nabuhle vraćale su se iz grada; imale su kraj sebe sprtve, posude i različite košare. I kad su njih dvoje stupili na lađu, stale su se vrpoljiti, oprezno ispitivati i s nepovjerenjem šaputati.

Moro ih nije poznavao, no reče Blaženki, da su to žene sa drugih otoka, drugih mjesta, jer je njihovo najdalje i zadnje pristanište, te će onamo stići istom noćas. Pred otkrićem mora i njegovim tajanstvom, koje ju je sad prviput u njezinu životu obuzelo, kao što je prviput u stisku svoje ruke osjećala drugu ljubljenu ruku, Blaženku su svaki Morov pogled ili riječ obradovali. Opazila je šapat žena, zlobno prezirno ogledavanje ljudi, ali ništa je nije moglo, bar ne danas, rasrditi. I kad je motor jedrenjaka šumno zabrenčao, kad se otisnuše od kraja i zaploviše praćeni galebovima i šumom motora, učini joj se, da su ti zvukovi najljepša glazba, što ju je ikad čula, kao što je taj dan smatrala najsretnijim danom svoga života.

Uveče kasno stigoše na otok. Iz daljine je Blaženka razabrala crninu surog krševitog stijenja, što se uzdizalo iz mora, kao što se uzdiže plast sijena u tamnoj noći iz ravne

livade. Kad se približiše, vidjela je, da su grebeni visoki i da se oštro spuštaju neposredno u more. Brod je neko vrijeme plovio uz strmu kamenu obalu, a onda uploviše u zaklonjenu dragu, na dnu koje palucaše svjetiljka. Tu je bio mandrać, koji je pripadao onim rastrkanim malim kućama inače pustog kraja. Moro joj reče ime tog sela. Iskrcaše se, a onda on otiđe do jedne gostionice, gdje se mogla unajmiti mazga, jer je njihovo mjesto — Sutirok — bilo daleko odavde na drugoj strani otoka, što gleda spram otvorene pučine. Trebalo je nekoliko sati živog brzog hoda onome, koji je poznavao stramputice, a pravog puta, ceste, nije ni bilo osim jednog puteljka, koji je glavinjao između strmih krajeva i oputina, a po njemu se jedino mogle snalaziti noge i tvrdoglavost otočkih mazgâ.

Iza ljetna dana noć je bila još ljepša, a kad je poslije mjesečina obasjala more i krševito otočko stijenje, Blaženki se učini neodoljivo privlačnom noćna divljina pusta, nepoznata kraja.

S Morovom pomoću uzjaše na mazgu, a on prihvati uže ularа, i krenuše. Ispočetka su išli polagano i malo razgovarali, ali malo pomalo, Moro, koji je sad koračao uz mazgu spora koraka i zamišljen, zašuti i ubrza korake, da je Blaženka nekoliko puta kriknula. Moro bi onda šapnuo: — Ne boj se — pognao mazgu i putovahu dalje. Bio je nestrpljiv; žurilo mu se. Htio je stignuti za mraka, prije zore, da ga barem odmah svi ne dočekaju. Inače i tako imaju vremena i vidjet će ga i s njim se porazgovoriti. Blaženka je jašila i na časove joj se činilo, da spava daleko kod kuće u svom krevetu, i da je sve ovo lud, vrtoglav san: i ovaj čovjek kraj nje, muž njezin i ona sama s naherenim šeširom u ljetnoj noći na mazgi posred usnula otoka, obasjana tihom mjesečinom. Gledala je sanjivo oko sebe: grbave likove čvornovitih, zgrbljenih maslina, izraslih na crnom, suhom tlu, dok se nedaleko prostirahu vinogradi, a onda svuda oko njih krš, goli kamen... I tako su putovali nekoliko sati prolazeći, kao začarani, pokraj mirnih usnulih vinograda pored iskrivljenih maslina, kamenih zidova i ogradâ: išli su šutljivo i zamišljeno. Već je nekoliko puta Blaženkom ovladavao san, te se borila protiv njega, kušajući se razgovarati s Morom, ali on je bivao sve nujniji i šutljiviji. Koračao je teško pognute glave uz jednoličan korak mirne životinje. U tom se

času Blaženka osjeti beskrajno samom, ostavljenom i napuštenom. Tad je prviput pomislila, zapravo stala dublje razmišljati o svemu onom, što se u posljednje vrijeme zbilo u njezinu životu. Učini joj se, da je njezinom sudbinom upravljao netko nevidljiv, zao i strašan, a ona nemoćna mora mu se pokoriti i slušati, kao što je upravo sad na samaru ove mazge sjedjela smjerno i pokorno, prepuštajući se treskanju tajanstvenog, neobičnog putovanja. Bila je sama u ovoj noći, sama na svijetu. Dosada je barem negdje daleko imala prijatelje, znance, imala je kuću, u kojoj su živjeli otac i mati, spavala je na krevetu, na kom su i oni spavali i umrli, živjela u sobama, u kojima su i oni živjeli. Sad je sve to uništila, sve izgubila. Obuze je užasan osjećaj straha, samoće i bezizlaznosti, te bi najradije bila zaridala, zaplakala od boli, očaja sred puste otočke noći...

— Žu... Žu... vrag te odnio!... — odjeknu kroz noć ljutit Morov povik mazgi i prene je iz razmišljanja.

— Moro! — usklikne ona — Moro! — zvala ga je, kao što se bespomoćno vapi za nekim u daljini, za onim, koji je umrô ili nepovratno otputovao.

— Evo me Blaženko... što ćeš?

— Stanimo, Moro, molim te stanimo! Umorila sam se! Ovaj samar žulja; prebrzo idemo.

Kad su stali, ona siđe s mazge.

— Veži je, Moro... Počivat ćemo...

— Dobro je, Blaženko! Samo malo!

— Koliko nam još treba?

— Tri sata...

— Još tri sata?!

Pogleda oko sebe: krš, krš i kamen, a tek nedaleko gajić maslina. Duboko dolje prostiralo se more i vidjelo se blijedo svijetlo: svjetionik. Moro joj se približi, stane uz nju i pokaže kažiprstom:

— Ono tamo, vidiš li... Ono je Sutirok... tamo... moramo doći... Htio bih stići prije zore, znaš li, bolje je.

— Kraj mora... Bit će nam lijepo, Moro.

— Kraj mora... Bit će...

Ona ga zagrli.

Noć je bila savršeno tiha i tek se na mahove čulo dahtanje mazge i lepet šišmišovih krila.

Pred zoru stigoše do prvih kuća Sutiroka. Rijetke male potleušice čudne krovinjare stoje s one strane groblja — malo groblje s mnogo čempresova i križeva — malko iznad mora. S groblja se put najednom strmo spušta k selu, k moru. Prošli su Sutirokom jednoličnim topotom i uputili se uz more na zapadnoj strani, gdje se nalazila Morova kuća. To je bila mala kamena zgrada, kraj mora uz sam mandrać, u kojem je Blaženka zapazila dvije tamne usidrene ribarske lađe, kako se pomalo ziblju u predjutarnjoj uznemirenoj pučini.

Kad privezaše mazgu, Moro pokuca na vrata. Držao je čvrsto pod ruku Blaženku. Isprva se nitko živ ne oglasi, a onda se otvoriše vrata i pojavi se mlad čovjek rijetkih vlasi u ribarskoj maji.

— Moro! — iznenadi se čovjek.

— Zdravo, Paško! Evo sam ti donio nevistu! Kako si? Dobro...

— Blaženka, ovo ti je moj brat...

— Zdravo, nevisto — reče srdačno čovjek i rukova se.

— A gdje su drugi? — upita Moro, kad uniđoše u kuću.

— Staroga su ti odveli... Još je davno, kad sam ti pisao... Mati je u bolnici, u Splitu, s njom je i Ana. Dica spavaju... A Roko je kod... — Tu Paško zastade i pogleda zbunjenim pogledom brata.

— ... Razumio sam — reče ovaj i nasmiješi se Blaženki.

Prostorije, u koje uđoše, bile su gore nego li obična soba jedne takove kuće. Nije bilo poda, nego gola zemlja, nad kojom je stajao velik raskliman stô, a kraj njega podno prozora neobično širok, ali raskliman krevet... Po cijeloj sobi u velikom su neredu ležali razbacani različiti predmeti mornarskih i ribarskih sprava i osjećao se smrdljivi vonj ribe u zagušljivom zraku. Blaženka, umorna od puta osjeti, kako joj biva zlo i nekoliko puta ogleda se oko sebe osupnuta.

— Gledaš, Blaženka... — reče joj Moro nimalo začuđen. — Vidiš ovdje, upravo u ovoj sobi ja sam ti se rodio. — I nasmiješi se ljupko poput djeteta.

— Znam... — reče ona sveudilj ogledavajući se po sobi. Bila je umorna i sjedne.

— Donesi nešto, da založimo — reče Moro bratu. — Ovaj ode i donese krišku domaćeg crnog kruha, sira i vrč crnog vina. Na vrču je nezgrapnim šarenim slovima pisalo: »Pij, Moro!«

Sjedoše za stol. Kad su pojeli, Paško natoči čaše vinom i nazdravi Blaženki: — Živila nam i dobro nam došla, nevisto naša! Živila!

— Živili.

Ona iskapi čašu do dna. Dok je pila, bila je zadovoljna, osjetila se opijena srećom kao nikada.

Iz daleka se čuli zvukovi ranih zvona.

— Sad je skoro sedam uri — reče brat Moru. — Mogao bi Roko doći...

On je došao istom poslije dva sata. Prvi dojam, koji je učinio na Blaženku, bila je njegova velika sličnost s Morom, jednako u crtama lica, kao i u pokretima. Samo što je Roko bio stariji, nekud ozbiljniji, šutljiviji, ili se to tako Blaženki učinilo. Ona je već sad umorna i sanjiva sjedjela i slušala, kako braća razgovaraju. Nije mnogo razumjela, o čemu su oni zapravo govorili. Sve joj je bilo čudno i strano i u toj neobičnoj neurednoj i polutamnoj sobi nikako da se snađe. Napokon se probudiše djeca: dva dječaka i tri djevojčice; sve Paškova djeca različne dobi. Došla su nenadano iz obližnje sobe u košuljicama, polunaga i nečista, i slaba. Kad su ugledali Blaženku, — stranu gospođu sa šeširom u ruci, odjevenu gradski, onako, kao što nikad nisu vidjeli žensku osim najstarijeg devetgodišnjeg Mirka, koji je s ocem ljetos bio u gradu — djeca su stala zbunjeno i neodlučno pred vratima. Najmlađa djevojčica, dvogodišnja Lucija zaplače i pobjegne, ali Blaženka ustade i potrča za njom. Bila je to lijepa crna djevojčica u drugoj bijeloj, ali vrlo nečistoj košulji, obrasla kosom, koja je nemarno padala na vrat. Kad je pristigne, Blaženka joj dade kolača, stade je tetošiti i dovede je u sobu, gdje su se kraj Mora već nalazila i ostala djeca.

— Sad si nas gotovo sve upoznala. Nažalost još ona moja dva starca... ali doći će... Nadajmo se — reče joj Moro.

— Za oca sam siguran! — reče Paško, ali za mater teško... teško... Jako je slaba.

Moro zatim odvede Blaženku spavati u obližnju malu sobicu, koja je imala samo sitno okno, te se u polumraku nije toliko opažao veliki nered i nečistoća, koja je i tu bila. Samo se čulo dosadno i jednolično zujanje bezbrojnih muha. Bilo ih je na stotine: u zraku, na stolu, na plahtama i u nekim nepokrivenim posudama, koje su stajale na malom tronožnom stolu.

— Ovdje je strašan nered! — reče Moro Blaženki — ali ne čudi se: nema ženske ruke već mjesec dana...

Ona ga bez riječi poljubi.

Kad je on ostavi, ona legne, ali dugo nije mogla zaspati, a tok njezinih misli prekidalo je teško zujanje muha te je morala navući plahtu povrh glave. Istom kasno pred podne zaspi, a kad je nitko ne probudi, spavala je do kasne večeri. Tako joj prvi dan u Sutiroku prođe u spavanju.

V.

Dugo još poslije svog dolaska na otok čudila se ona svemu, što je gledala, osjećala oko sebe i bila zabrinuta, da li će se uopće moći priviknuti na takav život. Tih dana, Sutirok, a s njim cijeli otok, nisu ni o čem govorili nego o njima, njihovu dolasku i o njoj, Morovoj gospođi. Blaženka se u početku nije ni na što obazirala, ali kad je prošlo nekoliko dana, neskrivena pažnja ljudi i žena za sve, što je ona rekla ili učinila, poče je smetati i umarati. Tužila se je mužu, a on je tješio i mirio, ali slabo i nemarno. I sam je patio od toga, pa je volio izbjegavati sve, što se na to odnosilo, jer su njega, zapravo i samo njega najviše osuđivali, ogovarali i potajno ga mrzili. Prigovarali su mu zlobno i muklo, što je doveo bogatu nevjestu iz daleka svijeta, a napustio nju, Karmelu, koju je dugo volio.

Međutim kao uvijek, poslije nekog vremena, opadoše i ta ogovaranja, prestadoše klevetanja, i Morove suotočane ostavi i to čudo, i život se na otoku nastavi miran i jednoličan. Blaženka je ipak opažala, da Moro iz dana u dan biva šutljiviji, nujniji. Sjećala se, da je bio najvedriji u Zagrebu za prvih dana njihova poznanstva. O svemu tome nije ni riječ izustila, niti mu je bilo kako to spočitnula. Teško stanje, obiteljske neprilike, koje zateče na povratku, nesumnjivo su pooštrile ta njegova raspoloženja i pretvorila ih u pravo nezadovoljstvo. Otac, star i bolestan, bio je zatočen, optužen zbog krijumčarenja i sad je trebalo platiti odštetu, a ni on ni braća mu nisu imali novaca — ništa osim onih mišica, kojima su iz mora vadili ono malo ribe, što su neizvjesnost novoga jutra i povratak ribarica donosili svakoga dana. Mati je ležala

sveudilj u bolnici i Moro je znao, upravo duboko osjećao, da se više ne će ni vratiti, pa je jednoga dana kazao Blaženki, kako će je skupa pohoditi, da je prije smrti i ona upozna i svoj im blagoslov dade. Blaženka je odmah uočila, kako su sve te brige Mora mučile, podgrizale ga, pa nije ni pomislila, da mu spočitne njegovo čudno držanje. Predano i marno radila je gotovo cijeli dan, bez riječi, ispunjavala dužnosti neumorne domaćice, kao jedina ženska ruka u kući. Svekri joj se ispočetka obraćahu plaho, gotovo stidljivo, ali ih je ubrzo privukla njezina smjernost i jednostavnost, te je zavolješe kao svoju rođenu.

U predvečerje jednog dana srela je Blaženka kraj mora onu, o kojoj je najviše mislila, otkad je došla na otok — Karmelu. Prošla je pored nje, blijeda, malko pognuta i zbunjena s pletom na ramenima i rupcem na glavi, i dok je prolazila, gledala je u zemlju. To je bio prvi put, da je Blaženka vidi, prvi put, da gleda nekadašnju Sirenu-djevojku, čitavu od pete do glave. Činilo se, da je Karmela prva i na vrijeme nju uočila, te je ubrzala korak i pognula glavu: bilo je očito, da nije htjela razgovarati s njom. Blaženka se zaustavila, nekoliko časaka gledala neodlučno za njom, a onda krenula dalje istim putom, koji vodi na žala, gdje su obično u jednoj uvali za lijepih dana pristajale ribarske lađe. Tamo je ona svakog sumraka za takovih dana umorna od dnevnog rada sjedjela kraj pučine i čekala muža, da se vrati s ribanja. U posljednje vrijeme on je išao svakog dana s braćom na more: Mora je ribanje veselilo više nego ikad dosad, jer je Blaženka voljela svježe ulovljenu ribu. Te godine lovina je bila obilata, pa su se najviše hranili samom ribom, jer im je i poslije prodaje ostajalo mnogo za njihove kućne potrebe. Novaca nisu imali, a nije ga imala ni Blaženka, koja je sav svoj novac bila potrošila, pa im je bilo teško i mučno živjeti. Nije joj bilo toliko nesnosno siromaštvo i neimaština, koliko joj bijaše žao osjećati, da svi oni počam od Mora upravo pate od nerazumljivog joj nekog stida, žaljenja, što je sve to upravo tako. Ona je to opažala, kako je to Mora silno mučilo. Jedne noći rekao joj je: — Blaženko, zašto sam te, jadan, doveo? Luda li mene! Upropastio sam te. Luda li mene! — I glas mu je drhtao od bezumnog očaja. Uzalud ga je uvjeravala, da je njoj sasvim dobro, da sve to ovdje i nije bolje

zamišljala i da ga uza sve to još više voli. Ona se nije nikad doista ni na što potužila, niti je dala naslutiti, da bi joj takav život mogao biti nesnosan. Međutim Moru nije izbjeglo, da je iz dana u dan postajala slabijom, bljeđom.

Tog predvečerja čekala ga je kraj mora uzbuđena kao nikada dosad. Moro je pošao noćas, još prije zore, dok je ona spavala. I sad, dok ga je sjedeći na morskom šljunku očekivala, bila je sva ustreptjela od nestrpljivosti, da mu kaže ono, što nitko nije znao osim nje, što je i ona sama osjetila istom juče, prvi put, otkad sebe pamti: začetak jednog novog života u sebi, navještenje materinstva. Sjedjela je uz tamarise na žalu i gledala zamišljeno put pučine, da li se približavaju očekivane ribarice. Srce joj je kucalo živo i ona je u tišini sva obuzeta bojažljivom strepnjom, pobožno osluškivala, da li će se javiti isti oni znaci, koje je čula jutros o prvom svitanju dana. Onda u času, kad je obradovana osjetila iste nepomućene zvukove iz najdubljih dubina svoga bića — sva odjednom protrne, pomislivši, što će joj Moro kazati, kako će on primiti to nenadano navještenje. Sjetila se onih pet dječjih glavica svekrove djece, onih blijedih, oslabljenih lišca, velike brige, kojima je bilo povezano njihovo življenje. Možda će se na tu vijest njegovo lice smračiti, njegove dobre oči stužiti, kad čuje, da je ona nositeljica jednog novog bića, budućeg malog nedužnog stradalnika.

Bio je već gotovo pao mrak, ali nebo je bilo svijetlo, sjajno išarano bojama sunca, koje je iščezlo, umrlo za otokom, kojemu ona nije znala ni imena, ali se prostiralo daleko na pučini, na kojoj je upravo sad ugledala Morovu ribaricu. Promatrala je, kako složno padaju vesla, a doskora je čula zapljuskivanje tih istih vesala i žamor glasova.

— Moro! — vikne.

— Blaženka! Bla-žen-kâ . . . Blaženkâ . . . âââ . . . — ozvaše se tri brata jednoglasno, jer se već navikoše, da ih ona ovako zove.

Doskora uploviše u mali mandrać.

Ona hitro i vješto skoči na lađu i poljubi muža.

— Nisam te cijeli dan vidjela, Moro! — reče — A znaš li, šta se novo dogodilo?

— !? — On slegnu zabrinuto ramenima.

Blaženka se prigne k njemu i šapne mu nešto u uho. Vidjela je, kako mu se oči šire i sjaju od zadovoljstva i sreće: naže se nad veslo i poljubi je.

— Hej, Roko! Roko! — povika i jeka njegova glasa odjeknu dragom kao pobjedonosni poklič.

Braća su ih gledala nijemo, iznenađena.

Karmela je Mora vidjela poslije njegova povratka samo dvaput, a i to sasvim slučajno u susretu. Odmah poslije svog dolaska Moro je tražio priliku, da bi s njom govorio. Bilo mu je teško doći do zgode, jer je već za prvih dana opazio, da mu njezini na pozdrav ne otpozdravljaju. Braća su mu pripovijedala, da su im se kuće, — koje su živjele nekad kao jedna — netom se dočulo za Morovu ženidbu, posvadile. Usprkos svemu Moro nije mogao da se odreče želje za tim sastankom. Osjećao je bolno neodoljivu potrebu, koja ga je mučila poput neutažene žeđi, da je vidi, da govori s njom, makar dvije riječi, da joj iskreno ispripovjedi sve, kako je bilo. Možda ga ona i shvati, mislio je, pa ako mu i ne oprosti, njemu će barem biti lakše pri duši. U najvećoj potaji snivao je već prvih dana, da je zateče nasamo. Međutim dnevi su odmicali, a nikako da do prilike dođe. Opazio je ipak, da ga je ona vješto izbjegavala, pa je i to tištalo njegovu dušu i mučilo mu savjest. Znao je: i njoj je suđeno, da bude jedna od onih mnogih prevarenih djevojaka, otočkih usidjelica, koje žive u jadu i sramoti, i — za kojih godina nema ni zime ni proljeća, no samo vječno i sumorno doba patnje i poniženja. Njoj je ipak bilo teže nego drugima, njezinim vršnjakinjama. Njih su napustili nesuđeni zaručnici i pobjegli daleko u svijet te se i sad daleko od rodna otoka u tuđini skitaju, plove nepoznatim morima, a one se, sirotice, napuštene i prevarene, Bogu mole, u nadi, da će nesuđeni dragi natrag doploviti . . . Njoj je, Karmeli, najteže: prevario je i napustio, a onda se vratio, da joj njegova nazočnost bude još teži jad, još veća sramota. Snovao je, kako će je negdje sresti i sve joj iskreno reći. Ona će možda razumjeti, možda mu i oprostiti, jer jedini on zna kakvo je njezino srce. Uvjerit će je, kako je sve to učinio, njoj i sebi sramotu nanio, samo da ih spasi, da spasi sebe i nju. Prevario se je, ali je to kasno uvidio. I razmišljajući o tom trgne se. A što onda, ako ga ona hladno pogleda i

rekne: — A zašto nisi nju napustio, kao što si i mene... On će je gledati zbunjeno i ne će odgovoriti. I ne će je ni uvjeriti, nikad je ne će uvjeriti, da je on volio i nju, Karmelu, da ju je volio više nego sama sebe...

Tako je često danomice razmišljao o njoj i sebi i sve neodoljivije čeznuo, da govori s njom. Jednog dana zovne Mirka, svog najstarijeg nećaka:

— Znaš li tetu Karmelu? Vidiš li je katkad...? Onako, sretneš li je, kad se vraćaš iz škole?

Nekad su djeca bila po cijeli dan u Karmelinoj kući, a nju zvahu tetkom.

— Vidim je... Pita za babu... i smokava mi je dala...

Moro je gledao neodlučno, nepovjerljivo u dječaka. Drugi je dan poslao dječaka Karmeli s ceduljicom.

— Što je rekla? — upitao je Moro uzbuđenim glasom dječaka, kad se je vratio.

— Da... ti Bog zdravlje dade... i... neka je pustiš na miru...

*

Već je bila kasna jesen i gotovo svaki dan padala je kiša ili duvao vjetar. Nebo je bilo mrko, a more uzburkano.

Moro je pisao, tražio u gradu ukrcanje i sad je u očekivanju vijesti okopavao vinograd i odilazio s braćom na ribanje. Blaženka je ispočetka za prvih strašnih jesenskih dana bila u velikoj brizi i strahu za muža i svekre na uzburkanom moru, ali kad ih je opet svake zore dočekala malne i radosne zbog dobre lovine, stade se pomalo privikavati na opasnosti i strahotu ribarskog života. Ipak se je često za olujnih noći probudila znojna od straha i zla viđenja i gledala je u zebnji prazni Morov krevet, pa dok je iz daljine slušala strašno ujanje vjetra i šum valova, prilazila je zidu, gdje je bila slika sv. Nikole i palila svijeću. Teške životne prilike, neobičan način života, njezino stanje, kao i prevelik napor, vidljivo se odražavahu na njezinu licu. Bila je znatno omršavjela, te joj lične kosti iskočiše, a oči upadoše. Iscrpljena, počela je patiti od živaca i čestih glavobolja. Moro je sve to opažao i zabrinut se pitao, što mu je činiti, da se to stanje poboljša. Mislio je, da će najbolje biti, ako negdje ode, otputuje bar na kratko vrijeme, jer je bilo jasno, da joj treba

promjena zraka. Nekako pred Božić stade je nagovarati, da ode u Zagreb tetci ili drugoj rodbini, da se tako oporavi i spremi za ono najteže, što joj predstojaše. Bila je tvrdoglava i nepopustljiva te o tom bar zasad nije htjela čuti ni riječi, i tom prilikom se prvi put ozbiljno posvadiše. Ali to ne potraja dugo i ona pobijeđena snagom ugroženog materinstva prva popusti i stade moliti muža, da joj oprosti, što je takova bila.

On je poljubi, a oči mu zasjaše pogledom ganuća i dobrote. Međutim je htjela makar Božić provesti na moru, prvi Božić na moru, koje je ona toliko zavoljela, da ga nikad, uvjeravala je Mora, nikad ne bi mogla ostaviti. Tu svoju ljubav tumačila je podrijetlom očevih pređa, koji bijahu pomorci. Radovala se tom Božiću poput djeteta, pa je i taj zanos za tih sivih jesenskih dana otočkog pustog, jednoličnog života, u velikoj radosti doskorašnjeg materinstva, bio kao kap u neizmjernom moru radosti.

— Zamisli, Moro — govorila mu je glasom negdašnjih zanosa — kako će meni biti čudan ovogodišnji Božić: biti kraj mora, bez snijega, praporaca, saonica... Prvi Božić, koji ću provesti daleko od kuće... ili ne... zapravo drugi... Pripovijedala sam ti: kao djevojka bila sam jedne zime u Poljskoj, u Krakovu, kod majčinih rođaka... Daleko... Upravo je Božić bio! Prvi Božić daleko od kuće, ovo je drugi...

*

Jedne noći — upravo tri dana pred badnje veče — Blaženku probudi šum vjetra i kiše. Ležala je sama u krevetu. Moro je s braćom bio na ribanju, jer su željeli uloviti što više za božićne praznike. U buđenju već osjeti, da su joj usne suhe, a čudna trpka gorčina, što je navirala na usta iz nepoznata vrela, niti joj je mogla usne ovlažiti, niti utoliti strašan okus. U isti mah osjeti mukao pa oštar bol u utrobi, u želucu. Ustane i uzme čašu vode. Sve je to nimalo nije zabrinulo: bila je u četvrtom mjesecu... Ali tokom noći bol — što se pretvori u strašne grčeve — sve je nemilosrdnije stade mučiti, dok ne osjeti vrućinu po cijelom tijelu. Stane povraćati. Kod kuće nije bilo nikoga osim djece, a njih ne htjede buditi i uzalud plašiti. Neprestance je povraćala, a

obruč oko glave sve je jače stezao: činilo joj se, da se nalazi u tijesnoj, zagušljivoj kajuti onog jedrenjaka, kojim je prvi put došla na otok, u Sutirok i da plovi otvorenom, uzburkanom pučinom. Izvana je čula sablasno duvanje vjetra, pljusak kiše i na mahove vidjela sijevanje munje. Odjednom pomisli bespomoćno na muža i sve one, koji su bili na moru... Osjeti u tom času, kako joj oštar bol misao presiječe, a tmina, neprovidna i teška, prekri joj znojno lice i ona pade u nesvijestan san ...

Kad su pred zoru došli Moro i braća, zatekli su je u vrućici. Bila je blijeda kao voštanica, a crne joj upale oči gorjele. Prepoznala ih je.

— Moro, — šapne — Moro, daj mi vode! Umrijet ću ti...

On je gledao nepomičan: osupnut i zbunjen nije znao, što mu je činiti. Ogleda se usplahireno oko sebe, pruži joj čašu vode i, kad joj se približio, prenerazila ga je njezina smrtna bljedoća.

— Moro! — htjela se nasmiješiti, ali se vidjelo, da joj bol nije dala govoriti.

— Blaženko moja, gdje te boli? Kako ti je?

Ona pokaže sumorno očima na želudac. Dotad nije pomislio na njezinu trudnoću. Sad ga ta spoznaja obveseli, jer je mislio, da su možda ti bolovi bili u vezi s njezinim stanjem, ali ga odmah druga misao beznadno stuži i baci gotovo u očaj. Sjeti se, da se ovdje radi o dva života, dvije smrti. Otide odmah na savjet braći. Zaključiše, da treba smjesta otići po liječnika, jer je do njega trebalo nekoliko sati lađom, a taman toliko i kopnenim putem. Roko se spremno ponudi, da će on otići i poslije nekoliko časaka odjaši na mazgi.

— Ako ne bi htio nikako doći — reče mu brat na polasku — ti mu reci, da to tvoja n e v i s t a, ona iz grada... On je čuo za nju i doći će.

Moro je nemiran, uzbuđen sjedio kraj Blaženkina kreveta. Sad se činilo, da se je bolesnici bol ublažio, da joj je lakše i on uzdahnu:

— Hvala ti, Gospe i Isuse! Kako ti je Blaženka?

— Zlo... jako zlo, Moro... Ako bi mi se, recimo, slučajno što dogodilo... Tu joj glas zadrhta, a oči zasuziše.

— Ma, Blaženka, — prekide je malne surovo Moro — Blaženka moja, što mi o tom govoriš... što si tako plašljiva...

Nije ništa... To se može dogoditi svakoj ženi, koja ima roditi! Nije to ništa... To mora biti... Plašljiva si kao dijete.

On je tješio, govorio, govorio, ali činilo se, da u svoje riječi ni sam ne vjeruje.

— Moro! Samo da ti ovo kažem... ako bi mi se slučajno što dogodilo, da znaš, imam u Zagrebu nešto novaca... za tebe... da nešto počneš...

Odjednom strašno zajaukne. Vidio je, da joj se lice grčilo, izobličavalo, kao da je htjela odagnati strašnu bol. S čela joj se otkotrljaše nekolike kapi znoja.

— Moro! — vrisne — Moro! Ne mogu više...

On je užasnut stojao kraj nje i bespomoćan stiskao čvrsto njezinu drhtavu ruku:

— Sad će doći liječnik... odmah... — govorio je, makar je dobro znao, da ako se i odluči doći, prije poslijepodneva nikako ga ne će biti.

— Moro... Moro... zvala ga, grčila se i sveudilj jaukala i jecala, te se na mahove Moru učinilo, kao da je bezumna. On ju je gledao nemoćan, ustravljen, očajan. Trčao je po sobi, po kući, donosio joj vode i milovao je. Onda je, slomljen, prišao slici sv. Nikole, užgao žižak i stao moliti skrušeno, pobožno kao nikad u životu.

Opet ga je dozivala:

— Moro — govorila je — Moro! upamti, onaj novac... za tebe i ako hoćeš za Karmelu...

Ustuknu. Nije već mogao razaznati, da li bunca ili svijesno govori. Htio je biti priseban, jak, miriti je, govoriti joj hladnokrvnim čvrstim glasom, ali nije mogao: zaplakao je odjednom kao dijete, kleknuo uz nju i stao joj bezumno cjelivati hladne i blijede ruke.

Kad je poslije podne stigao liječnik s Rokom, ležala je već ukočena i hladna. Zatekli su uz krevet Mora, okamenjena lica, bezizrazna, tupa pogleda. Liječnik je mogao tek utvrditi Blaženkinu smrt. Bio je to čovjek osrednjih godina, dobroćudna pogleda, potomak stare dalmatinske patricijske obitelji, a bio je poznat po cijelom otoku sa svoje dobrote i čovjekoljubivosti. Mora je dobro poznavao, a čuo je za njegovo vjenčanje, jer se o tom živo pripovijedalo neko vrijeme na otoku. Bilo mu je žao, da ga nisu na vrijeme zvali i mnogo se srdio na Mora i na braću:

— Strašno! Strašno! Ljudi moji, što smo još divlji... koliko smo zaostali!

Raspitkivao se o toku bolesti, ali su oni slabo znali, škrto i nevoljko odgovarali:

— Noćas je napalo...

— Zašto me niste odmah zvali?

— Nije nas bilo kod kuće... Bili smo na moru.

— Je li bila prije uvijek zdrava, Moro?

— Uvijek, gospodine doktore... Samo je noćas zabolilo. — Dok je govorio, glas mu je drhtao, a oči mu bile suzne.

— Ne plači, Moro! Sad je kasno! Što je jučer jela? — obrati se liječnik Roku.

— Slabo je jela, gospodine doktore... Ovih dana, najviše samo ribu.

— Eto! To sam i mislio... Umrla je od otrovanja... od najobičnijeg otrovanja pokvarenom ribom.

Liječnik priđe mrtvoj. Pogleda je. Znao je po pripovijedanju otočana za neobičnu sudbinu ove žene, kojoj je možda udes bio odredio, da dođe izdaleka i da umre u ovoj bijednoj ribarskoj kući. Ogleda se po sobi: pod je bio popucao, nestao i vidjela se zemlja, golo zemljano crno tlo. Vladao je strašan nered, nečistoća, a zagušljiv zadah smetao je čovjeka u disanju, tjerao ga, da ode što prije. U mladosti liječnika su zanimala socijalna pitanja i u ovom času bolno se sjeti, u kakovim prilikama žive ovi ljudi. Još se jednom približi mrtvoj ženi i pogleda nepoznato lice: u očima je nazreo čudan sjaj nečeg dobrog, plemenitog, što ni smrt nije ugasila.

Zatim se ogleda po sobi, bacivši u isto vrijeme pogled na braću, Mora i Roka.

— Divljaci! — pomisli u sebi i teškom mukom zatomi prezir, što je htio iz njega provaliti.

Na rastanku Moro ga upita, koliko mu duguje:

— Ništa, ništa — reče malne srdito — samo je lijepo i pristojno zakopajte, jer su tu dva života...

— Znam — reče Moro drhtavim glasom. Liječnik je vidio, kako mu je donja čeljust zadrhtala, a oči zasuzile.

— Ne plači sad... sad je gotovo! Ne plači! Nisi baba! Zbogom, Moro! — reče prividno surovo, a u sebi, ogorčen. pomisli:

— Jadan čovjek! Jadni ljudi!

BIO-BIBLIOGRAFSKA BILJEŠKA

Pisac ovih novela rođen je u Zadru 5. veljače 1913. Srednje škole svršio je u Splitu, a pravne nauke u Zagrebu. — »Hrvatska Revija« u svom izdanju »Lirika« (1935.) objavila je 14 njegovih pjesama pod naslovom »Zelena harfa«, Pododbor Matice Hrvatske zbirku pjesama »Uspavanka vremenu« (1938.). Prevodio je i pisao književne prikaze iz naše i romanskih književnosti. S O. Delorkom uredio je antologiju »Talijanska lirika« (izd. Zabavne biblioteke).

SADRŽAJ

ZAVJET	5
TROJE	21
KONTE	69
NA PRAGU ZLA	83
BEZ BOŽICA	95
GOSPODJICA SILVIJA	107
U SVJETIONIKU	121
MANDALINA	135
NEVJESTA NA OTOKU	147